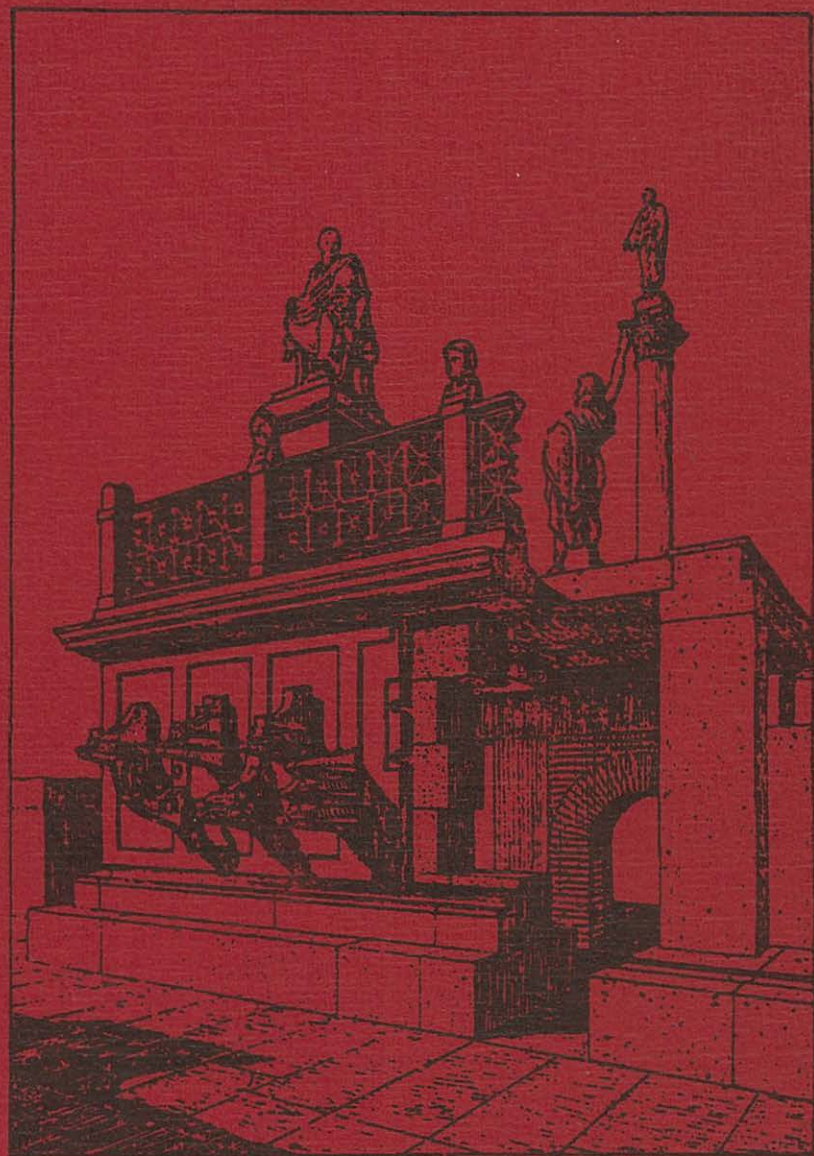

KLASSISK FORUM

1997:1

KLASSISK FORUM

1997:1

Klassisk Forum er medlemsorgan for *Norsk Klassisk Forbund* og utkommer 2 ganger årlig.

Forbundet er en landsomfattende organisasjon som har til formål å fremme forståelsen for antikken og den antikkpåvirkede tradisjon i europeisk og nasjonal kultursammenheng.

Medlemskontingenten er kr. 125,- pr år og inkluderer abonnement på *Klassisk Forum*.

Medlem blir du ved å sende navn og adresse til redaksjonen (se nedenfor). Innbetalingsblankett blir da tilsendt.

Styrets medlemmer:

Hugo Montgomery (leder), Oslo
Björgulv Rian (kasserer), Oslo
Bjørn Helge Sandvei, Oslo
Jan Songstad, Bergen
Inger Marie Molland Stang, Trondheim
Einar Weidemann, Trondheim.

Redaktør: Bente Lassen

Lay-out: Alice Sunneback

Redaksjonens adresse:

Klassisk avdeling,
Klassisk og romansk institutt,
Pb 1007, Blindern
0315 OSLO

Innholdsfortegnelse

Fra styret	5
<i>Siri Sande</i> : Antikviteten	7
<i>Øivind Andersen</i> : Antikken på programmet	24
<i>Inger Marie M. Stang</i> og <i>Einar Weidemann</i> : Klassiske myter på Humaniora-dagene i Trondheim	28
<i>Synnøve des Bouvrie</i> : De seminario latinitatis vivae mense iunio Tromsøeae habitato	30
<i>Vibeke Roggen</i> : Latin i skolen – hva blir det til?	34
<i>Egil Kraggerud</i> : 12 nøtter – mest havsalte	38
<i>Mathilde Skoie</i> : Sulpicia – en docta puella	43
<i>Hugo Montgomery</i> : Bytet frå Egypten	51
<i>Nils Spjeldnæs</i> : Elefantene på Rhodos	58
<i>Inger Ekrem</i> : Latinens rolle i norsk skole 1537-1896	60
Bokanmeldelser ved <i>Jon Marius Haarberg</i> , <i>Egil Kraggerud</i> , <i>Mathilde Skoie</i>	80
<i>Inger Marie M. Stang</i> : Res coquinaria	96

Fra Styret

Än en gång skall vi försöka sända ut ett nytt nummer av Klassisk Forum, och då kan det passa sig att berätta något om vad Styret i NKF ägnat sin tid åt.

Saturnaliefesten i december var en ovanligt stökig tillställning, inte beroende på att medlemmarna var speciellt vilda denna gång eller att vinet flöt alltför fritt. Det som skapade panik var ett brandalarm, med tjutande signaler, onödigt spring i 11 trappor och utryckning med en riktig brandbil. Några av medlemmarna fick ovanligt (och välförtjänt) dåligt samvete, för de hade tjuvrökt i ett seminarierum vid sidan av den så kallade festlokalen. Det var inte långt ifrån att heliga löften avgavs om att nu skulle nikotindjävulen en gång för alla bli offer för en rejäl exorcism.

När det sedan visade sig att inte vi, och inte ens födelsedagsfirande germanister några trappor ned, hade utlöst larmet, kunde församlingen återgå till avsjungande av latinska visor (på minst 23 vers var) och till att dricka de sista resterna av brus och vin. Tidigare hade vi också hört ett inspirerande föredrag av vår kände paleontolog, professor Nils Spjeldnæs. Vi är glada över att vi i detta nummer kunna trycka det han därefter mer informellt berättade om

ett spännande fynd han gjort av elefanter på Rhodos.

Av aktiviteter för övrigt kan omnämnas att exkursionen till Tunisien tycks gå som planerat. Många har nappat på det erbjudande som Bjørgulv Rian skickade ut i januari och vi har planerat vår första träff med de blivande resedeltagarna. 12. april höll vår förening ett miniseminar i Oslo över temat: "Mektig, from eller skjønn? Kvinnebilder fra antikk og middelalder" med föredrag av 1. amanuenserna Gunhild Vidén och Trond Kruke Salberg samt univ. stipendiat Jorunn Økland. På grund av en vänligt inställd juridisk fakultet fick vi låna en fin lokal i den nyligen restaurerade Mittbyggningen nede vid Karl Johan. Bergensavdelningen arbetar också oförtutet med att förbereda ett årsmöte, med många intressanta inslag, i mitten av september.

Arbetet på skolfronten ligger heller inte nede, även om föreningen inte längre behöver spela någon huvudroll i det sammanhanget. Det var över trettio år sedan som studieplaner utarbetades för latin och grekiska i skolan. Det var därför på tid att göra något nytt. Ett seminarium anordnades i början av mars på Refsnæs Gods,

och då var vårt undervisningsutvalg gott representert. Initiativet, og medlen till seminariet, kom från KUF. En kommitté av lektorer hade tillsammans med univ. stip. Vibeke Roggen utarbeidet ett utkast till ny plan, som diskuteredes noggrannt. Representanter från klassiska miljøerna vid våra fire universitet deltog också i dette møte.

Behøver man egentligen några kunskaper i latin, det är en fråga som många har ställt sig. Efter att ha läst en förteckning över grekiska och romerska författare i en nyligen framlagd doktorsavhandling är man nog benägen att svara ett rungende ja på den frågan. Där kan man finna rena formlärefel, som "Bibliotheca Historicae" och "De Bellum Judaicum" för att bara nämna några exempel. Man undrar också vad som döljer sig bakom en skrift som föres upp under Cicero med titeln "Convivum".

Egentligen är det trist att komma med en sådan kritik, och jag vill inte att klassiska

filologer huvudsakligen skall ägna sig åt att snoka upp löjliga stavfel i andras skrifter och då gärna uppfattas som en skara mer eller mindre otidsenliga efterkommare till Erasmus Montanus. Likväl skall hänvisningar till antika författare vara korrekta, det ser så förtvivlat hjälplöst ut när rena barbarismer kommer in i en avhandling, som för övrigt ser intressant och läsvärd ut. För att det heter "De bello Judaico" och "Naturalis Historia" kan man räkna ut med Samson Eitrem's grammatik i handen. Varför kunde förf. inte ha frågat någon av lärarna på en klassisk avdelning? Det hade tagit oss högst en kvarts timme att rensa ut de värsta felen.

Man tycker också att någon som granskat manuskriptet borde ha dragit i nödbromsen och eventuellt ha tillkallat hjälp, t.ex. från GLA. Detta kontor skall ju vara en ständigt insatsberedd brandkårsstyrka, alldeles som den som störde vårt saturnialiefirande en kall och kulen afton sist i december!

Hugo Montgomery

Frist for innlevering av stoff til neste nummer er

1.oktober 1997

men vi tar gjerne imot innlegg før den tid!

Manuskripter som leveres til *Klassisk Forum* må følge bestemte regler. Dette for å spare tid og arbeid i forbindelse med innleggingen av teksten. Vær snill og følg disse reglene, som er listet opp på innersiden av permen.

Lodd og vekt

Gjenstanden på fig. 1 er en hesteskoformet plakett av terrakotta, 7,0 cm høy, 7,2 cm bred og 3,0 cm tykk. Den er gjennom-boret av to huller øverst og har relieff-utsmykning på begge sider. På den ene siden ser vi en mann og en kvinne som omfavner hverandre, på den andre siden et barn, etter alt å dømme en liten gutt. Han er naken og fremstilt i knelende stilling med hodet vendt mot sin venstre arm, som er løftet. I hånden holder han et lite dyr, antagelig en hundehvalp, etter halen slik at dyrets bakpart løftes fra bakken, mens han i sin senkede høyre hånd har en ball. Da overflaten er temmelig slitt, er det ikke lett å si noe om detaljene.

Terrakotta-plaketten er kjøpt i Trier i Nord-Tyskland og ble av selgeren markedsført som en romersk soldatamulett som var funnet i en brønn der i byen. Nå har den gamle keiserresidensen Trier etterlatt seg en mengde minner fra romertiden, så i og for seg ville det ikke ha vært underlig om noen hadde funnet en romersk soldatamulett i en lokal brønn. Imidlertid må hele historien være oppspinn, for fra annet hold vet vi at plaketten slett ikke er romersk, men gresk, og når den havnet i Trier, er det rimelig å tro at den enten ble brakt dit av en tysk turist som hadde kjøpt den i utlandet, eller av en italiensk «Gastarbeiter» som ville skaffe

Fig. 1. Tarentinsk vevlodd i terrakotta, sent 4. årh. f.Kr.
Norsk privateie. Foto: Lillian Chepstow-Lusty.

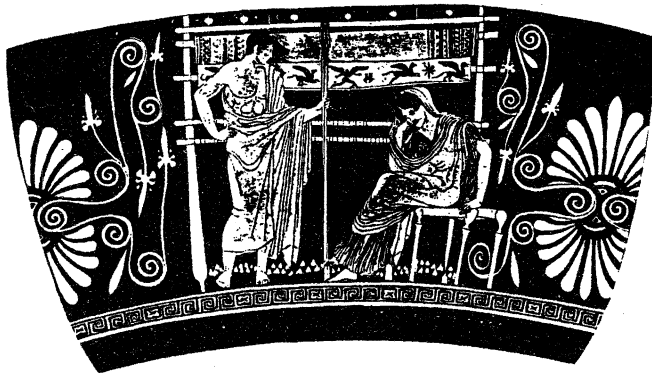

Fig. 2. *Telemachos og Penelope ved veven. Rødfigurig vasemaleri av Penelope-maleren.*

seg en ekstraskilling gjennom å selge den i Tyskland. Slike plaketter er vel kjent i andre sammenhenger, og vi vet at de stammer fra Taranto (den gamle greske kolonien Taras) i Syd-Italia.

Om tarentinske terrakottaer har jeg skrevet i et tidligere nummer av *Klassisk Forum* (1996:1, s. 8-11), så jeg skal her nøye meg med å bemerke at plaketten på fig. 1 er av en helt annen type enn de terrakottaene jeg behandlet dengang. Det eneste de har til felles, er at de er støpt i form. Vår plakett har langs den ytre randen en tydelig grat som viser at de to sidene er støpt for seg og presset sammen mens leiren ennå var våt. De to hullene øverst må være blitt laget etter sammenføyningen. Siden plaketten var støpt i form, dreier det seg om et masseprodusert arbeid, og man har da også eksempler på identiske plaketter rundt om i museer og samlinger. Vår type med et elskende par på den ene siden og et barn på den andre ser ut til å ha vært den mest populære etter antallet bevarte eksemplarer å dømme, men det finnes også andre motiver som uglen, Athenas fugl.

Gjenomhullede gjenstander av denne sorten tilhører en ganske stor kategori hvor forskjellige former opptrer: hestesko, diskos, kegle eller pyramide. Alle har ett eller to hull i toppen, og de tolkes i alminnelighet som vevtyngder eller lodd. Denslags lodd eller tyngder kjenner vi i dag helst som søkker på fiskesnører eller -garn, men til det bruket er terrakotta et altfor lett materiale. Nåtidags bruker man gjerne bly, men i eldre tider var stein vanligere fordi metall var for kostbart. Terrakotaloddene mener man var brukt i veven for å tyngge renningstrådene ned.

For den antikke vev henviser jeg til artikkelen «Sludder og vev» av Axel Seeberg i *Klassisk Forum* 1988:2, s. 21-24. I motsetning til vår tids flatvev stod den antikke vev skrått opp mot en vegg eller bjelke. Det som var loddrett, var renningstrådene, som fikk små lodd eller vekter i endene så de skulle holde seg stramme. Axel Seebergs artikkel har en illustrasjon av en slik vev, og fig. 2 i denne artikkelen viser et annet eksempel. Det er et høyklassisk athensk vasemaleri av den såkalte Penelope-maleren som har fått sitt

navn nettopp etter dette bildet. Vi ser Odysseus' hustru og sønnen Telemachos, og i bakgrunnen den berømte vevnaden som Penelope arbeidet på om dagen og trevlet opp om natten så den aldri skulle bli ferdig. Veven er fremstilt rett forfra slik at vi ikke ser at den er skrå, og de mange vevloddene er synlige nederst som to rader små pæreformede figurer.

Det vanlige er at disse enkle bruksgjenstandene er udekorerte, men de tarentinske plakettene er dekorert med relieff på én eller begge sider. De som har ugler som motiv, kan passende tolkes som en tribut til Athena, som jo var håndverkets beskytter og dessuten selv en mesterlig vever. Hva angår kjærlighetsparet på vår plakett, har de vært tolket som Dionysos og Ariadne fordi et lignende par med en thyrsosstav mellom seg forekommer på en tarentinsk sølvskål. Derfra behøver man imidlertid ikke å slutte at ethvert slikt par er vinguden og hans elskede. De kan være et uttrykk for kjærlighet rent generelt, likesom barnet på den andre siden av vår plakett neppe er en bestemt mytologisk figur. Slike barneskikkelser som leker med dyr var særlig populære i hellenistisk tid, og det har da også vært vanlig å datere de tarentinske terrakotta-plakettene til begynnelsen av denne perioden, d.v.s. det sene 4. århundre f.Kr.

Hypotesen om at slike plaketter og lignende gjenstander skal være vevlodd, er ikke blitt stående uimotsagt. Man har innvendt at siden mange av dem er funnet i graver og helligdommer, bør de ha vært hellige, innviede gjenstander og ikke simple bruks-

ting. Imidlertid utelukker ikke det ene det andre, for redskaper og andre bruksgjenstander var vanlige både som grav- og votivgaver. Andre har ment at plakettene har vært uegnet som vevlodd fordi deres to huller gjorde det mer plundrete å feste tråder i dem idet det er vanskelig å få trådene like lange. Dette argumentet synes ikke å ha hatt gyldighet i antikken, for selv om flertallet av vevlodd har ett hull, er det nok av eksemplarer med to.

Som et motforslag til vevlodd-hypotesen er det blitt foreslått at de tarentinske plakettene var en form for segl festet til vareballer, og at motivene skulle betegne fabrikanten, mottageren eller varens art.

Personlig finner jeg denne idéen lite overbevisende, for hvis plakettene var festet på tarentinske eksportvarer, ville man funnet dem utenfor Taranto og ikke inne i byen. Dessuten er terrakottaskivene såpass skjøre at om de hadde sittet på vareballer, ville man vente at de hadde båret preg av slag og støt som de fikk under transporten. Meg bekjent viser ingen av dem slike spor. Endelig er deres motivvalg såpass begrenset at man ville ventet langt større variasjon dersom de skulle representere forskjellige varer, fabrikanter eller mottagere. Jeg tror derfor at den vanlige antagelse om at plakettene er vevlodd, har mer for seg.

Gjenstander av denne typen behøver ikke å ha vært i vanlig bruk, men kan ha vært symbolske forlovelses- eller giftemåls-gaver, f.eks. Til et slikt formål ville motivene på vår plakett passe fortreffelig idet man ser kjærligheten mellom mann og

kvinne på den ene siden og på den andre kjærlighetens frukt: et barn. I mange kulturer, også vår egen, har festegaver tradisjonelt hatt en symbolsk verdi. Ofte var de så forseggjorte at de aldri ble brukt, men lagt på kistebunnen eller hengt på veggen til pynt. I tider da en stor del av samfunnets produksjon foregikk innen hjemmeindustrien, var det også viktig at festegavene markerte at den utvalgte var flink med hendene, og vevlodd hadde i så henseende en viktig symboleffekt da tekstilproduksjon tradisjonelt var kvinnens hovedoppgave.

«Lodd» betyr både «tyngde» og en enhet man kan veie opp tyngden med. I meget gamle matoppskrifter kan man finne betegnelsen «lod». Det er en vektenhet på 14,62 gram som engang var offisiell vekt i Norge og andre nordiske land. «Vekt» kan i likhet med «lodd» bety både «tyngde» og «vektenhet», og i tillegg betegner

ordet et apparat som man bruker til å veie. På latin hadde man to forskjellige betegnelser, «pondus» og «libra». «Pondus», som betyr «tyngde» eller «vektlodd», bruker vi den dag i dag, men da helst i overført betydning i uttrykk av typen: «Han er en mann med pondus». «Libra», som betegner det apparatet man veier med, er navnet på stjernebildet Vekten og sees hyppig i avisenes og ukebladenes horoskopspalter. Stjernebildet har form av en skålvekt. Den er karakterisert ved to like lange horisontale armer, hver med en skål hengende i enden. I den ene skålen legger man det som skal veies, i den andre ett eller flere vektlodd til skålene er i balanse (Fig. 3).

Vel så vanlig i romersk tid var en annen type vekt, bismervekten (stadera). Denne kan man ennå finne i bruk hos torghandlere i Syd-Europa og Midt-Østen, særlig hos slike som driver ambulant

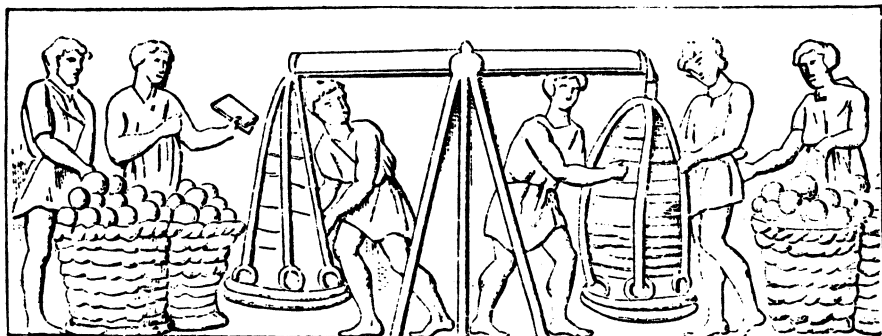

Fig. 3. Brød veies på skålvekt. Relieff fra bakeren Eurysaces' gravmæle ved Porta Maggiore i Roma.

handel (fig. 4). I motsetning til skålvekten har bismervekten én lang og én kort arm. Fra den korte armen henger en skål eller bare en krok hvor man kan sette fast et kjøttstykke eller henge en fruktklase eller pose. På den lange armen henges et lodd. Dette skyves frem og tilbake til det som skal veies er i balanse. Jo tyngre vekten er, jo lenger ut må loddet flyttes. Bismervektens lange arm har en serie hakk hvor man kan henge loddet, og hvert hakk markerer en bestemt vekt. Slik blir det lettere for kunden å kontrollere vekten også.

Bortsett fra noen metallrester i Ustinovsamlingen som kanskje kan stamme fra én eller flere skålvekten har vi meg bekjent ingen antikke vekter i norske samlinger. Derimot har vi endel vektlodd som her skal presenteres. Studiet av de antikke vektlodd og vektsystemer er temmelig vanskelig fordi loddene sjelden stemmer med den oppgitte vekt og fordi det fantes så mange forskjellige systemer, særlig innenfor den greske verden.

Vekt og pengeverdi har helt opp i våre dager vært nær forbundet. Engelskmennene har jo like til det siste operert med pundet som både vekt- og myntenhet inntil EUs regelverk tvang dem til å innføre kilo og gram som offisielt vektsystem. I tidligere tider da mynter hadde en reell metallverdi, var det selvsagt svært viktig at de veide det de skulle. Gal vekt indikerte at det ikke var nok metall i mynten eller at andre og billigere metaller var tilsatt.

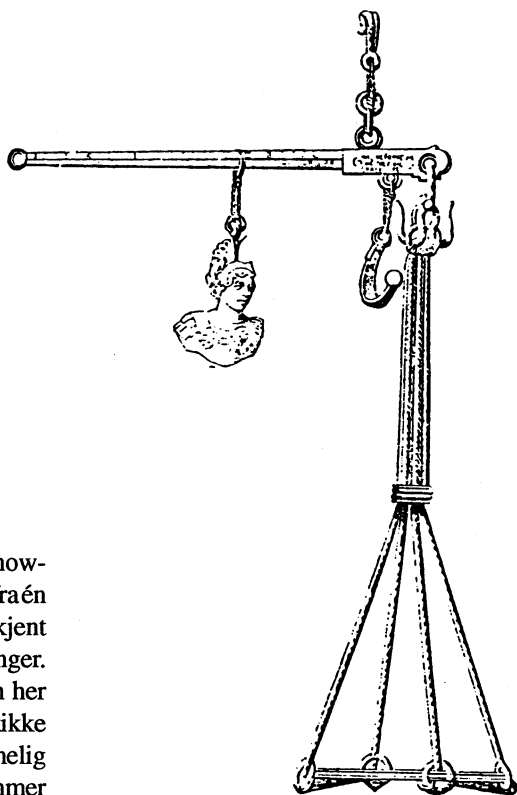

Fig. 4. Romersk bismervekt daterbar til året 77 e.Kr.

Romernes eldste myntsystem var basert på bronse, og deres «proto-penger», aes grave, var ikke annet enn tilhugne bronsestykker av uregelmessig størrelse. Senere gikk romerne over til aes signatum, bronsenarrer med forskjellige figurer i relieff. Heller ikke disse kan man kalle mynter i ordets egentlige forstand da de mangler angivelse av myntsted og verdi. Endel eksemplarer av aes signatum bærer bildet av en okse, en påminnelse om at

kveg var den aller eldste verdimåleren hos romerne. Deres ord for penger, «pecunia», henger sammen med «pecus», ordet for «fe», «kveg».

Opprinnelig foregikk all handel selvsagt i naturalia, og det var derfor naturlig at verdimålerne kom fra dyre- eller planteriket. Den greske vektenheten obol (0,72 gram) skulle ifølge grekerne selv være basert på byggkorn idet én obol tilsvarte tolv korn. Den dag i dag måler vi edelsteners vekt i karat. Dette ordet, som vi har fått gjennom italienerne og araberne, er egentlig en forvansket form av det greske keration, og det betegner frø av fruktene til det såkalte Johannesbrødtreet. Disse frøene er uvanligjevne i størrelse og vekt – vel å merke så lenge trærne har vokst innen samme område. Forskjeller i jordsmonn og klima gir forskjeller i fruktens og frøenes størrelse, og man kan tenke seg at dette har gitt opphav til heftige diskusjoner blant arabiske juvelerer når de kom med sine forskjellige frøposer. Karat i sin opprinnelige form kan derfor bare ha vært en regional vekt, og nettopp dette med det regionale perspektiv preger store deler av fortidens måle- og vektsystemer. Lokale vekter og mål var greie nok i det hjemlige miljø, men hva gjorde man når man skulle handle med andre?

Det ble til at man ved slike transaksjoner aksepterte vektsystemet til én bestemt stat eller by. I det arkaiske Hellas var den foretrukne vekten basert på den aeginetiske obol (1,05 gram) idet øya Aegina varen viktig handels- og sjøfartsstat. Da Aegina mistet sin betydning i så henseende, ble den aeginetiske standard erstattet av den

attisk-euboiske, som bygget på lettere enheter (en attisk obol utgjør 0,72 gram).

Selv om obolen etter sigende skal basere seg på byggkorn, betyr ordet, som er en variant av «oboleon», «metallspidd» (steke-spiddle.l.). Oboler både en vekt- og myntenhet, og akkurat som hos romerne viser den hen til en tid da metall (i dette tilfellet i form av spidd som i parentes bemerket er lette å frakte med seg) var vanlig betalingsmiddel. En bunt på seks spidd utgjorde en drachma, og to drachmae utgjorde en stater. 50 stater eller 100 drachmae utgjorde en mina, og 60 minae utgjorde en talent.

Normalvekten for en drachma oppgis vanligvis til 4,31 eller 4,32 gram. Dette var vanlig i klassisk tid, men siden sank vekten litt. Så unøyaktige som antikke vektlodd gjerne er, ble vel forskjellen først merkbar når man kom opp i de aller høyeste vektenhetene som talent. Denne vekten, som utgjør ca. 26 kilo, var regnet som en passende bær for en mann, og når høyeste vekt- og pengeenhet ligger akkurat på det nivået, er det nok en arv fra den tiden da folk når de skulle gjøre en handel, måtte slepe rundt på tildels store kvanta metall, enten det nå var i form av steke-spidd eller biter av bronse. Mange var nok glade da de mer verdifulle metallene sølv og gull ble innført som verdimålere, for da kunne man klare seg med mindre metall.

Greske vektlodd er i alminnelighet av bly, men bronse er heller ikke uvanlig. Vekten er angitt i tall, og enheten er skrevet med bokstaver eller markert med en figur. Andre vektlodd har figurer med sym-

bolsk betydning. Noen ganger ser man at lokale vektlodd har samme motiv som bystatens mynter, naturlig nok siden mynt- og vektverdi som nevnt var nær forbundet. Aeginas mynter var prydet med en skilpadde, og det er funnet et aeginetisk vektlodd med samme motiv. Det er interessant å merke seg at endel athenske vektlodd også viser en skilpadde, og man kan lure på om dette dyret ble valgt fordi det ble assosiert med aeginetene, hvis vektsystem ble utkonkurrert av det attiske. Skilpadden har kanskje stått for kontinuitet og skapt større trygghet overfor det nye vektsystemet. Andre athenske vektlodd har delfin eller amfora som symbol, og på lodd som angir halve verdier ser man motivet kuttet opp så bare halvdelene fremstilt.

Vekten på fig. 5 er av bronse med de greske bokstaverne *iota*, *delta* og *rho* i relieff. Grekerne skrev tall med bokstaver, og siden *iota* er bokstav nr. 10 i alfabetet g står for dette tallet, kunne man tolke innskriften som 10

Fig. 5. Vektlodd i bronse med gresk innskrift. Norsk privateie. Foto: Lillian Chepstow-Lusty.

dr(achmae). Dette passer imidlertid ikke, for selv i sin mutilerte form (øverste venstre hjørne mangler) veier vekten mer enn 10 drachmae enten man legger til grunn det attisk-euboiske eller det aeginetiske systemet. Her må det dreie seg om et annet vektsystem, og dette viser hvor vanskelig det er å tolke vektlodd når man ikke vet hvor de kommer fra. Vekten på fig. 5 stammer fra Lilleasia, men der fantes det jo en rekke greske bystater, og vi vet heller ikke hvilken periode vekten tilhører. Den kan f.eks. være laget i romersk tid selv om den heller ikke passer inn i det romerske vektsystemet.

Bruk av vektlodd impliserer et tillitsforhold, d.v.s. man må formode at kjøpmannen ikke snyter, men benytter lodd som veier det de skal. «Falsk vekt er en vederstyggelighet for Herren, men fullvektige lodder er ham til velbehag», heter det i Salomos ordspråk (11,1). Det gamle testamentet inneholder diverse henvisninger til vekt og lodd, eller retttere sagt til vektstener, som var det jødiske motstykket til vektlodd. Moseloven understreker hvor viktig det er at samfunnet har rette vekter, hulmål og lengdemål, og det innskjerpes at man ikke skal operere med to sett vektstener (ett for sine egne og ett formodentlig undervektig sett for fremmede). Rett vekt var ikke bare i overensstemmelse med den menneskelige, men også med den guddommelige lov. At det religiøse aspekt trekkes inn, er typisk ikke bare for det jødiske, men for det antikke samfunn generelt, som vi skal se.

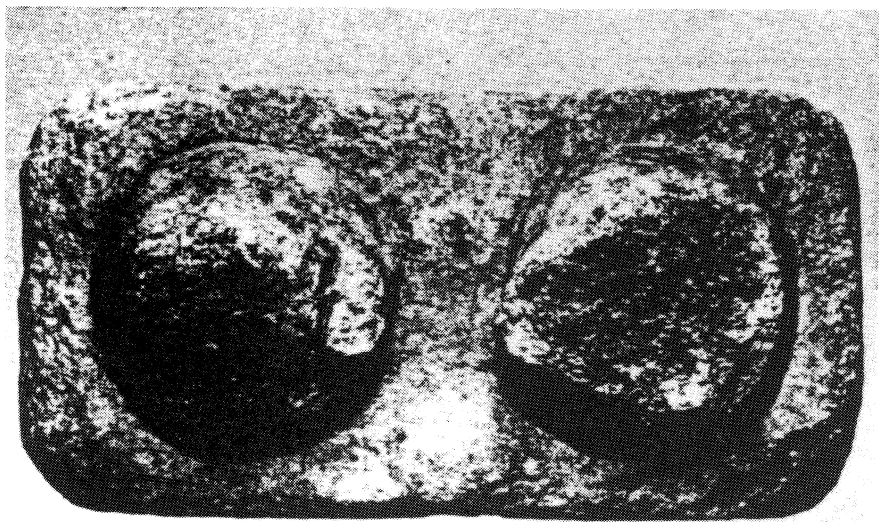
Vekter er funnet både i greske og romerske helligdommer, og da mange av dem

ikke korresponderer med vanlig standard, var de øyensynlig votivgaver og ikke beregnet til praktisk bruk. Noen har også uvanlige former – i British Museum finnes f.eks. en vekt utformet som en liten gris.

Vekten på fig. 6 har en fasong som er relativt sjelden, selv om den ikke er unik. Materialet er marmor. Sten er ikke uvanlig i store, tunge vektlodd, for metaller blir da svært kostbare, men for vektlodd som var mye i bruk foretrakk man hardere stensorter da marmor lett kunne få avslått fliser og biter, noe som etterhvert ville gjøre vekten lettere enn den skulle være. Det er nokså alminnelig at tiden har endret loddenes opprinnelige vekt: stenlodder blir ofte lettere fordi større eller mindre

biter slås av, mens metall-loddene kan bli litt tyngre på grunn av inkrustasjoner i overflaten.

Hvor mye vektloddet på fig. 6 veier, vet jeg ikke, for de vektene Universitetets Oldsaksamling og Myntkabinettet bruker, er beregnet på lettere gjenstander. Typen er imidlertid kjent. Man har funnet lignende lodd i Demeter-helligdommen på Knidos, i Korinth og på Athens agora, f.eks. De vektloddene som er funnet i helligdommer, har antagelig vært votivgaver, mens de fra Athen og Korinth bærer tydelig preg av å ha vært i bruk. Vekten til de enkelte loddene varierer noe, men stort sett lar de seg innpasse i det romerske systemet.

*Fig. 6. Vektlodd i marmor med «bryster». Universitetet i Oslo, Ustinow-samlingen.
Foto: Lillian Chepstow-Lusty.*

Alle vektloddene av denne typen er forsynt med to halvkuler som man ofte har tolket som kvinnebryster, og i sammenheng med votivgaver til fruktbarhetsgudinnen Demeter gir jo en slik tolkning god mening. Andre forskere har imidlertid hevdet at likheten med bryster er tilfeldig, men vekten på fig. 6 har vitterlig på sine halvkuler små utvekster med huller i som ser ut som brystvorter, så det er vanskelig å tenke seg hva de ellers skulle forestille. Mellom «brystene» ligger en hjerteformet fordypning som antagelig bare skal gi hold for fingrene til den som løftet vekten. Andre vekter av denne typen har et håndtak på samme sted.

Mens vekter med «bryster» vanligvis er funnet i greske områder, kommer eksemplaret på fig. 6 fra Ustinow-samlingen, som for størstedelen omfatter palestinske antikviteter. Nå er det jo mulig at grekere i Palestina brukte slike vekter, eller at Ustinow har fått vekten fra et gresk-dominert område som Syria eller Egypt.

Endel helligdommer mottok vektlodd ikke som votivgaver, men for å kontrollere dem mot standardvekter som ble oppbevart på stedet eller for å verifisere at de hadde korrekt vekt. Vektloddet på fig. 7 bærer innskriften *ex(actu)m ad Cas(tor)is*, og så et ett-tall som står for ett pund. Det er altså kontrollert i en helligdom viet til Castor og Pollux. Templet for disse guddommene på Forum Romanum skal ha huset et kontor for kontroll av vekter, men loddet på fig. 7 er nok blitt kontrollert i en lokal helligdom siden det er funnet nær Boulogne-sur-Mer i Frankrike. A snakke om «vektlodd» i entall er forresten galt i

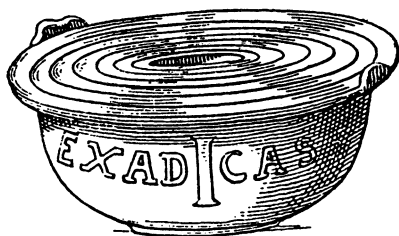

Fig. 7. Romersk vektlodd kontrollert i en helligdom viet Dioskurene.

dette tilfellet, for det dreier seg om en serie lodd utformet som små skåler og satt inn i hverandre etter samme prinsipp som kinesiske esker. Man kunne tro at dette var hulmål, men de er faktisk vektlodd. Formen må ha vært særlig praktisk for reisende handelsmenn ettersom loddene bare utgjorde ett kolli når de var satt inn i hverandre. Et felles lokk eller hengsel holdt dem på plass.

Under den skandinaviske utgravingen av Castor og Polluxtemplet på Forum Romanum fant vi ett romersk vektlodd, men det hadde ingen innskrift. Loddet var av sten i form av en flattrøkt kule, og på toppen hadde det innrisset fire små punkter. Ettersom vekten utgjorde fire unser, må hvert punkt ha markert én unse.

Unsen (uncia) er en av de viktigste romerske vektenhetene. Den tilsvarer 27,288 gram. Det romerske pund, som tilsvarer 327,450 gram, utgjør 12 unser, og unsen selv er inndelt i 24 scripula. Et scripulum er 1,137 gram. Som man ser, er systemet basert på et 12-tall-system, noe som gjør at man opererer med vekter basert på tall som er delelige med 12, som 2, 3 og 4.

Således har man vektlodd som veier 2/3 pund, 3/4 unse o.s.v. For den som er vant til 10-tall-systemet, kan denne måten å inndeile vektenheter på virke fremmed, men vi har også hos oss spor av andre tellemåter i form av snes, dusin, gross, tylfter, bøker og ris. Fra mine egen skoletid husker jeg diverse forferdelige regnestykker hvor disse begrepene var involvert. De var særlig vanlige i såkalt praktisk regning for elever som gikk på språklinjen, idet skoleverket åpenbart var av den mening at de som ikke tok reallinjen, ville ende som tømmerhandlere, eggprodusenter eller innehavere av kolonialbutikker.

Det lille loddet på fig. 8 er et typisk romersk vektlodd i bronse av den vanlige flattrykke kuleformen, og det veier 10,75 gram. Som flere andre av de loddene jeg her presenterer, er det fra Lilleasia. Vekten tilsvarende 9/24 eller 3/8 unse. Det fantes en vektenhet som utgjorde 9/12 av et pund og som het dodrans, men om man opererte med 9/24 av en unse, er meg ukjent. Det er naturligvis mulig at vekten er en sterkt

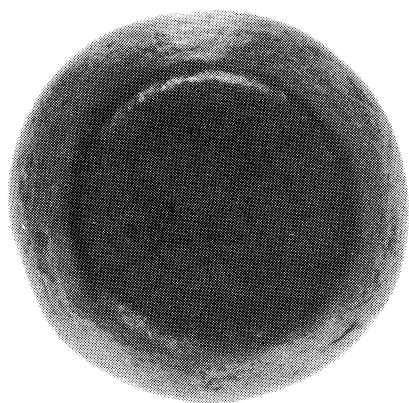

Fig. 8. Romersk vektlodd i bronse. Norsk privateie. Foto: Lillian Chepstow-Lusty.

underviktig semiuncia (halvunse), som egentlig skulle veid 13,644 gram. At loddenes faktiske vekt svarer til det som er normen, er unntaket snarere enn regelen når man har å gjøre med antikke vektlodd. Dette er blitt forklart med at vektenhetene ikke var absolutte begreper, men at man opererte med visse slingringsmonn, og da var det selvsagt penger å tjene for de som la seg så nær den nedre grensen som de anstendigvis kunne.

Bortsett fra marmorloddet med «bryster» er alle vektloddene i norskeie temmelig små, hvilket henger sammen med at det er et marked for små vektlodd av metall, særlig hvis de har en eller annen form for dekor. Store vektlodd nyter åpenbart ikke samme popularitet, selv om de kan være flotte nok. Som før nevnt var tunge vektlodd helst av sten fordi metall ble for dyrt. Romerne likte godt basalt, en hard, mørk stensort som får en metallaktig glans når den blir polert. Noen riktig store basaltlodd av den flattrykke kuletypen finnes innemurt i veggene på enkelte meget tidlige romerske kirker som S. Martino ai Monti på Esquilinen og Lateran-basilikens baptisterium. De er ikke ment primært som byggematerialer da de er plasert slik at de stikker godt ut av muren inne i kirkerommet og deres blankpolerte, mørke overflate synes godt mot de kalkede murveggene. Antagelig har de hatt en eller annen symbolsk funksjon.

I den sammenheng kan det være verdt å merke seg at man under utgravingen på gresk område (Gela på Sicilia) har funnet små ansamlinger av vektlodd tett inntil husenes fundamenter. De var tydeligvis

nedlagt der. Skal disse loddene i eller ved bygningens murer utgjøre en symbolsk tyngde som likesom skal holde murene på plass? I jordskjelvområder som middelhavsområdet kan en slik «forankring» ha hatt en magisk betydning.

Romerske vektlodd viser mindre variasjon enn de greske fordi det ikke lenger er nødvendig at hver bystat har sine egne lodd med spesielle emblemer. Man nøyer seg oftest med å angi vekten med punkter, tall eller bokstaver. Lokale vektlodd ble fortsatt brukt, og i noen tilfelle ser vi at de er blitt modifiserte for å stemme overens med det romerske systemet.

Noen vekter og lodd har innskrifter som viser at de er blitt kontrollert. De «kinesiske eske»-loddene på fig. 7 med innskrift fra en Dioskur-helligdom er alt nevnt, og andre vektlodd nevner embedsmenn som ediler og konsuler. Noen lodd er forsynt med byster som antagelig viser den regjerende keiser, og på et sekskantet vektlodd fra Smyrna i Lilleasia står det uttrykkelig «kaisaron» på gresk (fig. 9). Under ser man bystene til Marcus Aurelius og hans medkeiser Lucius Verus.

De romerske bismervektene hadde spesielle lodd, som hang ned fra den ene vektarmen (fig. 4), og om de romerske skålvektloddene er nokså uniforme, tar bismervektloddene sitt monn igjen ved stor variasjon. Noen har riktignok en enkel kule- eller pæreform, men mange er utformet som byster og hoder og er rene kunstverk. Materialet er som regel bronse, men noen lodd har innlagt bly for å bli tyngre. Hodene og bystene kan vise både

Fig. 9. Romersk vektlodd fra Smyrna med bystene til Marcus Aurelius og Lucius Verus.

virkelige og mytologiske personer, og man finner mange forskjellige typer.

Vekten på fig. 4 har et lodd i form av en Minerva-byste. Den er kontrollert på selveste Capitol i Roma og bærer en innskrift som lyder: Imp(eratore) Vesp(asiano) Aug(usto) IIX T(ito) Imp(eratoris) Aug(usti) f(ilio) VI co(n)s(ulibus) exacta i(n) Capitolio. Datoen tilsvarer år 77 e.Kr. Da Minerva ble dyrket på Capitol sammen med Jupiter og Juno, passer det godt å bruke hennes byste i denne sammenhengen, men Minerva-byster var populære som lodd ellers også selv om hun ikke er noen utpreget handelsgudinne. Mercur var derimot handelens beskytter, og hans byste forekommer da også som vektlodd. Det er forøvrig slett ikke sikkert at de mange gudebystene brukt som vektlodd refererer seg til kontroll i bestemte helligdommer: snarere skal de gi en bertryggende følelse nettopp fordi de fremkaller assosiasjoner til helligdommer og templer.

Likeledes ser vi at keiserhusets medlemmer gir vektloddene et skjær av offentlig godkjennelse, og slike lodd fortsetter da også å være populære i senantikken, i hvert fall frem til det 6. årh. Senantikke Athena/Minerva-byster finnes også i et visst antall ved siden av de keiserlige fremstillinger. Etterhvert oppstår det en viss kjønnsfordeling blant sistnevnte på den måten at bismervektene uvisst av hvilken grunn blir utformet som keiserinner, mens keiserne dominerer vektlodd beregnet på skålvecter. Disses motiver er innrisset og gjerne innlagt i sølv, kobber og andre metaller. Keiserne kan opptre alene eller ledsaget av en bypersonifisering som vanligvis representerer Roma eller Konstantinopel.

I senantikken får vektloddene en annen form enn tidligere idet de blir flate skiver. I 4.-6. århundre er de mer eller mindre kvadratiske, mens det fra det 7. århundre av blir vanlig med sirkelformede skiver. De flattrykke kule-loddene fra tidligere tider forsvinner riktignok ikke helt, for man har bevart slike lodd med innskrifter som må være så sene som fra det 6. årh.

De senantikke vektloddene som her skal presenteres, er alle fra det østlige middelhavsområdet og derfor forsynt med greske bokstaver. Disse markerer dels tall og dels vektenheter. Gamma står for gramma (lat. uncia: unse) og lambda for litra (lat. libra: pund). Som nevnt er bokstavene og øvrige motiver på vektloddene ofte innlagt i sølv og/eller kobber.

I senantikken ble det innført en ny vekt- og myntenhet: nomisma eller solidus. Den

var 4 ganger så tung som et scripulum, og det gikk følgelig 6 nomismata på en unse og 72 på et pund. Nomisma-vekten oppgis vanligvis til 4,55 gram, men den britiske forskeren Christopher Entwhistle har påvist at den varierte på den måten at den sank jo lenger ned mot middelalderen man kom. Unse- og pundvekten sank naturligvis tilsvarende. I det 4. årh. var pundets vekt gått ned fra 327 til 324 gram, og i det 9. årh. var den nede i 319 gram.

Selv om man innførte en ny vektenhet, oppgav man ikke scripulumenheten, hvilket vektloddet på fig. 10 viser. Det er av bronse og innlagt i sølv, og i likhet med loddene på fig. 11 og 12 er det kjøpt i Istanbul. Datering er sent 4. eller 5. årh. e.Kr. Loddets kvadratiske overside er øverst dekorert med et rektangel delt av en diagonal linje så det dannes to triangler hvorav det nedre har konturlinjer. Dette

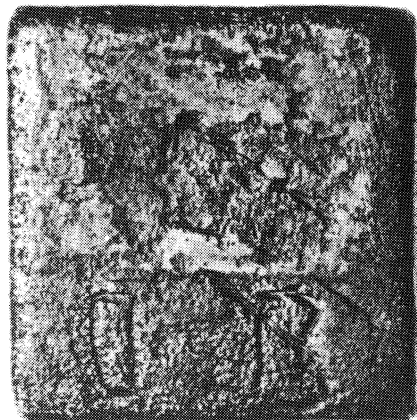

Fig. 10. Senantikt vektlodd i bronse som viser 12 scripula (1/2 unse). Norsk privateie. Foto: Lillian Chepstow-Lusty.

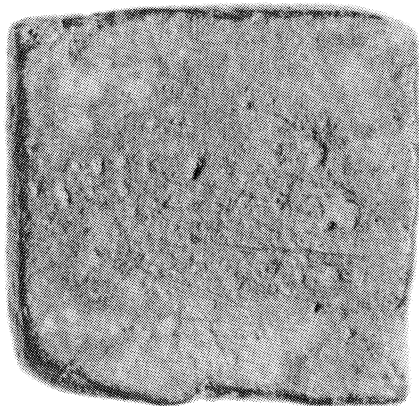

Fig. 11. Senantikt vektlodd i bronse. Vekten utgjør 12 scripula (1/2 unse).

Norsk privateie.

Foto: Lillan Chepstow-Lusty.

(og kanskje også det øverste triangelet) var sølvbelagt, og det samme var bokstavene nederst, iota og beta.

Da beta ikke betegner noen vektenhet, må bokstavene i dette tilfellet utgjøre tallet 12, d.v.s. 12 scripula eller en halv unse. Vekten, 11,590 gram, ligger ikke så langt unna de 13,644 gram som en halv unse egentlig burde veie. Vi kan derfor anta at dette er en halv-unse-vekt. Lodd med vekten angitt som 12 scripula er ikke særlig alminnelige. Et eksemplar funnet i Korinth har tallet skjødesløst innrisset, mens et lodd i British Museum er meget forseggjort. Der er iota og beta flankert av to figurer med paludamentum (militærkappe) og nimbus, som skal forestille keiserne i det østromerske og vestromerske riket. Hva angår dekorasjonen på halv-unse-vekten på fig. 10 har jeg aldri sett noe tilsvarende,

men det er mulig at rektangelet som er delt i to halvdelar skal betegne «halv».

Loddet på fig. 11 er helt uten innskrift, men det er i likhet med det på fig. 10 et halv-unse-lodd da det veier 12,570 gram. Dette er tydeligvis ikke noe offisielt lodd etter som det er uten preg, men vekten er likevel nærmere idealvekten på 13,644 gram enn i foregående tilfelle. Grunnen er kanskje nettopp den at loddets vekt ikke er verifisert, for man kan tenke seg at slike lodder ble underkastet kontroll oftere enn de som hadde vekten angitt.

På fig. 12 ser vi et lodd daterbart til 5.-6. årh. med bokstavene gamma og alfa innrisset, altså én unse (gramma). Bokstavene var opprinnelig innlagt i sølv, ellers har loddet ingen dekorasjoner. Kanskje har man ikke ønsket for mye oppmerksomhet om dette loddet, for det er sterkt undervektig idet det bare veier 17,390 gram,

Fig. 12. Senantikt vektlodd i bronse med innskriften «1 unse».

Norsk privateie.

Foto: Lillan Chepstow-Lusty.

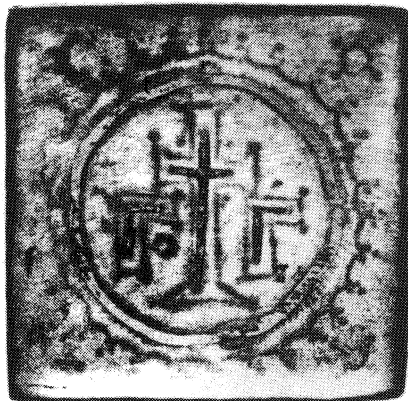

Fig. 13. Senantikt vektlodd i bronse med innskriften «3 unser». Norsk privateie. Foto: Lillan Chepstow-Lusty.

altså 2/3 av den normale unsevekten på 27,288 gram. Det bibelske uttrykket «veid og funnet for lett» (Daniels bok 5,27) forstår man til fulle når man har beskjeftiget seg med antikke vektlodd.

Fig. 13 og 14 viser to lodd som har forskjellig form men identisk dekorasjon. Det kvadratiske stammer fra det 6. årh.

Fig. 14. Tidligbysantinsk vektlodd i bronse med innskriften «3 unser». Norsk privateie. Foto: Lillan Chepstow-Lusty.

mens det sirkulære er senere. Lodd av denne formen er funnet i arkeologiske kontekster som daterer dem til perioden mellom det tidlige 7. og det tidlige 9. årh. e.Kr. Materialet er bronse i begge loddene, og det sirkulære loddet har bokstavene og korset innlagt i sølv. På det kvadratiske loddet er sølvet forsvunnet, men til gjengjeld har dette loddet bevart kobberinnlegget i den sirkulære rammen som omgir midtfeltet. Utenfor denne er det en tungebord mens midtmotivet på det sirkulære loddet er innrammet av en krans med tynne, spisse blad som minner om barnåler.

Begge loddene har innrisset to gamma'er, de veier med andre ord 3 unser. Loddene har imidlertid forskjellig vekt. Det seneste av dem, som tilhører en periode hvor unsens offisielle vekt var sunket med omkring ett gram, har med sine 79,090 gramen vekt som tilsvarer normalvekten. Det tidligste loddet (det kvadratiske) er med en vekt på 75,290 gram altfor lett når man regner med at 3 unser i det 6. årh. fremdeles bør ha tilsvart 80-81 gram.

Loddet på fig. 15, som kommer fra Ustinow-samlingen, er praktisk talt identisk med det på fig. 14, men det er større og tyngre. Bokstavene gamma og zeta viser at dette er et seksunse-lodd. Det veier 162,390 gram, hvilket skulle tilsvare 6 unser å 27,065 gram. Her har vi å gjøre med et lodd som er fullvektig ettersom det tilhører en periode (tidlig 7.-tidlig 9. årh.) hvor unsens vekt var sunket. Loddet er meget velbevart og har en vakker, mørk bronsepatina, men sølvet i korset og bokstavene er falt ut.

De tre foregående loddene har et motiv vi ikke har sett på vektlodd før, nemlig korset. I likhet med gudfremstillinger og innskrifter fra helligdommer på eldre vektlodd skal korset inngi tillit. Akkurat som man tidligere hadde oppbevart vektlodd i pagane helligdommer, ble de nå

Fig. 15. Tidligbysantinsk vektlodd i bronse med innskriften «6 unser». Universitetet i Oslo, Ustinow-samlingen.
Foto: Lillan Chepstow-Lusty.

oppbevart i kirker. En paragraf i Justinians lovverk datert til år 545 sier at vekter som tidligere var oppbevart i stationes (offentlige skysstasjoner) nå skulle oppbevares i «den helligste kirken i hver by». Pretorianerprefekten skulle være ansvarlig for vektlodd som ble brukt til å veie varer med, mens en embedsmann kalt comes sacrarum largitionum var ansvarlig for lodd som ble benyttet for å kontrollere vekten av mynter.

Prefekten av Konstantinopel hadde på Justinians tid og senere ansvaret for kon-

trollen av glassvekter. Disse vektene er alltid meget små og synes å ha vært brukt utelukkende til å veie mynter med. Som regel er de forsynt med monogrammet til den embedsmannen som kontrollerte dem (prefekt eller eparch), men noen er mer forseggjorte og viser i tillegg stiliserte keiserbyster. Glassvekten på fig. 16 har et korsformet monogram hvor bare noen bokstaver er bevart. Det eneste som kan sees tydelig i godt lys, er diftongen OY på toppen av korset. Dette sier ikke mye da det er genitivformen av embedsmannens navn. Til høyre kan man skimte en bokstav som kan være en epsilon eller beta, mens nedre korsarm ender i noe som kanskje er alfa eller delta. Navnet var enten kort eller inneholdt flere eksempler på samme bokstav som må leses flere ganger slik man gjør når man må dechiffre denslags monogrammer. Navnet «Anastasios» er f.eks. på 10 bokstaver, men et monogram vil bare inneholde 6 da a'en og

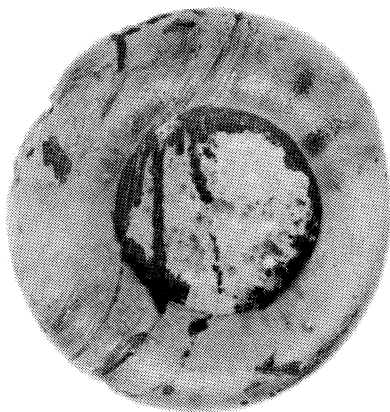

Fig. 16. Glassvekt fra 6. årh. e.Kr. Norsk privateie.
Foto: Lillan Chepstow-Lusty.

s'en bare vil forekomme én gang, men må leses 3 ganger. En glassvekt i British Museum har et monogram som kan oppløses i «Addaeou», og her klarer man seg med én bokstav i enden av hver korsarm når man regner diftongen OY som en enhet. Dette navnet er kjent fra flere vekter, og det er mulig at det har stått på vår vekt også siden to av bokstavene kan leses som epsilon og delta. Da har alfa stått på venstre korsarm, som nå er helt ødelagt.

Glassvekten på fig. 16 veier 3,490 gram, men da den er sterkt forvitret, må den ha mistet en del glassmasse. Den opprinnelige vekten kan ha vært på noe over 4 gram, altså ett (kanskje litt undervektig) nomisma. Vektloddet, som er kjøpt i Istanbul, er meg bekjent den eneste tidlig-bysantinske glassvekten i norsk eie, men Ustinow-samlingen inneholder flere eksemplarer med arabiske innskrifter. Slike glassvekter ble nemlig meget populære i

den arabiske verden, og man finner dem i alle områder som ble erobret av araberne. Ustinow-samlingens glassvekter er upubliserte. Et studium av deres innskrifter ville antagelig bringe på det rene når og hvor de var laget, skjønt det er rimelig å tro at de stammer fra Palestina eller Syria.

Den siste gjenstanden som skal presenteres her tilhører også Ustinow-samlingen, og i dette tilfelle skulle man gjerne visst noe mer presist om både proveniens og funksjon, for det er ikke helt sikkert at denne mysteriøse gjenstanden er en vekt (fig. 17). I likhet med de senantikke vektloddene på fig. 10-13 er den av form som en kvadratisk skive, men den har dekor på begge sider og er ikke av bronse, men av bly. Dette materialet, som var så alminnelig i greske vektlodd, ble i romersk- og senantikk tid foretrekket av bronse, men det gikk aldri helt av bruk. Materialet taler altså ikke imot at gjenstanden er et vektlodd,

Fig. 17. Senantikt vektlodd(?) i bly med bypersonifikasjon. Universitetet i Oslo, Ustinow-samlingen. Foto: Lillan Chepstow-Lusty.

skjønt man ville kanskje forventet en angivelse av vekten. Den er 40,990 gram, hvilket tilsvarer 9 nomismata eller 1/8 pund, altså en helt kurant vektenhet ut fra det systemet man brukte i senantikken.

At gjenstanden enten den er et vektlodd eller ikke har hatt en offisiell funksjon, ser man av dekoren. Baksiden er prydet med en enkel 6-bladet rosett i relieff, men på forsiden står det $\pi\omega\lambda\epsilon\omega$. Til høyre mangler en bokstav, og det er rimelig å tro at denne var en s, noe som gir «byens» eller «tilhørende byen». Selve bypersonifikasjonen er fremstilt over innskriften i skikkelse av en kvinnebyste med hjelm og scepter. Modellen er utvilsomt Dea Roma, men personifikasjonen på fig. 17 representerer nok en lokal by i det østlige middelhavsområdet. Det finnes flere eksempler på bypersonifikasjoner på senantikke bronsevekter. De ledsager én eller flere keisere og må tolkes som Roma og Konstantinopol. Lignende bypersonifikasjoner finnes også på de såkalte konsulardiptyker fra det sene 5. og tidlige 6. årh. Deres hjelmer og sceptre er nær beslektet med tilsvarende elementer på Ustinowplaketten, og kan derfor gi en datering for sistnevnte.

Det er selvsagt mulig at gjenstanden på fig. 17 er et segl eller en polett. Den bærer imidlertid ikke spor av å ha vært festet til noe slik man må forvente av et segl, og hva antikke poletter angår, er de som regel meget mindre og ligner mynter. Jeg tror derfor det er mest sannsynlig at vi har med

et vektlodd å gjøre, da vekten lar seg passe inn i nomisma-systemet og bypersonifikasjonen har paralleller på andre, mer konvensjonelle lodd.

Her i Norge har vi naturligvis også brukt vektlodd i lange tider, og om vi avlegger Universitetets Oldsaksamling et besøk, ser vi at vikingene brukte flattrukte kulelodd av samme type som de romerske. I middelalderavdelingen finner vi meget fantasifulle og forseggjorte lodd i form av dyrefigurer (særlig hester). I senere tider blir loddene mer uniforme igjen. Fra min barndom husker jeg to slags lodd: store, runde lodd med håndtak som vi satte på grytelokk for å holde dem nede og øke trykket, og vektloddene som vi så hos kjøpmannen. Sistnevnte hadde som regel form av en sylinder eller avskåret kegle med knott i toppen til håndtak og vekten angitt i relieff på siden.

Nå som digitalvekter har overflødiggjort disse loddene, blir kanskje også de samleobjekter? Tiden går så fort at før vi vet ordet av det, ser vi at de gjenstandene vi omgav oss med i barndommen, dukker opp i brukthandlinger og senere i antikvitetsbutikker. Da først ser vi ofte hvor fine og dekorative slike gjenstander var, samtidig som de forteller en historie i likhet med de gamle vektloddene, som beretter om hvordan menneskene har tenkt og regnet, målt og veid.

Siri Sande

Antikken på programmet

Tempora mutantur....

På landstinget til Norsk studentunion 17.-19. april 1997 ble det vedtatt en resolusjon om latinen. Overskriften lyder: *Få latinen tilbake!* I teksten står det blant annet:

NSU mener det er bekymringsfullt at norske språkstudenter ikke har kunnskap om latin. Kjennskap til latin betyr grammatisk forståelse, innsikt i ords opprinnelse og røtter, og ikke minst kunnskap om den antikke litteratur og kultur, som ligger til grunn for vår egen kulturkrets. ... NSU mener institusjonene bør gjeninnføre latinen i førstesemesterstudiet for språkstudenter – altså i ex.fac. En gang var de antikke språk akademias språk. NSU ønsker å gjenreise latinen.

Påterskelen til tredveårsminnet for '68 tar studenter igjen radikalt til orde for tradisjonelle akademiske verdier, for solidere fundament og bredere perspektiv i studiene. Nå var det jo ikke akkurat forberedende prøve i latin en stod på barrikadene for i hine hårde dage. Vietnamkrigen var viktigere enn gallerkrigen. Latin forberedende sjanglet seg som en antikvarisk levning helt inn i 70-årene. Da falt den, dels av seg selv og dels som offer for en

entente cordiale av aktører med mange ulike motiver. Det gikk raskt tilbake med den lille latinen som fantes i skolen, og med latinen som studiefag. Norske hovedfagskandidater og doktorgrader i klassisk filologi kan telles på én hånd mellom 1975 og 1990. Noe særlig liv var det ikke i de andre antikkfagene heller. Med resten av Norge gikk det derimot glimrende. Det gjør det jo forsåvidt fremdeles, og både derfor og av mange andre grunner er det vel tvilsomt om det blir noe latin innenfor det nye førstesemestersstudiet som universitetene legger opp til. Landtingsresolusjonene er likevel et tegn i tiden. Det er i ferd med å skje noe når studentene ber om latin.

Da NKF ble dannet midt i 80-årene var det slutt, ikke på krisen, men på krisestemningen. En begynte å legge traumet bak seg. Gjennom mer enn ti år har NKF betydd mye både som symbol og instrument. Så fikk vi Atheninstituttet, realisert i skjønn forening av universitetsledere og antikkforskere. Siden har vi i grunnen møtt så mye velvilje at vi neppe hadde tålt mer. Til Athen-møtet i 1993 om Framtiden for de klassiske fag i Norge kom det øremerkede midler i gave fra forskningsrådet, og daværende KUF-statsråd Hernes var selv med på arrangementet. Året

etter finansierte departementet og fakultetene Ressurskontoret for greske, latinske og antikke studier, som fremfor alt HF i Oslo har holdt liv i siden. I 1994 nedsatte Det nasjonale fakultetsmøtet en komité av antikkforskere for å utrede hvordan en kunne styrke antikkforskningen og de klassiske fagene i Norge. Komitéen gikk inn for at fakultetene og Norges Forskningsråd (NFR) i fellesskap skulle iverksette tiltak for å styrke antikkforskningen, øke rekrutteringen til de klassiske språkene på alle nivåer, og medvirke til at antikken og klassiske fag ble bedre integrert i helheten av humanistiske fag. "Alle" har etter hvert skjønt at noe måtte gjøres. Et dokument fra NFR gjorde den nasjonale komitéens ord til sine når det hevdet at den akademiske kulturen i Norge ikke kan mangle det perspektivet og de impulsene som antikkforskningen representerer: Uten kompetente antikkforskere mister Norge ikke bare tilknytningen til internasjonal forskning på et sentralt – og internasjonalt sett vitalt – område; vi går også glipp av kontakten med viktige historiske premisser for vår egen kultur. Vi blir dermed dårligere forankret, både akademisk og allmennkulturelt. I 1995 opprettet følgelig NFR det som går under betegnelsen ANTIKKPROGRAMMET. For femten år siden virket det like usannsynlig at NFR skulle ta opp Antikken som prioritert område i sin programportefølje som at NSU noen sinne skulle kreve å få latin tilbake.

..... *et nos cum iis*

Antikkprogrammet er opprettet for årene 1996 t.o.m. 2001. Programmet har et

styre av antikkforskere fra Norge, Sverige og Danmark. Det er flest klassiske filologer, noe som gjenspeiler at gresk og latin står sentralt i programmet. Også antikk historie, kirkehistorie og klassisk arkeologi er representert i styret. Den årlige økonomiske rammen er på ca. fire millioner.

Antikkprogrammets ene hovedmål er å bidra til å bedre rekrutteringen og bygge opp kompetansen i gresk og latin. Det vil ikke bare komme antikkforskningen til gode, men få betydning langs hele tidsaksen og dermed bidra til å styrke den historiske dimensjonen i humaniora generelt. Men det gjelder ikke bare å styrke tallmessig sett faretruende svake kjerne miljøer i gresk og latin. Det gjelder også å øke interessen og forskningen omkring antikken og antikkresepsjonen i videre kretser, å bryte de klassiske fagenes isolasjon og skape større integrasjon mellom klassiske og andre fag. Å bidra til dette er programmets andre hovedmål. Programmet vil oppmuntre til at en aktiverer det "antikke" innslaget og gjør det "klassiske" potensialet relevant i andre fag. Det inviterer særlig til prosjekter med en overordnet tematikk: ANTIKKEN SOM FORTID OG FRAMTID: KULTURELLE MØNSTRE OG HISTORISK DYNAMIKK.

For å stimulere rekrutteringen til gresk og latin som forskningsfag, kan Antikkprogrammet gi stipend til studenter som tar hovedfag i et av de klassiske språkene. Det er ingen automatikk i ordningen, men streng individuell vurdering. Hittil har seks studenter fått tildelt slike stipend: to

i gresk og fire i latin. Forhåpentligvis vil flere melde sin interesse.

Som et bidrag til å heve kompetansen i gresk og latin som redskapsfag, har programmet innført såkalte kompetansehevingsstipend, i første rekke for hovedfagsstudenter som har noe, men ikke nok gresk eller latin fra cand.mag.-graden, og som derfor trenger et halvt eller et års studium for å bli bedre kvalifisert til å arbeide med sitt hovedfagsprosjekt. Slike stipend er gitt til studenter f.eks. i religionsvitenskap, teologi, filosofi, norrøn filologi.

74 Forøvrig tildeler programmet doktorgradsstipender, og støtter større og mindre prosjekter og tiltak. Programmet har pr. i dag bare hatt én hovedtildeling (november 1996). Det tyngste enkeltprosjektet hittil er et samarbeid mellom latinister i Bergen og Oslo om en nytgave av de latinspråklige norske middelalderhistorikerne. Men det prosjektet blir neppe karakteristisk for programmet. Når de nye tildelingene for 1997 og for 1998 foreligger, vil en bedre se hvilken praksis programmet har lagt seg på og hvilken profil det har fått. Jeg kommer tilbake til dette ved en senere anledning.

Det samlede søknadsbeløp til Antikkprogrammet hittil har vært mange ganger større enn den summen programstyret disponerer. Mange søkere blir skuffet. Mangel på penger til gode formål var for såvidt et forutsigbart problem. Når det nå endelig er blitt et program for antikken, merker vi dessuten en tendens til at "alle" tror det er noe å hente i i programmet, bare

det de presenterer har noe med antikken å gjøre. Programstyret må imidlertid forholde seg til programmets prioriteringer. Det er også en tendens til at både andre instanser i Forskningsrådet, og på fakultetene, mener at alt som gjelder antikken nå kan gå til Antikkprogrammet. Vi må bekjempe den holdningen, for dersom alle andre fraskriver seg ansvar for antikken og det som faller inn under programmet, blir det ikke noen *netto*, og slett ingen *ekstra* gevinst av satsningen.

Antikkprogrammets midler skal ikke forbrukes, men investeres. Det er ikke det spektakulære det kommer an på. Jeg håper at vi gjennom Antikkprogrammet kan være med å få fram en falanks av kvalifiserte gresk- og latinfilologer, og samtidig bidra til å styrke de andre antikkfagene. Like mye håper jeg at Antikkprogrammet kan bidra til at vi innenfor en rekke humanistiske fag får et større innslag av forskere med en viss kompetanse i klassiske språk, nok til at de ikke automatisk skygger unna for gresk og latinsk materiale, det være seg antikt eller senere. Antikkprogrammet utfordrer klassikerne til å samarbeide med andre om veiledning og forskning ut over epokegrenser og fagrenser – til glede og berikelse ikke bare for de andre.

En forutsetning for å få til noe som overlever et skippertak, er at det blir en større tilstrømning til gresk og latin ikke bare på laveste nivå (semesteremne) men også på grunn- og mellomfag. Slik skapes miljø på fagene, og slik blir det grobunn for ettervekst. Slik kommer en inn i en god sirkel. Det må ikke være fullt så langt mellom

studenter ved norske universiteter som blir aldeles tomme i blikket så snart det er tale om latin eller gresk. *Det må bli mer normalt å studere gresk og latin.* Det er vanskelig for Antikkprogrammet å være aktør på fagene under hovedfagsnivå. Her har fagmiljøene selv, og ikke minst fakultetene, som har gledet oss med mange fagre ord, en stor forpliktelse.

Changing Classics

Antikkprogrammet vil naturligvis også markere seg og sitt. Programmet marker- te seg med en startkonferanse 17. og 18. oktober 1996 på Soria Moria ved Oslo. Tilsammen ca. 70 mennesker deltok ved konferansen.

De to hovedforedragene av Jasper Griffin (Oxford) og Suzanne Saïd (Paris og New York) er publisert som Antikkprogram- mets småskrifter nr. 1, *Two Lectures on Classics*. Griffins tittel er "What is special about Greece and Rome?". Han gir så å si den klassiske beskrivelsen av hva antik- ken har å by på og ditto begrunnelse for hvorfor det er viktig å beskjeftige seg med antikken. Riktig et festforedrag. Saïds bidrag har tittelen "Changing Classics"

og har en mer ideologikritisk vinkling. Hun viser hva antikken har vært, dvs. hvordan antikken er blitt oppfattet og utnyttet gjennom tidene. Samtidig som tittelen sikter til den prosessen foredraget belyser, blir hele fremstillingen en opp- fordring om å fornye antikkstudiene, og til å se med kritiske øyne på grekere og romere (og på oss selv).

Heftet er blitt sendt til alle NKF's medlem- mer som vi antar ikke har mottatt det på annen måte. De som savner heftet, kan henvende seg til undertegnede, eller til Antikkprogrammet, Norges forsknings- råd, Postboks 2700 St. Hanshaugen 0131 Oslo.

Antikkprogrammets programnotat, med en gjennomgang av faglig horisont og faglige utfordringer, og av programmets to akser (rekruttering og integrasjon) og to nivåer (forskning og undervisning), kan også rekvireres gratis.

Antikkprogrammet utgir også et nyhets- brev.

Øivind Andersen

Klassiske myter på Humaniora- dagene i Trondheim

NTNU (Norges tekniske og naturvitenskapelige universitet) er som kjent blitt det omstridte navnet på sammenslåingen av NTH (Norges Tekniske Høgskole) og AVH (Den Almenvitenskapelige Høgskolen) i Trondheim. For å markere at det bak dette navnet skjuler seg mye mer enn naturvitenskapelige fag, ble «Humaniora-dagene» i Trondheim avviklet i tidsrommet 16.–19. januar 1997, naturligvis inspirert av en rekke tilsvarende arrangement i regi av Universitetet i Oslo. Gjennomgangstemaet var det mangfoldige mytegrepet, og det lille, men livskraftige klassiske miljøet ved NTNU bidro i vesentlig grad til at Humaniora-dagene ble en suksess. Det er neppe noen tilfeldighet at så mange studenter nå leser enten latin, gresk eller antikkens kultur ved universitetet i Trondheim.

Om morgenen fredag 17. januar var det tid for et to timers program om klassiske myter, og mange tilhørere hadde møtt fram. Også en liten delegasjon med elever og lærere fra «Katta» i Trondheim tok seg opp til universitetet på Dragvoll for å overvære begivenheten.

Krefter fra Musikk-konservatoriet, som nå er blitt en del av universitetet, bidro

med fremføring av blant annet Schuberts Ganymed (med tekst av Goethe) og Glucks Orfeus-arie «Entflicht, all ihr Klagen.» Disse musikkinnslagene har tilknytning til myter, og dannet derfor en fin ramme omkring forelesningene.

Øivind Andersen kåserte i lett slentrende stil om Promethevs-myten, og ga forsamlingen en interessant innføring i forskjellige tolkninger av Promethevs-skikkelsen, og om hvilken rolle Promethevs har spilt i litteraturen.

Gunhild Vidén slo an tonen i sitt innlegg med å referere en svenskevits og en norskevits for å illustrere hvorledes mytedannelse i vår tid kan oppstå på hver side av Kjølen. Deretter kom hun med en del betraktninger om sammenhenger mellom antikke myter og fenomener som er oppstått i moderne tider. Med utgangspunkt i fortellingene om Herakles i løveham og Akhillevs med sin sårbare hæl trakk hun en parallell til tegneseriehelten Superman. Han opptrer som vi alle vet i sin superdrakt når han viser sine overnaturlige evner, men han har sin Akhilleshæl – han er sårbar når han blir utsatt for stoffet Kryptonitt.

Vidén nevnte deretter at den kristne mytedannelsen omkring jomfru Maria har prøvd å verne om hennes ry som evig jomfru, og at det er gjort mange forsøk på å skjule det faktum at hun også var mor til flere av Jesu søsken. Maria kan sies å opptre i den samme dobbeltrolle som den greske gudinnen Artemis, som både var et jomfruelig vesen og de fødende kvinners beskytter. Vidén omtalte også et Oprah Winfrey-show på TV, der popsangerinnen Madonna nylig opptrådte i en utgave hvor det var svært så viktig å fremheve rollen som oppofrende mor. Den samme Madonna har jo tidligere vist helt andre talenter når det gjelder markedsføring av egen person.

Isitt foredrag understreket Vidén at når vi kan finneslike paralleller i modernetid, så er det neppe fordi vår tid er så gjennomsyret av klassisk dannelselse. Det er snarere et bevis på hvor sterkt den klassiske kulturarv har nedfelt seg i den europeiske kultur gjennom tidene. Trekk fra antikken er blitt en naturlig del av helhetsbildet, og

derfor kan vi oppleve at myter fra en svunnen tid dukker opp i stadig ny klesdrakt, uten at særlig mange er seg bevisst hvorledes de har oppstått.

Med sin originale vinkling av stoffet oppnådde Vidén å aktualisere emnet om antikke myter på en uhøytidelig og – i ordets beste betydning – populær måte.

Seansen ble avsluttet med et foredrag av Bernt Neumann fra Germanistisk Institutt. Han snakket om hvorledes Christa Wolf i sin siste roman tar utgangspunkt i antikkens Medea-skikkelse og trekker en parallell til samfunnsforholdene i våre dagers Tyskland.

Arrangørene har all ære av programmet, som var komponert slik at de forskjellige innslagene utfylte hverandre på en fortreffelig måte.

*Einar Weidemann
Inger Marie Stang*

DE SEMINARIO LATINITATIS VIVAE MENSE IUNIO TROMSOEAE HABITO

Ineunte mense Iunio studiosi latinitatis in studiorum Universitate Tromsoeana seminarium latinitatis vivae participaverunt. Quamvis nostra Universitas adhuc sit iuvenis, studia classica neglegere noluit et quia studia Latina methodis optimis docere volumus, Latine colloquamur oportet. Quid autem melius facere potuimus quam ut invitaremus Dr.em P.em. Caelestem Eichenseer et Dr.em Sigridem Albert, qui mirabile auditu statim dixerunt se venturos esse. Si quis enim quaesiverit, ubinam in orbe terrarum sita sit illa urbs Tromsoea, cuius nomen Insula regionis Troms significat, inspiciat tabulam geographicam Norvegiae septentrionalis, et inveniet ultimam Thulen insulam quandam parvulam in mari arctico sitam satis magno spatio a circulo arctico in septentrionem versus.

Itaque latinistae, quamvis illo tempore probationes subire deberent, omnes adfuerunt, ut sermones vere latinos audirent et haberent. Prima autem hora moderatores colloquia tam currentia habuerunt, ut studiosi miseri sentirent se tamquam a torrente gelido obrui. Sed id consulto fecerunt hospites nostri, ut aures assue-

fierent ad voces insolitas auscultandas, et ut mentes hordea sua locutionum Latinarum aperirent. Altera hora vero sententias simplices et usque iteratas audivimus, et licuit unicuique pauca respondere. *Quod nomen est tibi?* -Mihi est nomen...*Estne tibi frater aut soror?* -Mihi sunt duae sorores et unus frater, et huiusmodi interrogationes adhibebantur. Quia studiosi inter se bene noverant, et quia moderatores tam affabiles sunt tamque severitate carentes, libere responderunt verecundia soluta et incensa cupiditate loquendi.

Quota hora est? Haec interrogatio satis simplex tamen magni est momenti, quae linguam torpentem molliat et paulatim sermonem nostrum tamquam tramen inducat, ut currat. *Hora est quarta. Nunc pausa est interponenda.* Non minimi momenti sunt paucae, cum studiosi eorumque moderatores in cafeo coram colloqui possint et vix alii audiant, quid dicas, nemoque animadvertat si errores facias, nisi ei qui statim corrigant. Errores quidem non solum difficiles sunt vitatu sed etiam utiles ad sermonem discendum. Ut lapsus sis, ita melius recordari soles, quid sit recte dicendum. Ea de causa in collo-

quii latinis easdem interrogationes iterumque faciunt moderatores, ut altera vice vel tertia melius respondere valeamus.

Non solum sententis satis simplicibus utebantur P. Caelestis et Sigrides, sed etiam vocabularium rerum recentiorum adhibebant, ut de rebus cottidianis colloqui possemus et interrogari possemus, quomodo ad Universitatem studiorum advecti essemus, num *coenautocinet*o vel *birota* vecti, vel, immo *tramen* non praetervehitur insulam Tromsoeanam. *Quibus muneribus funguntur homines nostris temporibus? Quomodo vestiuntur aut quo cibo vescuntur?* Et, id quod tam est utile quam dulce, semper locutiones synonymas praebant, ut latine dicamus paulatim, gradatim, sensim et pedetemptim, et nobis augeatur copia locutionum non solum necessariarum sed etiam elegantium et aptarum.

Non tantum seria audivimus sed etiam iocos. Sigridi enimerat ursulus lavatorius nitidus, qui quidem numquam regionem arcticam visitaverat. Illa usque cum eo colloquebatur, et cum variis modis se gereret, studiosos oravit, ut explicarent (non nisi latine), quid faceret bestiola illa. Sic hilaritate iucundissima ludere licuit in Ipsa studiorum Universitate – et iam libentius loqui coeperunt studiosi. Non solum licuit cum ursulis colloqui, sed etiam imagines nubeculares legere licuit, ut adfuit narratiuncula de Titino eiusque cane Millulo (francogallice Tintin). Sigrides paginam seriei imaginum plenam monstravit, quae paucissimis vocabulis adhibitis, plerumque autem corporum

habitu aliisve signis res narrabat. Unicuique nostrum mandavit ut sententiis integris Latinis narraret, quid accideret, quid sibi vellent personae aut bestiae – tam cicurae quam ferae erant – ut fieremus tamquam vigil publicus causam actionum explicans, breviter pro imaginibus locutiones adhiberemus in fabula narranda, et usque celerius currere coepit tramen nostrum loquelare.

Festivitatem maximam praebuit fabula scaenica, quam exhibuerunt seminarii moderatores, scilicet apologus a fratribus Grimm conscriptus de stulto Iohanne, qui sedulo matris mandata ad bona afferenda exsequitur, sed cum sit expers sollertiae, perperam facit, itaque amicae suae Gretulae et matri plurimae vexationi est.

Totum per annum iam paucis horis septimanariis Latine docueram, et verbi gratia carmina Burana auscultaveramus, photographemata diapositiva rerum Pompeianarum spectaveramus Latine explicata, ludos memoriae luseramus. Sed tunc, cum colloquia cum hospitibus peritissimis habere licuit, quae est res rara, singularis et inimitabilis, intellexerunt omnes huiusmodi institutionem instituamus oportere in studiorum Universitatibus, ut studiosis nostris optima quaeque in re paedagogica praebeamus.

Necesse est experientias nostras servare et cogitare non solum de hoc singulo iucundissimoque seminario, sed de tali institutione generaliter habenda, quae nobis docuit colloquia latina esse vere methodum modernam Latine discendi,

paedagogiam eximiam optimum effectum praebentem.

Etiam etiamque studiosi asseverant hoc seminarium fuisse optimam et iucundissimam experientiam paedagogicam, quam umquam habuerint, sicut expresserunt sensus suos Petrus noster, Rudolfus, Lisa, Carola et Bardus. Eorum iudicium hoc voto colligi possit: utinam sit institutio universitaria semper tam creativa, tam vivida, tam excitans, et hilaris. *Nunc* tandem persuasum est eis hoc esse optimum modum latine discendi, quo facultate nostra creativa utamur et melius, celerius, fortasse etiam in diutius tempus, latinam linguam discamus. Nam ut sis coactus vel coacta statim respondere et verba tua invenire ita exerceas oportet facultatem verba hauriendi. Quae sub aqua gelu concreta latent neque promuntur nisi foramen piscatorium semper apertum retineas. Quotiescumque verba e profundo piscaris, foramen aperis et erunt in promptu cetera tua vocabula locutionesque. Si sermonem vivum neglexeris mox verba tua latebunt et inveniri nolunt. Cogitandum est de scopo nostro latine discendi: scilicet ut bene intellegamus textus antiquos et recentiores. Sed si numquam linguam loquaris neque audias, quomodo legens eam "audire" vales, quomodo statim praecipua saltem vocabula intellegas, structuram sententiae pervideas, elegantias tam sonorum quam rhythmorum percipias?

Hoc in seminario, quamvis habuerit scopum serium, non fuit institutio severa et gravis peractu horario fixo coercente. Omni gravitate dispulsa dies et vespers

(dierum similes) hilariter peregrimus, suavissime auscultavimus moderatorem moderatricemque, collocti sumus et imprimis *corrisimus*, quae est condicio saluberrima et utilissima ad linguam discendam.

Sunniva des Bouvrie

Tromsøana

RESYME

De seminario latinitatis vivae mense iunio
Tromsøeae habito
v/Synnøve des Bouvrie

Forleden sommer inviterte Universitetet i Tromsø til ildsjeler i muntlig latin for å holde seminari i Tromsø, Pater Dr. Caelestis Eichenseer og hans medarbeider Dr. Sigrides Albert, begge fra Universitetet i Saarbrücken. Dr. Eichenseer har i minst 25 år drevet med å utvikle den muntlige latinen til bruk i vår hverdag, på grunnlag av inngående studier i de antikke og senantikke kilder. Der har han funnet utgangspunkt for nydannelser, som kan utvide ordforrådet vi har behov for når vi taler om vår moderne verden, f.eks. datamaskin "ordinatrum", fly "aeroplanum", kino "cinemateum". I mange år har Dr. Eichenseer vært redaktør for tidsskriftet *Vox Latinas* som tar inn artikler av alle slag på latin. Omtrent like lenge har han ledet seminarer i utlandet som tar sikte på å aktivisere latinister til å tale latin, i de siste 10 år assistert av Dr. Albert. Undertegnedet har gjentatte ganger deltatt på disse én-ukers eller to-ukers arrangementene og har erfart at det gir en helt ny dimensjon til språkstudiet vårt når vi kan bruke språket

aktivt. Denne kreative språkevnene kan med fordel utnyttes i våre kurs, og det var dette som dannet bakgrunn for å invitere de to gjestene til Tromsø. Referatet understreker de ulike midlene som brukes: lytteøvelser ved en lengre enetale, begynner-hilsninger og -spørsmål (hva heter du?, hva er klokka?), enkle dialoger med nybegynnere (har du søstre?), ulike lekpregede øvelser og oppgaver (hva gjør vaskebjørnen min?, beskrivelse av en tekstløs tegneserie), gjennomgang av ordforråd innenfor ulike semantiske felt (særlig neologismer), ledernes lille 'Grimmteater' og uformell prat over kaffekoppen. Seminaret fulgte opp ett års

innføring ved undertegnede som hadde innført ukentlige colloquia latina på timeplanen, med bl. a. lytting til Carmina Burana, Pompeii-lysbildepresentasjon og øvelser som i Saarbrücken-seminaret. Seminaret ble ledet i en avslappet stemning, full av humor. Studentene (se bildet) deltok begeistret og på slutten av dette (dessverre kun 3-dagers) seminaret konkluderte de med at muntlig latin er en meget inspirerende og lærerik metode til å lære seg latin på, "den mest kreative opplevelse jeg har hatt på universitetet".

Synnøve des Bouvrie

Fra venstre: Synnøve des Bouvrie, Per Aspaas, Vibeke Roggen, Rolf Olsen, Lise Jenssen Tveit, Sigrid Albert, Bård Bertelsen, P. Eichenseer og Carola Johansen.

Latin i skolen – hva blir det til?

En gjenganger i spaltene til *Klassisk Forum* siden starten har vært situasjonen for latin faget i skolen. Det har vært en historie med nederlag etter nederlag, men også små framganger. Dette skoleåret undervises det i latin på 7 videregående skoler,¹ en klar framgang i forhold til de magreste årene på 80-tallet da tallet var nede i 2.² Hvordan blir det med latin i skolene i årene som kommer? Dette spørsmålet ble diskutert på et høringsseminar arrangert av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet 6. og 7. mars. Seminarets formål var å diskutere et utkast til nye læreplaner for latin og (gammel)gresk B- og C-språk.³

Nye læreplaner for latin og gresk
Opprinnelig var det meningen at undervisningen i latin og gresk skulle innrettes etter den generelle B- og C-språk-planen.

Men høringsuttalelser i fjor pekte på forskjellene mellom undervisning og læringsmål i latin og (gammel)gresk og de fremmedspråkene som er morsmål i dag. Nå er altså arbeidet med egen læreplan for latin og gresk i full gang. På høringsseminaret deltok latinlærere (én av dem også gresklærer) fra 13 skoler og representanter for de klassiske fagene fra landets fire universiteter.

Et utvalg bestående av lektorene Hilde Sejersted, Oslo katedralskole, Bjørgulv Rian, Kristelig gymnasium, Sverre Aass, Drammen videregående skole og undertegnede, hadde på forhånd laget et utkast til ny læreplan. Seminaret behandlet utkastet grundig i plenum og i grupper, og utkastet blir nå "språkvasket" og sendt på høring. Så er det meningen at planen skal gjøres gjeldende fra høsten av. En egen

-
- 1) Bergen katedralskole mangler på oversikten i forrige nummer, men der er 20 elever i sving med et tre timers valgfag.
 - 2) Bjørgulv Rian skrev i *Klassisk Forum* 1986:2 at latinen da var kommet i gang igjen på hans skole, Kristelig gymnasium i Oslo, etter et opphold på 8 år. Ikke mer enn to andre skoler hadde da latin: katedralskolene i Trondheim og Oslo.
 - 3) For uinnvidde: B-språk er fremmedspråk utenom engelsk som eleven har hatt på ungdomsskolen og fortsetter med i videregående, C-språk er nytt fremmedspråk i videregående.

læreplan for latin og gresk gir en utmerket mulighet til å markedsføre fagene. I innledningskapitler blir latin og gresk presentert som fag. Kortfattet er det forsøkt å vise betydningen av språkene og kulturen de bærer, gjennom tidene og nå, og anvendeligheten av fagene. Lesere av slike fagplaner er elever som tenker over hvilke fag de skal velge, foreldre og rådgivere på ungdomsskoler.

Planen slik den nå ser ut er laget etter malen av den generelle B- og C-språkplanen, alle læreplanene er jo nylaget i forbindelse med Reform -94. Et uvant trekk er at planene er *målstyrte*: det er målene for læringen som slås fast, enten det dreier seg om kunnskaper, ferdigheter eller holdninger. Pensum er ikke noe aktuelt begrep – man skal ikke lese et bestemt antall sider Cicero, men f.eks. “kunne gjenkjenne og bruke grunnleggende språkstrukturer”. Bruke, ja. Skal det latinske språket brukes aktivt, muntlig? Dette spørsmålet var gjenstand for livlig diskusjon. Resultatet var klart: som mål, nei! Som middel, ja!

En siste økt av seminaret diskuterte latin-fagets framtid i skolen. Interessant var det å høre om vilkårene for faget på de skolene som var representert: det er små marginer som avgjør om faget får bli tilbudt eller ikke på den enkelte skolen, og om det blir satt i gang. Lokale forhold er avgjørende, noe som ikke er riktig. Et resultat av denne diskusjonen var at det ble enighet om å sette i verk forskjellige tiltak overfor sentrale myndigheter. Det å opprettholde og styrke latin som skolefag er et nasjonalt ansvar.

Tøvær i sikte?

KUFs initiativ for å få en egen læreplan for latin og gresk er positivt. Fagene står sterkere med en egen plan enn innbefattet i en generell fremmedspråkplan. Planen peker i retning av latin som fortsatt skolefag og mulighet for at gresk kan gjenopptas. Men hva med andre faktorer? Tusen ganger (slik føles det!) har det vært sagt og skrevet at latin og gresk har så mye dårligere vilkår i Norge enn i andre land. Og det er sant! Noen slår til lyd for å gjøre vilkårene enda verre: i studentavisen *Universitas* stempler en innsender både latin og gresk som “dødsdømte fag”, med den begrunnelse at nivået er lavt og arbeidsbyrden for studentene liten – og at det ikke nytter å konkurrere med andre land fordi våre studenter ikke, som i andre land, har grunnlaget fra skolen.

Når det gjelder ideen å dømme de klassiske fagene til døden: jeg anser det som en umulighet for Norge som kulturnasjon å gjøre akkurat dét. Det er klart man kan være misunnelig på situasjonen i andre land, men misunnelse hjelper ikke mye. Ofte er det bra å tenke positivt, men det kan man etter hvert også bli lei av. Jeg vil tillate meg å tenke igjennom situasjonen for latinen i skolen framover – ikke bare de positive sidene. Slik jeg ser det, fins det tre muligheter:

Alternativ 1: Å gjøre latin til et reelt valg i videregående skoler over hele landet (f.eks. minst 1 skole pr. fylke)

Forutsetninger (problemer):

1 Å skaffe latinlærere. Dagens latinlærere, ca. 30, er (nesten alle) passert 50 år.

En fornyelse må til, og nyrekruttering på mange skoler. Latin mangler i hele landsdeler.

- 2 Å gjøre plass til latin på timeplanen. Ordningen med KUF-støtte til utradisjonelle (sic!) språkfag ble fjernet for 15–20 år siden. Rammetimetallet er et problem.
- 3 Å gjøre det relevant for ungdom å velge latin. Det må være mange nok (10?) for at en gruppe skal bli satt i gang. Allmennfaglig har størst plass til fremmedspråk. Kombinerte skoler⁴ fører til færre paralleller med allmennfaglige elever på hvert trinn, og færre som kan velge forskjellige fremmedspråk.

Alternativ 2: Å opprettholde latin i skolen på dagens nivå (ca. 10 skoler tilbyr latin)

Problemer: Som ovenfor, men i mindre målestokk.

Alternativ 3: Å innse at dagens latinlærere er siste generasjon. Latin er noe man kan lære på universitetene eller gjennom brevkurs.

Problem: Latin er et viktig fag. Det er et selvfølgelig skolefag i alle land “vi kan sammenlikne oss med”. Latin er nyttig i mange studier, og de som har hatt faget på skolen, har et forsprang. Ved å radere ut latin, kutter vi ut en viktig del av kulturarven.

Fordel: Vi slipper å løse problemene 1–3 ovenfor!

Penger og rimelighet – et tilløp til diskusjon

Det er mange sider ved dette spørsmålet. En av dem dreier seg om penger: hva skal det koste å opprettholde latin som skolefag? På den annen side: Latin er et basisfag for en del studier. Latin som reell mulighet i skolen vil gi en del elever et godt utgangspunkt for studier innen humaniora og nyttige basiskunnskaper for medisin og naturfag. Er det rimelig at interesserte elever i Norge skal fratas muligheten til å lære latin på skolen – en mulighet de ville hatt i alle land vi kan sammenlikne oss med? Ansvar for å lære latin, og omkostningene ved det, får de selv bære som studenter. Eller alternativt, de lærer det ikke, og velger bort studie- og forskningsområder som krever latinkunnskaper, eller arbeider på basis av oversettelser alene.

Lærerne og hindringene

I dag er det omtrent 30 latinlærere i norske videregående skoler. Av dem er det ti som underviser i latin i inneværende skoleår. De andre 20 er villige nok, men systemet står i veien:

- Latin konkurrerer med andre fag om rammetimer. Kan det forsvares å opprette en latingruppe på 7 elever i-

4) Felles skoler for allmennfag og yrkesfag.

stedenfor å dele en biologigruppe på 27 elever?

- Enkelte skoleledere/skoleledelser har mest latter og forakt til overs for unyttige fag som latin. Hva gjør latinlæreren da?
- Elevtallet på allmennfaglig studieretning synker drastisk etter innføringen av Reform -94, på bekostning av yrkesfaglig. Tidligere tunge allmennfaglige skoler opplever å få antall paralleller redusert med 30–40%. Dermed blir det færre elever som har mulighet til å velge latin, og mindre sjanse til å få tilbudet i gang.
- En villet utvikling er kombinerte skoler: yrkesfaglig og allmennfaglig på en og samme skole. Det går ut over tilbudet i B- og C-språk (nytt fremmedspråk i videregående).
- Etterspørselen etter latinkompetanse i studier og yrkesliv er ikke så stor som ønskelig.

På kort sikt vil latinfaget i skolen kunne få et løft hvis det konkret blir lagt til rette for at alle våre velkvalifiserte lærere kan undervise i faget.

Lærerrekuttering og lærerutdanning

Som nevnt er tallet på latinlærere i videregående skoler ca. 30. Tallet er ikke stigende: to ble pensjonert i 1996 og to til vil følge i år. Hva med tilveksten? I fjor skjedde en rekruttering ved at to fast ansatte lærere tok latin grunnfag: gratulerer! Det er sjelden å se utlysning av stil-

linger der latin etterspørres i fagkretsen. Studenttallet i latin (og gresk) har helt klart økt på 90-tallet. Men havner de uteksaminerte i skolen? Bygger de opp en fagkrets som er relevant der, og tas de imot der? Og hvis de det gjør – er de, og følger de seg, rustet til å undervise i de klassiske språkene? Det foregår ikke praktisk-pedagogisk utdanning av latinlærere. Kandidater med latin i fagkretsen får i dag ikke noen fagdiktisk/ fagmetodisk utdanning i dette faget, og heller ikke praksis. Årsaken er at det er for få kandidater i latin: av og til én, av og til ingen. Resultatet er at ingen går ut i norske skoler i dag med pedagogisk utdanning i latin.

Mens vi venter

Arbeid pågår for å endre denne situasjonen. Noe som kanskje er lettere å få til, er at selve fagstudiet kan åpne et vindu mot skolen. Norsk Klassisk Forbund har helt fra starten av pekt på sammenhengen mellom latin i skolen og latin på universitetene. Den sammenhengen virker på flere måter: Mer vind i seilene for latin i skolene vil være et positivt signal til interesserte studenter. Mer etterspørsel etter latin i andre studiefag vil være et positivt signal til elever om å velge latin. Og et mer skole- og undervisningsrettet latinstudium kan inspirere studenter til å ville fylle rekkene i skolen og hindre at dagens 30 latinlærere blir de 30 aller siste.

Vibeke Roggen

12 Nøtter – mest havsalte

1896 var det svarte år i latinens saga her til lands. Men akkurat 100 år frem i tiden er det uventede lyspunkter: 1) Antikkprogrammet beslutter nytugivelse av Storms Monumenta, 2) Aschehoug utgir undervisningspakke i latin i samarbeid med P2 og 3) den første doktordisputas i latin på en generasjon finner sted. Hermed kommentarer til 1) og 3):

Hva betyr candidus lector?

Undertegnede var ex officio henvist til tilhørerbenken under Inger Ekrems disputas, men et og annet drypp post festum må være tillatt. Under den stort sett svært elskverdige gjennomgang var utgavedelen av avhandlingen lite fremme, men betydningen av *candido lectori* (s. 290) ble tatt opp. Ingers løsning må sies å holde vann. Det kunne ikke godt i sammenhengen bety "til den ærlige/oppriktige leser". Hva Halvard nemlig ber leseren om før selve verket brettes ut, er å vise *venia* (nåde, dvs. overbærenhet) fordi han presser fremmede egennavn inn i det heroiske versesmål. Den sanne hærske av historiske skikkelser må rent metrisk-teknisk ha betydd en kjempeutfordring for ham (og hans mentor Sebastian Pichselius). Selv en Horats måtte jo, som man husker, melde pass overfor et og annet

stedsnavn av heksametriske grunner (sat. I 5). For Halvard har det ikke vært mulig å gjøre verdenshistorien begripelig uten litt prosodisk fiksfakseri. Betydningen av *candidus* gjenspeiler bønnen *da veniam, lector* (v.5). Et blick på klassisk usus bekrefter dette. Den som har skapt forbindelsene er Ovid. I *Tristia* I 11 (epilogdiktet til 1. samling, en sentral tekst for enhver nylatinsk poetaster) ber han leseren ta i velvillig betraktning hvilke ulykkelige forhold hans nye poesier er blitt til under: de er skrevet en route til Tomi; sjøreisen har vært til det ytterste strabasiøs: *quo magis his debes ignoscere, candide lector, / si spe sint, ut sunt, inferiora tua*. «Nådige leser, du bør desto mer bære over med disse, / skulle de vise seg det som de er, noe under forventning.» *Candidus* erstatte *benevolus*, et ord som med sine tre korte stavelser ikke lot seg bruke.

11 nøtter fra «Profectio Danorum».

Beretningen om «Danenes ferd til Jerusalem» ble tilkjent vår egen litteratur av dansken Kaalund for 100 år siden. Takk som byr. Skriftet kommer godt med når Storms slunkne Monumenta skal fornyes. Karen Skovgaard-Petersen (Bergen) vil stå for nytugivelsen av *Profectio*. Nylig gjennomgikk jeg skriftet i Gertz'

utgave. Martin Clarentius Gertz var Madvigs etterfølger og yndlingselev. Han gjorde sin viktigste innsats til beste for Seneca-overleveringen. Ifølge Ivan Boserup (*Københavns Universitet 1479-1979*, b. VIII) slo den familiekjære Gertz seg på den danske middelalderlatinitet fordi håndskriftene var å finne i København. En gransker av Seneca-teksten kunne derimot ikke unngå månedslange opphold ved fjerne biblioteker på den tiden. Gertz' utgave av *Profectio* viser den helprofesjonelle criticus og autoritative latinist. I så måte er han hestehoder foran sin samtidige Gustav Storm. Men det spørres om han ikke likefrem er for god i forhold til den anonyme kannik han utgir. Gertz' utgave er nemlig blitt grundig saumfart av vår egen Vegard Skånland i et par artikler i *Symbolae Osloenses* (1957 og 1960). Det er ingen tvil om at Skånland setter Gertz behørig og elegant på plass en lang rekke steder der den danske latinist er for egenmektig. Etter Gertz' og Skånlands samlede gjennomgang er det nok i dag forholdsvis få godbiter å hente.

1. Prologen er et deklamasjonsstykke. Jeg skulle gjerne se den som har fått hode og hale på begynnelsen:

Superfluum reor nouarum rerum euentus inculto sermone depingere, cum sint innumera, licet quadam uideantur anti-quitatem uetusta, que, dum nostro recitantur auditui, recentem semper ingerunt nostre memorie dulcisonam suauitatem, presertim cum illarum rerum materia, secundum sue differentiam qualitatis, uel sit admiranda pro miraculo uel pro

dignitate iustissima ratione ueneranda, ut uetus nouumque Testamentum, uel etiam ob decorem ornatoris eloquentie affectanda ueluti philosophorum poetarumque opinata commenta (458,13-21).

«Jeg anser det oftest for overflødig å skildre det som hender i vår tid, særlig når en gjør det i klossete ordelag, for det er ikke tall på de beretninger som kvikker oss opp og gleder vår kunstneriske sans når de fortelles for oss, selv om de bærer merke av å være fra gamle dager. Særlig er dette tilfellet når det som fortelles, alt etter den karakter innholdet har, enten vekker undring i oss siden det er rikt på mirakler, eller med rette inngyter ærefrykt på grunn av den verdighet som preger emnet, som for eksempel Det gamle og Det nye testamente, eller er ettertraktet på grunn av den kunstneriske veltalenhet, som for eksempel filosofenes og dikterenes berømte skrifter.» (Salvesen)

I latinen står ikke «oftest», og ordet gjør stor forskjell. Forfatteren kan ikke påstå at det er øverflødig å skrive moderne historie når han føler det som noe av et kall: «Og selv om mine rivaler finner det unødvendig å snakke om dette, mener jeg ikke selv at det som har hendt i vår tid, bør forties (459,16ff.).» Gertz så problemet. Han overveier *remur* for *reori* apparatet, men det løser ingenting. Ulike utveier kunne overveies. Men enklest er nok å sette inn *non*: *Superfluum non reor*. Med tanke på ligaturbruken kannon komme i beknip etter foregående -um-endelse. Slik får det følgende *cum* konsessiv betydning «skjønt».

2. Etterfølgende periode er hos Gertz: *In plerisque tamen ista conveniunt, ut sit materia miraculosa dignaque relatu <aut> rationabili veneratione affectabilis etiam rhetoricis fucata schematibus*. «De fleste har det til felles, enten emnet er hentet fra undere og er verdt å fortelle, eller det bør behandles med den ærbødighet som er det verdig, at verkene også er utsmykket med talekunstens figurer.» (Salvesen) Skånlands kommentar kaster samtidig lys over innholdet: «I første del [*rerum materia – opinata commenta*] regnes det opp tre forskjellige litterære genre. *In plerisque ista conveniunt*: “vanligvis (dvs. i de fleste skrifter) møtes alle disse.” Men fortsettelsen blir uforståelig i Gertz’ versjon: Ifølge ham møtes de 3 genre i samme verk slik at innholdet (*materia*) enten blir *miraculosa*, eller med rette *venerabilis*, og dertil farvet med *rheticis schematibus*. Det gir ingen mening. Hva forfatteren har ment og skrevet er at disse opptrer sammen i de fleste verker, at innholdet har samlige oppregnede kvaliteter. Man må altså lese: *ut sit materia miraculosa dignaque relatu, rationabili veneratione affectabilis et rhetoricis fucata schematibus*.»

Analysen lar seg presisere gjennom begrepsbruken (korrespondansene i parentes): Av de tre “genre” er to religiøse og en mer verdslig og retorisk-estetisk: 1. den mirakuløse relatert til undring [*admiranda, miraculum* 458,18 – *miraculosa* 459,1], 2. den verdige (*dignitas* 458,18/19 – *digna relatu* 459,2] relatert til en velbegrunnet [*iustissima ratione* 458,19 – *rationabili* 459,2] tilbedelse [*veneranda* 458,19 – *veneratio* 459,2], 3. den

utsmykket veltalende [*ornatio eloquentia* 458,20 – *rheticis fucata schematibus* 459,3] relatert til følelsene [*affectanda* 458,20 – *affectabilis* 459,2].

Mitt tekstforslag blir altså: *ut sit materia miraculosa dignaque relatu rationabili veneratione et affectabilis rhetoricis fucata schematibus*. Med 4 adjektiv fordelt på 3 ledd har det skjedd en forvanskning ved at ett av adjektivene (*affectabilis*) er ført til galt nomen.

3. Pavebrevet fra Gregor (463,6 ff.) er etter alt å dømme en fiksjon. Gregor sier bl. a. (11 f.): *clamare non desinam (secundum illud propheticum: “Clamare ne cesses!”*: «jeg vil ikke holde opp med å rope (i pakt med det kjente profetord [Jesaja 58,1]): “Hold ikke opp med å rope”». Men Vulgata har: *Clamare ne cesses*. Vi står med to mulige forklaringer: Forf. siterer galt etter hukommelsen, el. tilpasser evt. sitatet til egen kontekst. 2. Teksten er forvansket i overleveringen.

4. I samme pavebrev (464,4ff.): *Audiat siquidem orbis terrarum et universi, qui habitant in eo, quique terrigene et filii hominum simul in unum, dives et pauper, audiant*. Her merker vi salme 48 i Vulgata: *Audite haec, omnes gentes; auribus percipite, omnes qui habitatis orbem: quique terrigenae et filii hominum, simul in unum dives et pauper*. I pakt med salmen bør kommaet flyttes. Det bedrer også rytmen.

5. I kap. 6 fortelles det at alle korsfarerledere unntatt fem ledere trakk seg fra foretagendet p.g.a. “den gamle fiendes

anslag" (subjektet i fortsettelsen, 468,21 ff.): *Videbat, ut estimo, subtilitate nature, quam post casum perditae nature non amisit, quod prodesse forte potuisset, si propositum istud ceptum consummaretur* (468,18ff.). «Han hadde ikke etter sitt fall mistet det medfødte skarpsinn i sin fordervede natur, og han så nok – etter hva jeg kan skjønne – hva det ville føre til om de klarte å sette i verk planene sine.» (Salvesen). Skånland vil ha *predictae*: «Etter tapet av den nevnte (opp-rinnelig himmelske) natur mistet han ikke (den skarpsindighet som var tillagt den)». Jeg oppfatter stedet slik: Etter sitt fall (*casum*) beholdt den fordervede Lucifer/Satan sin skarpsindighet. For min del tror jeg at den første av de to likelydende genitivene *nature* er suspekt: *subtilitate* holder. Da er det liten grunn til å trekke *perditae* "fordervelig" i tvil.

6. Teksten fortsetter umiddelbart med: *separavit abinvicem procul, et fide prodita quosdam teques numquam reversuros abegit, quosdam hactenus voti reos, ne quid huiusmodi facerent, impedivit*. «Derfor sørget han for å splitte dem og drev noen til å svike sin troskapsed og dra bort for aldri å vende tilbake, mens han la hindringer i veien for noen av de andre som ennå følte seg bundet av løftet og ikke ville gå med på slikt.» (Salvesen) Gertz overveier *e conventu* for det korrupte *eques*, Skånland *equidem*. En enkel løsning er *ex eis* som støttes av 474,10.

7. Av de 3 cruces hos Gertz er den i kap. 7 (471,13) verd et forsøk. Våre bolde korsfarere er endelig på vei fra Limfjorden

til Göta-elv for å møte nordmannen Ulv. Det går ikke bedre til enn at de fikk problemer på overfarten, og enkelte skip kom i havsnød: *et quassatis quibusdam nauibus sentina tpurior influebat ac mortis periculum intentabat* (471,12-14). «Enkelte skip sprang lekk, så sjøvannet fløt inn i bunnen og truet med død og undergang» (Salvesen). Oversettelsen neglisjerer *purior* – et ærlig standpunkt: Vi savner ikke egentlig noe. Men vi har ikke dermed gitt noe svar på hvordan *purior* er kommet inn. Gertz foreslår *spurcior*, men overser at uttrykket *sentina irruere* kommer igjen (484,2/3), og at det også der går på sjøvannet som trenger inn. Det kan ikke da godt være "skittent" eller "mer skittent". Skånland forsvarer *purior*: «Kjølvannet er som kjent skittent fordi det i lang tid har sevet inn og lagret seg på bunnen av skipet. Her blir det imidlertid fortalt at etterat bølgene har slått inn noen skipsbord, flyter det inn renere kjølvann, og dette er naturligvis bare en omskrivning (med prolepse) for havet som strømmer inn i de skadede skipene.» En slik opplysning fra forfatterens side virker litt på siden av det hele. Selv foreslo jeg engang for 20 år siden (i forbindelse med et foredrag i Klassisk Forening) *plurima*, som jeg fortsatt synes bør overveies. Det styrker inntrykket av livsfare (*mortis periculum*) og er nær det overleverte.

8. Korsfarernes ankomst til Bergen er skildret som av et øyenvitne. I det de legger til, heter det: *Occurrunt subito viri veloces, funibus <naues>, ut mos est regionis, ad idoneam stationem inducentes, <et> usu decenti celeriter contex-*

erunt (475,16-18). «Her kom det straks noen menn løpende til. Som vanlig er på stedet, halte de skipene inn til en høvelig bryggeplass og dekket dem raskt til med øvede hender.» (Salvesen). Overleverter *et* etter *funibus* som Skånland plasserer etter *viri* hvorpå han forstår *veloces* som en poetisk omskrivning for “skip”, neppe overbevisende. Gertz kan vel dennegang ha rett; for “skip” sier vår forfatter både *rates* og *naves*; det enkleste ville være: *et funibus <rates/naues>* etc.; da behøves ikke et nyttet foran hovedsetningen. Med *cum* foran *funibus* kan også det første *et* beholdes der det er overlevert, men et objekt (skip) til *inducentes* er altså knapt til å komme utenom.

9. Ved slutten av det lange Bergensopp- holdet får korsfarerne rikelig med smør fra kong Sverre: *De cibariis autem, que regionibus illis abundant, <antum> communiter omnibus obtulit, ut singulis nauibus quinquaginta mensure butyri prouenirent* (479,26-28). «Og av matvarer som det var overflod på i denne landsdelen, brakte han dem så meget til deling at hvert skip fikk femti mål bare i smør.» (Salvesen) Jeg er ikke så sikker på at *tantum* er nødvendig. Et *de* med abl. kan fungere som subjekt eller objekt i middelalderlatin (jf. fransk delingsartikkel); slik uttrykksmåte dukker opp i folkelig latin for så å bre seg til middelalderlatin. Löfstedt behandler fenomenet konsist i *Syntactica* I 145-147. Han anfører bl.a. Tertullian *De anima* 24: *et si de piscibus et si de placentis regina ei obtulerit, carnem desiderabit*: «Og hvis dronningen tilbyr den (løven) fisk eller kake, vil den ønske seg kjøtt.» Betydning-

en av *provenirent* synes ikke å passe helt, S-håndskriftets lsm. *pervenirent* er derfor å foretrekke: «tilfalt».

10. Sven Torkillsønn ventet i det lengste på Ulv utenfor Bergen: *Dicebat enim, iureiurando se communiter sociis omnibus fore constrictum, nec minus Vlfo cum Norwagiensibus fidei debere constantiam quam compatriotis, et idcirco <uelle> illorum perseueranter aduentum prestolari* (481,3-7). «Selv hadde han bundet seg med ed til alle sine forbundsfeller, sa han, ikke mindre til Ulv og nordmennene enn til sine egne landsmenn, derfor ville han fremdeles vente på at de andre skulle komme.» (Salvesen) Skånland regner med et underforstått *esse*, men det passer ikke her. Gertz kan ha rett, men det er fullt mulig å forstå *prestolari* som presens inf. om samtidighet i enakk.m.inf.: Han sa at han ventet etc. (hva han jo gjorde).

11. Det går Sven ufortjent ille; hans skip havarerer. Mange av hans menn drukner: *qui non semel, immo centies, suffocationem subeunt totiesque amaritudinem pregustant interitus, quoties undis obvoluti singultant* (485,17-19). «ikke bare én, men hundrevis av ganger skyllet bølgene over dem, og hver gang de fikk munnen full av vann, var det som en forsmak på den bitre død.» (Salvesen). Overlevert er *subvoluti* som Skånland forsvarer. Men *subvolvere* forekommer bare en enkelt gang i ordbøkene i betydningen “rulle opp”; *obvoluti* er det riktige ord. Feilen skyldes at s-en fra foregående ord er blitt assosiert med det følgende.

Egil Kraggerud

Sulpicia – en docta puella

«Endelig kom kjærligheten; en slik kjærlighet at jeg ville skamme meg mer om det ryktes at jeg hadde holdt den hemmelig enn at jeg hadde åpenbart den for noen» (*Tandem venit amor, qualem texisse pudori/quam nudasse alicui sit mihi fama magis*). Slik starter de eneste diktene vi har overlevert fra en kvinnelig romer, og over førte linjer forteller hun om denne kjærligheten med stor K. Det dreier seg med andre ord om elegikeren Sulpicia, hun som «står bakerst i Tibull»; *Corpus Tibullianum* 3.13-18 (4.7-12).

Hvem – hva – hvor

Sulpicias dikt har stort sett vært en godt bevarthemmelighet. Den eneste kvinnelige røst vi har bevart fra det augusteiske Roma er ikke en av antikkens fremste kjendiser. Mye skyldes nok at det hefter så mye usikkerhet rundt hennes dikt. At de var skrevet av Sulpicia selv, har ikke alltid vært den allminnelige oppfatning. Gjennom tidene har det versert mange teorier om hvem diktenes forfatter egentlig var. Ofte har det blitt tatt for gitt at det var Tibull i og med at de er overlevert i

Corpus Tibullianum, noen har ment det var den unge Ovid, noen har ment det dreide seg om en Sulpicia som levde på Domitians tid osv. Absolutt sikker kan man imidlertid aldri bli, men i dag synes man å ta diktene for det de faktisk utgir seg for: dikt skrevet av Sulpicia, Servius Sulpicius' datter (barnebarn av Cicero's venn ved det navn) og niese av mesenen Messalla. Med andre ord dikt skrevet av en patrisisk romerinne under det augusteiske prinsipat.

Diktene dreier seg altså om kjærlighet og det å fortelle om kjærlighet. Og den elskede utkårede er en viss Cerinthus. I det som tradisjonelt har vært oppfattet som åpningsdiktet, vil hun som nevnt heller fortelle om sin kjærlighet enn å «bli fortalt». Venus har innfridd hennes bønner og plassert hennes elskede ved hennes bryst. Sulpicia er lei av å forstille seg; hun har hatt seksuell omgang med en som er henne selv verdig og vil fortelle hele verden (*cum digno digna fuisse ferar*). De neste to diktene handler om en planlagt reise ut på landet og dens lykkelige avlysning. En slik reise ville nemlig for Sulpicia ha betydd adskillelse fra den elskede. I det følgende

diktet er Sulpicia ironisk. Hun takker sin Cerinthus for at han er så sikker på Sulpicia at han kan tillate seg å bry seg mer om en togakledd ullkurvbærende prostituert enn Servius Sulpicius' datter. I det neste diktet er Sulpicia syk, men ønsker ikke å bli frisk hvis ikke hennes elskede ønsker det. Det siste diktet er en heseblesende unnskyldning for at hun forlot Cerinthus kvelden før fordi hun ønsket å skjule sin lidenskap.

Kommentatorer har stort sett tilnærmet seg diktene enten som ekte hjertesukk, eller som eksempel på hvordan kvinner snakket og skrev latin. De har gått denne «en av de nydeligste smaaromaner Oldtiden har efterladt» etter i sømmene for å finne uthva som egentlig hendte, omorganisert diktene i «psykokronologisk» rekkefølge og spekulert over om Sulpicia ble gift. Tibull har et bryllupsdikt til en viss Cornutus (*Corpus Tibullianum* 2.2) og siden hans navn er metrisk ekvivalent med Cerinthus', har mange villet lese dette som den lykkelige slutten på romansen: Cerinthus og Sulpicia ble gift. Med stor innlevelse har de sammenlignet diktene med psykologiske romaner, dagbøker og andre genrer totalt ukjent i antikken. Maria Helleberg skriver at «Det antikke Rom ligner os så tilpas meget, at vi kan bruge tekstene som gjaldt de os selv. Men alligevel så forskjellig, at vi hele tiden blir minnet om, at det er et fremmed spejl vi ser i – og just heri består spenningen...» Men i tilfellet Sulpicia virker det som om det fremmede speil ofte er glemt. Noe den sparsomme bruken av mytologi og antikke detaljer i diktene for såvidt hjelper oss til.

Erotikk og poetikk

En interessant innfallsvinkel til diktene er å lese dem i lys av den genre de befinner seg i – den romerske kjærlighetselegi – og elegiens triumvirer Propertius, Tibull og Ovid. En genre definert utfra sitt versemål – det elegiske distikhon, men som romerne også ga helt spesielle kjennetegn: Et elskende «jeg» besynger sin elskede, gjerne utenfor hennes dør (*paraklausithyron*), og forsøker med sine dikt å overvinne den elskede. Den elskede blir gitt et gresk pseudonym (Delia, Cynthia, Nemesis, Corinna osv.) og blir av dikterne kalt *puella*. Disse kvinnes eksakte sosiale status kan diskuteres: var de *meretrices* (prostituerte), frigivne eller gifte (*matronae*)? Generelt kan man likevel si at de ikke er potensielle gifteemner for våre elegiske elskere. Elskeren befinner seg i en tilstand av *servitium amoris* (kjærlighetsslaveri). En tilstand der den elskede er *domina* og elskereren hennes *servus* knyttet til henne med kjærlighetslenker. Altså en opp-ned-verden i forhold til tidens herskende kjønnsroller.

Elegien som genre har vært viet en god del interesse de siste ti årene. Man har sluttet å rekonstruere de forskjellige kjærlighetshistorienes forløp og i stedet vendt blikket mot diktene som kunst og arven fra Kallimakhos; den lille og lærde (*doctus*) form. Parallelt med kjærligheten handler den elegiske genre om selve skriveprosessen, altså om erotikk og poetikk. Og åpner man først øynene for poetikken, er det mange spor som kan leses i den retning. Kjærligheten er kjernen i disse diktene, den elskede utgjør stoffet. Uten kjærlighet

og den elskede blir det derfor ingen skrift. Kjærligheten som materiale for diktning, viser seg bl.a. når Ovid kaller diktene sine *amores*. De kan dermed leses både som hans kjærligheter og hans dikt. På samme måte med den elegiske *puella*: Første ord i Properts' samling er Cynthia, og det blir dermed også tittelen på hans verk. Når Ovid klager over at Corinna er blitt allemannseie, spiller han nettopp på denne dobbeltheten boken/den elskede. I *Amores* 3.1 lar Ovid elegien rett og slett opptre i form av en *puella*, Elegia (hun halter på den ene foten, da heksameteret er lengre enn pentameteret). Dette skjer i en såkalt *recusatio*, dvs. et forsvar for å skrive elegi, noe som forekommer også hos Properts og Tibull. Et bilde på denne erotopoetiske prosess blir Ovids fortelling om Pygmalion og hans statue i 10. bok av *Metamorfosene*: Her møter vi kunstneren Pygmalion som kreerer den perfekte kvinne med alle de attributter den elegiske *puella* er utstyrt med. Som kunstner skaper han kunst, men samtidig skaper han en *puella*. Parallellen til den elegiske dikter og hans dobbelte *puella* (som elskede og dikt) er slående. At den elegiske *puella* ofte blir omtalt som *docta* kan derfor leses som en hentydning til kallimakheisk estetikk – den ovennevnte lille og lærde form.

Elegikeren Sulpicia

Sulpicia forholder seg åpenbart til en rekke elegiske genrekonvensjoner; hun gir den elskede et gresk navn, hun benytter seg av opposisjonen by/land som Tibull gjør, men snur det på hodet (3.14).

Hun har ved hjelp av sine dikt (slik tolker jeg *meis camenisi* 3.13, vers 4) oppnådd Venus' hjelp og dermed sin elskede. Situasjoner som fødselsdager og sykdom er også brukt av de andre elegikerne. Samtidig har hun en del atypiske trekk; hun unngår for eksempel nesten helt mytologisk billedbruk.

Det kan neppe herske tvil om at det å se Sulpicias dikt i lys av den elegiske genre generelt er en viktig nøkkel til lesningen. Ikke minst tror jeg en del av de nyere innsiktene kan vise seg meget fruktbare i denne forbindelse. Diktene røper selv sin kjennskap til de elegiske konvensjoner, så dette er ingen tvangstrøye dyttet på dem, skjønt kanskje redefinerer/problematiserer Sulpicia selve genren? Hva skjer med *servitium amoris* når det elskende subjektet er en kvinne? Hva skjer når en kvinne av høy byrd skriver seg inn i elegien? Hva skjer når en *docta puella* skriver dikt eller når Pygmalions statue åpner munnen?

Som nevnt i min korte gjennomgang av diktene handler det første diktet også om det å fortelle om kjærlighet. Heller enn å la ryktet (*fama*) fortelle historien vil Sulpicia selv fortelle. Men når hun så skal fortelle åpent benytter Sulpicia seg av en uhyre snirklete og komplisert syntaks. Full av hypotakse, indirekte uttrykksmåter og konjunktiver er det som om denne kampen mellom å fortelle og tie også utfolder seg i selve formen. Mange har undret seg over denne formen. Den har en underliggjørende effekt. Noen har kalt den kvinnelig, noen har skyldt på dårlig grammatisk trening, mens andre igjen har sett dette som genuin spontanitet, medde-

lelser rett fra hjertet. Jeg tror at nettopp kampen mellom det å tie og tale, det å dikte og la være kan være en nøkkel her. Noe som passer inn i de andre elegikernes oppfatthet av skriveprosessen.

Ringkomposisjon og allitterasjon tyder ikke på at dette bare er spontane hjertesukk, på den annen side gir diktene samtidig inntrykk av en slags ekthet. For eksempel 3.18, hvor Sulpicia laren eneste heseblesende periode utgjøre diktets tre distikha. Her kan man kanskje si med Ovid at kunsten skjuler sin kunst (*ars adeo latet arte sua*). Noe som for øvrig har blitt et meget aktuelt poeng for lesningen av Catulls dikt.

Sulpicia blir kalt en *docta puella* (3.12.2) av den ukjente dikter av fem dikt som står umiddelbart foran Sulpicias dikt i *Corpus Tibullianum* (3.8-12), og som også behandler Sulpicia og Cerinthus. Jeg mener dette er en treffende merkelapp. Sulpicia er en *docta puella* i dobbel forstand: Hun er en form for legemliggjørelse av den elegiske *puella*, en levende Pygmalionstatue, og en lærd dikter dvs. en som viser kjennskap til en genre og dens konvensjoner. Å ta Sulpicias status som *docta puella* alvorlig, tror jeg vil være fruktbart for så vel Sulpicia-forskningen som forskningen omkring elegi generelt.

Litteratur:

1) Et par eksempler på nyere forskning omkring Sulpicia (kronologisk)

M.S. Santirocco, «Sulpicia reconsidered», *CJ* 74, 1979, s.229-39

K. Ellermann, «Sulpicia og hennes digte», *Museum Tusculanum* 48-51, 1982
N. J. Lowe, «Sulpicia's syntax», *CQ* 38, 1988, s. 193-205

Sulpicia er også viet plass i nyere kvinnelitteraturhistorier og verk om kvinner i antikken f.eks. Fantham, Foley m.fl., *Women in the Classical World*, Oxford University Press 1995 og den norske *Kvinnenes Kulturhistorie*.

2) Elegi generelt

I min korte presentasjon av nyere trender innen elegi plukket jeg ut ett aspekt, andre sider er f.eks. nye synspunkter på forholdet til Augustus, kjærlighetens diskurs osv., men felles for alle disse er en dreining bort fra å behandle elegien som oppriktige kjærlighetssukk.

Det viktigste og kanskje mest revolusjonerende verket er P. Veyne, *L'élegie érotique romaine: L'amour, la poésie et l'Occident*, Paris 1983 (overs. av D. Pellauer, *Roman Erotic Elegy*, Chicago 1988). Andre verk av interesse: D. F. Kennedy, *The Arts of Love. Five Studies in the Discourse of Roman Love Elegy*, Cambridge University Press 1993 – en morsom og berikende lesning av elegi utfra bl.a. begrep som kjærlighetens diskurs. En mer tradisjonell tilnærming utgjør J. Griffins *Latin Poets and Roman Life*, Duckworth 1985. Mye av diskusjonen har dreid seg om Propertius og Ovid, for interesserte lesere kan jeg der henvise til artikler av M. Wyke og A.R. Sharrock.

3) Oversettelser av Sulpicias dikt

Det finnes en aldeles nydelig og kommentert oversettelse av *Corpus Tibullianum* av Frederik Høegh Guldberg København 1803. Det finnes også en svensk og en dansk oversettelse fra 1860-70 årene (P. Joh. Peterson, Uppsala 1860 og K. Conradsen, Kbh. 1871). En nyere oversettelse er å finne i K.Ellermanns

artikkel i *Museum Tusculanum* (se 1). En rykende fersk, men veldig fri oversettelse finnes – som gjengis her – i Maria Hellebergs nye bok *Tavs Frihed*, Gyldendal Kbh. 1996. Ellers finnes naturligvis diktene oversatt til engelsk; f.eks. i *Loeb Classical Library*.

Mathilde Skoie

*Tandem venit amor, qualem texisse pudori
quam nudasse alicui sit mihi, fama, magis.*

*Exorata meis illum Cythera Camenis
attulit in nostrum deposuitque sinum.*

*Exsoluit promissa Venus
mea gaudia narret*

dicetur si quis non habuisse sua.

*Non ego signatis quiquam mandaretabellis,
ne legat id nemo quam meus ante, velim,
sed pecasse juvat, vultus componere famae
taedet: cum digno digna fuisse ferar.*

Sulpicia 4,7.

Endelig kom en kærlighed,
som efter Famas mening
kun ville vanære mig
hvis jeg fortiede den
slet ikke ved at udbasunere den
til alle og enhver.

Lokket af min muses bønner
har kærlighedens dronning hentet ham
og lagt ham i mine arme.
Hvad Venus lovede, har hun opfyldt.
Hvis der findes nogen, som endnu ikke
har oplevet kærligheden,
så lad hende fortælle om min.

Jeg vil ikke sende ham forseglede breve,
så ingen skal læse dem før han, som tilhører mig.
Nej, jeg er glad for at jeg har gjort det jeg ikke må,
jeg er træt af at opføre mig som rygtet kræver.
Værsgod, fortæl vidt og bredt: jeg har været sammen med en mand,
der er mig værdig, som jeg ham.

*Invisus natalis adest qui rure molesto
et sine Cerintho tristis agendus erit.
Dulce urbe quid est? An villa sit apta puellae
atque Arretino frigidus amnis agro?
Iam, nimin Messalla mei studiose, quiescas,
non tempestivae saepe, propinque, viae.
Hic animum sensusque meos abducta relinquo
arbitrio quamvis non sinis esse meo.*

Sulpicia 4,8.

Jeg er helst fri for at fejre min fødselsdag
den bliver så kedelig, ude på landet
– og uden Cerinthus.
Findes der noget bedre end Byen?
Hvordan kan du sige, at villaen er et ”særlig godt sted” for en pige
som mig –
for slet ikke at tale om den kolde flod ved Arretium?
Tag det med ro, kære Messalla,
du gør dig alt for mange bekymringer for min skyld.
Rejser kommer ofte kun til besvær, kære onkel.
Her efterlader jeg alle mine tanker og følelser,
når du fører mig bort herfra,
– du, som ikke vil give mig lov til at bestemme over mig selv.
(4,8)

*The
Erotic Elegies of*
**ALBIUS
TIBULLUS**

with the poems of
Sulpicia arranged
as a sequence
called
NO
HARM
TO LOVERS

THE
WASHINGTON SQUARE PRESS
NEW YORK 1966

Translated by HUBERT CREEKMORE
Illustrated by EDWARD MELCARTH

*Scis iter ex animo sublatum triste puellae?
Natali Romae iam licet esse suo.
Omnibus ille dies nobis natalis agatur,
qui necopinanti nunc tibi forte venit.*

Sulpicia 4,9.

Har du hørt, at din pige er sluppet for den kedelige rejse?
Nu kan hun blive i byen på sin fødselsdag!
Den må vi fejre alle sammen,
men kommer det bag på dig? Har du lagt andre planer?
(4,9)

*Gratum est, securus multum quod iam tibi de me
permittis, subito ne male inepta cadam.
Sit tibi cura togae potior pressumque qualillo
scortum quam Servi filia Sulpicia.
Solliciti sunt pro nobis, quibus illa dolori est
ne credam ignoto, maxima causa, toro.*

Sulpicia 4,10.

Tak skal du have, fordi du er så sikker på mig,
og tillader dig selv så meget, så tidligt;
nu undgår vi så, at jeg som en stor tåbe
lægger mig selv helt i dine hænder.
For min skyld: blive du bare ved at møde luderer
med toga og uldkurv
oftere end Servius' datter Sulpicia.
Jeg har venner, som bekymrer sig for mig,
de var bange for at jeg skulle gå blind ind i et forhold
hvis regler jeg ikke kender.
(4,10)

*Esne tibi, Cerinthe, tuae pia cura puellae,
quod mea nunc vexat corpora fessa calor?
A ego non aliter tristes evincere morbos
optarim, quam te si quoque velle putem.
At mihi quid prosit morbos evincere, si tu
nostra potes lento pectore ferre mala?*

Sulpicia 4,11.

Er du mon oprigtigt bekymret for din pige, Cerinthus,
 nu hvor feberen plager min trætte krop?
 Nej, jeg har ikke lyst til at overvinde sygdommen,
 ikke medmindre jeg kan tro på,
 at du også ønsker det.
 Hvad opnår jeg ved at blive rask,
 hvis du kan se mine smerter, uden at være urolig?
 (4,11)

*Ne tibi sim, mea lux, aepue iam fervida cura
 ac videor paucos ante fuisse dies,
 si quicquam tota comissi stulta juventa,
 cuius me fatear paenituisse magis,
 hesterna quam te solum quod nocte reliqui,
 ardorem cupiens dissimulare meum.*

Sulpicia 4,12.

Gid du aldrig, mit livs lys, vil blive så betaget af mig
 som jeg troede, du var, for kun et par dage siden.
 Jeg store fjols har mit korte liv intet begået
 som jeg fortryder mere
 end at jeg forleden nat forlod dig alene
 for at skjule min lyst til dig.
 (4,12)

NO HARM TO LOVERS

The Love of Sulpicia and Cerinthus
 As Revealed in Six Elegies

by Sulpicia
 and
 Five Elegies
 by Tibullus

Bytet från Egypten:

Guld och silver eller bildning och kultur?

Innan Moses förde Israels barn bort från fångenskapen i Egypten hade han enl. 2. Mosebok 12.35 bett dem ta med sig ett byte av guld, silver och kläder, som de skulle begära att faraos undersåtar skulle ge dem. Gud själv hade befallt Moses att de skulle samla samman dessa rikedomar.

När sedan den helleniserade juden Filon från Alexandria (ca 15f.Kr. – 45 e.Kr) tog upp denna episod i sin levnadsteckning över Moses, var han noga med att framhäva att denna rekvisition av guld, silver och kläder egentligen var en efterbetalning för allt det slavarbete som Israels barn tvingats utföra för farao. Filon ansåg också att detta byte kunde ha varit en form för bestraffning för alla de förbrytelser judarna blivit utsatta för i Egypten. Egyptierna fick således det de förtjänade, upplysningen om bytet i 2. Mosebok behövde inte få någon allegorisk tolkning. Att tala om allegorier var nämligen något som Filon i andra fall gärna gjorde när han försökte förklara ett bibelställe som han uppfattade som anstötligt eller för konkret. Därvid hade han blivit påverkad av den tolkning som platonska och stoiska filosofer hade tillämpat på grekiskamyster.

Däremot utgjorde detta byte, eller rov, från Egypten ett ämne som utmanade moralen hos åtskilliga teologer i den gamla kyrkan. Man avvisade tanken om att det skulle ha rört sig omen stöld eller en form för bestraffning. Gudsmannen Moses kunde inte gärna förväntas att ha uppmanat sitt folk till stöld eller rov, handlingar som sedan kom att strida mot de tio buden. Därför försökte kristna bibeltolkare att gå runt denna stöld, eller detta lån, genom att hävda att texten egentligen säger något annat. Bakom den skulle en djupare, förändlig mening ligga dold. Vanligen gick man då tillbaka till Filons metod att interpretiera knepiga texter genom att hävda att texten hade en allegorisk innebörd. Denna metod att tolka Bibeln, och kringgå besvärliga textställen, hade kyrkans män nämligen kommit att göra till sin egen. Däremot hade Filons texttolkning kommit att bli helt inaktuell i judiska kretsar.

Den förste genomförda en sådan omtolkning av detta bibelställe var såvitt jag förstår Origenes (ca 185-253), även om Irenaeus tidigare tagit upp problemet (Adv.Haer. IV.30.1-4). Origenes hävda-

de att det som egentligen åsyftades var hur hedningarnas kultur skulle kunna få en bättre användning om det fördes över till de kristnas andliga miljö. Hednisk filosofi skulle sålunda först komma till sin rätt om den kom att ingå i ett kristet teologiskt system. Dessa dyrbarheter som judarna tagit med sig från Egypten hade nämligen förvandlats till föremål som blivit viktiga i deras kult enligt uppgifterna i 2 Mosebok 25-26:

”Av de dyrbarheter som Israels barn rövat från egyptierna tillverkades föremålen i det allra heligaste, arken med täckelse, keruberna, nådastolen, och guldkärllet, där man förvarade manna, änglarnas mat. Allt detta tillverkades av det bästa guldet från Egypten.” Denna texttolkning ingår i Origenes' uppmaning till Gregorios undergöraren, en jurist som blev biskop i Caesarea, att tillämpa den antika bildningen på kristendomen: ”Det som (de hedniska) filosoferna säger om geometri, musik, grammatik, retorik och astronomi när de gör dem till hjälpvetenskaper till filosofien, detta bör vi säga i våra försök att anpassa samma filosofi till kristendomen”.

Denna tankegång utvecklades vidare av Gregorios av Nyssa (ca 330-394), som tillsammans med sin kände bror Basilios och vännen Gregorios av Nazianzos slog vakt om det teologiska arvet från Origenes. Dessa tre teologer, som utövat ett stort inflytande på östkyrkan, går under beteckningen de kappadokiska fäderna. I sin biografi *Mose liv* 112-116 kommer Gregorios också in på detta byte från Egypten, som enligt honom absolut inte

får uppfattas bokstavligt utan hade en dold, förändligad betydelse. Så här resonerar han när han polemiserar mot Filons uppfattning om att Moses låtit egyptierna betala skadestånd till judarna, såvida det inte rent av rört sig omen simpel stöld, när de plockade med sig de egyptiska rikedomarna. Jag följer här Sten Hidals fina översättning:

”Stödd på en så ytlig tolkning skulle väl ingen godta lagstiftarens (=Moses) befallning, om den gick ut på att beröva de fattiga och så bli en anförare i att göra orätt.... Den högre betydelsen är därför mera passande än den bokstavliga innebörden. Den befaller dem som genom dygden har del av det fria livet, att också utrusta sig med den världsliga bildningens rikedomar, med vilka de som är främmande för tron smyckar sig. Etik, naturfilosofi, geometri, astronomi, dialektik och allt som bedrivs av dem som står utanför kyrkan: allt detta – så befaller ledaren i dygden – skall man ta från de rika bland egyptierna och använda det. Dessa ting blir användbara, när i sinom tid mysteriets gudomliga tempel måste smyckas med förnufts rikedom”.

Gregorios avslutar denna skrifttolkning med att hänvisa till sin store broder Basilios' exempel: ”De som som bär fram den världsliga bildningen som en gåva till Guds kyrka, som t.ex. den berömde Basilios, som i sin ungdom i rikt mått tillgo-

Påskalammet slaktas före uttåget ur Egypten. Till höger i bilden, som är hämtad från Heinrich Quentells Bibel på tyska från 1479, ser man hur guld, silver och klädnader samlas in från en något avvisande egyptier. Källa till illustrationen: A. Piltz, Medeltidens lärda värld, s. 12.

dogjorde sig den egyptiska skatten, men sedan vigde sig åt Gud och med denna skatt smyckade kyrkans sanna boning”.

Gregorios från Nyssa intar således, alldeles som sin vän Gregorios Naziansos, en positiv inställning till den hedniska kulturen. Det som är värdefullt i den blir bara mer värdefullt om den placeras i den nya ram som den kristna tanken utgjorde. Både naturvetenskapliga och humanistiska ämnen kunde bjuda på värdefull kunskap. Det är därför inte omoraliskt att föra med sig ett sådant egyptiskt byte från den hedniska världen.

Den kyrkofader som mest påverkat eftervärlden genom en utförlig genomgång av traditionen om judarnas byte från Eryp-

ten är emellertid inte Gregorios utan Augustinus (354-430). En mycket läst skrift under medeltiden var *De doctrina christiana*, ungefär: “Kristelig uppfostran” eller kanske “Kristen skrifttolkning”. Augustinus började sitt arbete med denna bok redan under 390-talet men fullbordade den först i slutet av 420-talet, då han var en gammal man. Det har för övrigt påpekats av flera forskare, bl.a. Averil Cameron, hur avancerad, och aktuell, Augustinus' tankegång i denna skrift egentligen är.

Det stora problemet för Augustinus är där, som i andra skrifter, hur bokstavligt man skall uppfatta Bibelns ord. I sina *Bekännelser* III.9 har han avslöjat hur svårt han först haft att förstå sig på de

heliga skrifterna. Han hade börjat bli nyfiken på dem efter att ha läst Ciceros skrift *Hortensius*, som gjorde ett stort intryck på honom, men Bibeln förstod han sig inte på: "När jag studerade denna bok tänkte jag inte mycket som jag nu yttrar mig. Den föreföll mig vara ovärdig att jämföras med Ciceros ädla språk."

I sitt sökande efter en intellektuellt acceptabel livsåskådning kom han sedan i kontakt med manikéerna, och denna halvkristna sekt utgjorde sedan i ca tio år hans andliga hemvist. Det var under sitt verksamhet som stadsretor i Milano under början av 380-talet som Augustinus blev alltmer påverkad av biskop Ambrosius och dennes bibelsyn, som gick ut på att söka efter den andliga innebörden i dunklapartier av den heliga skrift. Det var detta betraktelsesätt som Augustinus sedan bygger vidare på i *De doctrina christiana*, där han skiljer mellan *res* och *signa*, mellan konkreta upplysningar i Bibeln och tecken, som måste tolkas för att den egentliga meningen skall komma i dagen. Med *res*, konkreta ting, menade han inte bara omnämnandet av föremål av trä, sten eller metall men också moralregler. Sådant kan inte omtolkas utan måste fattas bokstavligt. Även sådana påtagliga saker förmedlas genom tecken, *signa*, för också våra ord är, menar Augustinus, en slags bilder som åskådliggörs med ord.

"Tecken", *signa*, är primärt något man uppfattar med sina sinnen, något man ser, luktar, känner, smakar och speciellt hör. Det människor hört med sina öron räddas från glömskan genom ord. Allt det som står skrivet i Bibeln kan dock inte, hävdar

Augustinus, uppfattas som befallningar eller skildringar av konkreta förlopp. Gud talar också till oss på ett mer fördolt sätt med ord som måste tolkas för att man skall kunna komma åt den egentliga meningen bakom dem. Vi måste räkna med liknelser, med metaforer och andra bildlika uttryck, som när vi läser om Guds vrede.

Vidare måste språkliga oklarheter och ambiguiteter i texten tolkas för att man skall kunna förstå vad de ord, som inspirerats av Den helige ande, egentligen syftar på. Bokstavsinspirationen är nämligen något Augustinus tror fullt och fast på, för Den helige ande ville inte att människor skulle läsa Bibeln för slött och oengagerat. I sådana fall, när tolkningen är svår att nå fram till, måste man också hämta över kunskaper från den hedniska visdomen. I det resonemanget kommer Augustinus i ett berömt avsnitt av *De doctrina christiana* (2.144-151) in på det byte av guld, silver och klädnader som Israels barn tog med sig ut i öknen.

Nu hade Augustinus en betydligt mer avvisande hållning till hedningarnas bildning än Gregorios av Nyssa. I sina *Confessiones* gör han upp räkningen med den undervisning som ungdomen fick hos sina *magistri*. Dessa hade hand om den textläsning, som skulle leda fram till det egentliga retorikstudiet, som utgjorde höjdpunkten i antikens utbildningsväsen. För Augustinus räckte det det, enligt det han sade i sina *Confessiones* I.20, med att lära sig läsa, skriva och räkna, medan man gott kunde klara sig utan invecklade interpretationer av omoraliska hedniska litte-

rära verk. I *De doctrina christiana* har han dock utvidgat omfånget av det hedniska kulturgods som en kristen lärare eller predikant bör behärska. Meningen med ett sådant studium är likväl att man skall ha lättare att förstå och tillgodogöra sig Bibeln, eller att föra vidare sådana kunskaper till andra människor. Den anti-ka bildningen var således bara en hjälpvetenskap till bibelkunskapen.

Alla konster (artes) som människor kommit överens om, till exempel litteratur eller konst, har därvid ringa värde. Något annat är förhållandet med de färdigheter som människan lyckats leta fram ur skaparverket, alldeles som de egyptiska rikedomarna är något som egentligen är en gåva av naturen. Det är således stor skillnad på det som människan i sin enfald bara har kommit överens om, det som är "ab hominibus instituta" och det som de funnit i skaparverket, det som är "in rerum ratione comperta". Matematik, logikk och några grenar av filosofin är värda att röva med sig av den hedniska bildningen, eftersom Augustinus menar att människorna där kan upptäcka något som Gud i förväg tänkt ut åt dem. Speciellt framhåller han värdet av platonismen, en filosofisk skola som enligt honom kommer mycket bättre till rätta om den placeras i en kristen ram. Så var förhållandet med det egyptiska guldets, som fick sin rätta uppgift när det förvandlades till judiska kulturföremål, som Moses fått Herrens befallning att göra i ordning.

Ett visst värde tillskriver också enligt Augustinus retoriken. Speciellt i den fjärde boken av *De doctrina christiana* tar

han upp frågan hur den riktiga tolkningen av Bibelns gåtor skall kunna föras ut till en gärna obildad kristen menighet. Det kanske är i detta avsnitt av verket där man får den bästa bilden av retorikläraren Augustinus, som enligt skildringen i *Confessiones* VI.9 drabbades av en slags 30-årskris i Milano när han upptäckte hur tom den retorik var som han skulle lära ut till o villiga elever. Han fann det vara meningslöst att författa innehållslösa lovtal till kejsaren, och hans elever var tydligen inte speciellt inspirerande. Han är också nog med att framhålla i *De doctrina christiana* (IV. 6) att han inte tänker ge några lektioner i retorik, sådant får man skaffa sig genom att följa undervisningen i en vanlig talarskola. Det går nämligen också an att lyssna på kristna vältalare, för detta att känna till alla retorikens invecklade regler innebär inte att man automatiskt blir en vältalare. Han håller också med Cicero om att inte alla kan tillgodogöra sig den undervisning som gavs i retorikskolorna. Antingen kom man på knepet att tala väl relativt fort, eller också var det ingen större idé att nöta skolbänken.

Augustinus är nämligen nog med att skilja mellan *vältalighet* och den klassiska *retoriken*. Vältalighet var inte en teknisk färdighet utan något som hade med begåvning och engagemang att göra. Skolretoriken kunde användas både till ont och gott men kunde dock i vissa fall vara ett nyttigt redskap för kristna förkunnare, nämligen när det gällde att försvara kyrkan mot hedniska belackare. Han framhåller därvid att man inte behöver leta efter exempel på god talarkonst endast hos hedniska författare. Han har stor

respekt för den vältalighet man kan finna hos Paulus, hos Cyprianus och Ambrosius. Den kristna litteraturen är så omfattande, menar han, att modellerna lika gärna kan hämtas därifrån som från Cicero eller Quintilianus.

I det sammanhanget bygger han vidare på den allegoriska tolkningen han och andra kyrkofäder givit episoden i 2 Mosebok om bytet från Egypten. Visserligen hade Israels barn med sig guld och silver från Egypten, säger han i *De doctrina christiana* II.151, men när sedan Salomo lät uppföra templet i Jerusalem kunde han utnyttja guld från egna gruvor. Så är förhållandet, menar han, med de sin samtids kristna. De behövde inte gå över ån efter vatten, i sin egen litteratur kunde de finna betydligt dyrbarare skatter än i bytet från den hedniska kulturen.

Augustinus levde i en tid när det gamla kulturarvets fortfarande var tillgängligt. Antika skrifter kopierades, inte bara aristokratien kunde hålla sig med egna boksamlingar utan också i stora städer fanns bibliotek, i staden Rom ca 30 stycken. Augustinus ansåg likväl att den yttersta tiden närmade sig, han levde i Uppenbarelsebokens symbolvärld. Snart, hävdar han i slutdelen av *De civitate dei*, Gudsstaten, skulle det himmelska Jerusalem få överhand över världens Babylon. Han var inte i någon större grad intresserad av sin egen tids historia, utan Roms uselhet exemplifierade han mest genom att hämta material från författare som Sallustius och Varro som levt under senrepublikens sista tid. Västgoternas plundring av Rom 410, som ju är utgångspunkten för hans stor-

verk *De civitate dei*, skakade honom givetvis. Vandalernas erövring av Nordafrika gjorde slutligen hans sista år som biskop i det belägrade Hippo dystra och ödesdigra. Något brinnande intresse för sin egen samtids historia hade han likväl inte. Dessa hemskheter fick man finna sig i, de var konsekvenserna av romarnas många missgrepp och hedniska villfarelser sedan lång tid tillbaka.

Under de 100 år som följde på Augustinus' död genomlevde hela västra Medelhavsområdet ett märkligt hamskifte, för att nu låna en god norsk historisk term. Det västromerska riket gick mot sin upplösning, germanska stamstater med en aristokratisk struktur hade makten i Italien, i Frankrike, Spanien och Nordafrika. Mycket av den gamla hedniska kulturen höll också på att glömmas bort, för intresset för bokkulturen blev allt mindre. En vältalighet som Augustinus rekommenderade blev allt mer svår att nå, för nu blev också kyrkans män alltmer obildade.

I denna situation försökte Cassiodorus (ca 485-580), som varit en högt uppsatt ämbetsman i det östgotiska Italien, att göra en räddningsaktion att rädda det som var kvar av det gamla kulturgodset. Hans försök att tillsammans med påven Agapetus bygga upp en kristen humanistisk läroanstalt i Rom gick emellertid inte att genomföra. På slutet av 530-talet drog han sig tillbaka till sina stora egendomar i Syditalien där han inrättade ett kloster, Vivarium, på egen mark. I sina *Institutiones*, som han skrev för sina flitiga munkar, ger han en genomgång av allt det värdefulla och nyttiga i den hedniska kulturen. De

sju konsterna som anstår en fri man, *artes liberales*, blir nu åter ett honnörssord. En bildad kristen skulle känna till grammatik, retorik, dialektik, aritmetik, geometri, astronomi och musik. Cassiodorus bygger därvid vidare på den systematisering av den antika lärdomen som Martianus Capella gjort ca hundra år tidigare. Han hänvisar också till Augustinus *De doctrina christiana* och till episoden i 2. Mosebok om bytet från Egypten, om dessa *vasa argentea et aurea ac vestes*, som alla kom till bättre användning när Israels barn tagit över dyrbarheterna. Något senare försökte också Isidorus från Sevilla (ca 560-636) samla samman hela det hedniska vetandet i sin encyklopedi *Etymologiae*, ett verk som blev mycket läst under medeltiden, och i andra verk av kompendiekaraktär.

Det är kanske lätt att överdriva de insatser som Cassiodorus och Isidorus gjorde för att rädda den antika kulturen. Likväl har vi mycket att tacka dem för. Utan Cassiodorus och Isidorus kanske många dyrbarheter från hedningarnas sönderfallande värld kommit bort i ökenvandringen, från antiken till vår tid genom medeltid, som sannerligen, det måste jag skynda mig att säga, inte var någon mörk period. Den stora kulturskymningen i väst hade kommit tidigare, under senare delen av 500-talet. Det var då de sista resterna av det västromerska riket rasade samman, när Theoderiks dynasti förlorat sitt inflytande i Italien och då Boethius' och Symmachus' kulturepok var förbi. Det var inte långt ifrån att hela den antika kulturen hade dragits med i detta fall. Lyckligtvis fanns det dock en del människor som försökte

plocka med sig ett urval av egyptiernas rikedomar till kommande släkten.

Hugo Montgomery

Några litteraturhänvisningar:

S.E. Bonner, *Education in Ancient Rome. From the elder Cato to the younger Pliny*, London 1977.

A. Cameron, *Christianity and the Rhetoric of Empire, – The Development of Christian Discourse*, Berkeley, Los Angeles, Oxford 1991.

H. Hagendahl, *Von Tertullian zu Cassiodor. Die profane literarische Tradition in dem lateinischen christlichen Schrifttum (Studia Graeca et Latina Gothoburgensia 44)*, Göteborg 1983.

A. Piltz, *Medeltidens lärda värld*, Stockholm 1978.

L.D. Reynolds & N.G. Wilson, *Scribes and Scholars – A Guide to the Transmission of Greek and Latin Literature*, 2.ed., Oxford 1978 (1968).

Några texter:

Augustin, *Bekjennelser*, bok I-X. Översatt og med innledning av O. Hjelde, Oslo 1961.

Augustinus, *Bekännelser*, i översättning av Bengt Ellenberger, Skellefteå 1990.

Augustinus, *De doctrina christiana*. Edited with an introduction and translation by R.P.H. Gren, Oxford 1995.

Gregorios av Nyssa, *Mose liv*. Översättning med inledning och kommentar av Sten Hidal, Skellefteå 1991.

Grégoire le thaumaturge, *Remerciement à Origène. Lettre d'Origène à Grégoire*, (Sources chrétiennes 148), Paris 1969.

Elefantene på Rhodos

Rhodos er en øy med en dramatisk historie, både kulturelt, økonomisk og politisk. Den geologiske forhistorien er også full av spennende hendelser.

En av de gamle mytene forteller at da gudene delte jorden mellom sig, oppdaget de tilslutt at de hadde glemt solguden – Apollon – som var fraværende, fordi han kjørte solvognen. Da han kom tilbake protesterte han – til de andres store lettelse – ikke, men forlangte at den første øy som steg opp av havet skulle være hans. Han hadde sett at det var noe på gang, og ganske riktig – Rhodos steg opp av havet. Som så ofte viser det sig at det er en liten kjerne av sannhet i denne myten også.

For ca. 3-4 millioner år siden sank Rhodos i havet, nesten 1000 meter, og for knapt 2 millioner år siden begynte den å stige opp igjen, en bevegelse som fortsetter – langsomt og uregelmessig – den dag idag.

Rhodos er en del av den egeiske øybuen, som går fra Peloponnes over Kreta til Tyrkiet. Den danner forkanten av den egeiske jordskorpe-platen, som beveger sig sydover (et par cm. i året), og glir over den oeaniske delen av den afrikanske platen. I en slik kollisjonssone blir det mye

geologisk aktivitet, med jordskjelv og litt vulkanisme på baksiden (Thera og Nasyros).

Når vi skal utrede denne historien, kan vi bruke elefantene.

For noen år siden fant noen norske geologer et nesten helt skjelett av en elefant på Rhodos. Vi gravet den ut sammen med greske spesialister, noe som satte ekstra spiss på vårt vanlige feltkursus.

Elefanten – som egentlig var en mastodont – tilhørte den vanligste elefant i Middelhavsområdet på denne tiden – *Ananclus arvernensis* – Det var et ungt dyr, men ganske stor – støttenene var 2,10 cm. lange, og lederen av utgravningen var engstlig for at noen skulle stjele dem. De var så godt oppbevart, at de var elfenben av utmerket kvalitet. Det gikk fint, og elefanten er nå trygt oppbevart i museet i Athen.

Det interessante er at store elefanter lever ikke på så små øyer som Rhodos. Det er ikke mat og plass til dem, og en liten bestand på noen få dyr vil lett bli helt utryddet ved ulykker, som storm, tørke og sykdom – noe som før eller siden vil inntreffe.

Derfor viser vår elefant at Rhodos på denne tiden (for ca. 4 millioner år siden) var en del av fastlandet. Den var sikkert landfast med Asia, muligens også med Europa.

Nå finnes det små elefanter også. Fra mange av øyene i Middlehavet kjennerv i dvergelefanter. De er nettopp tilpasset livet på små øyer, hvor det var en fordel å være liten, og hvor det ikke var store rovdyr. De forholdsvis store var på størrelse med en ku, og de aller minste på størrelse med en stor gris. Jo mindre øy, og jo lenger vekk den lå fra fastlandet, jo mindre elefanter.

Når vi finner disse dvergelefantene kan vi være sikre på at øyene dengang ikke var landfaste.

Dvergelefantene er meget yngre, det er faktisk et spørsmål om når de døde ut i forhold til menneskenes historie.

I slike tilfeller vil man jo – og dessverre ofte med rette – mistenke at menneskene har spilt en rolle i denne prosessen.

På Karpatos, en av naboøyene til Rhodos har vi funnet rester av dvergelefanter sammen med steinalderredskaper. Det er ikke noen beviser på at menneskene har spist dem, men de har i alle fall levet på den tiden (7-8000 år siden).

I bronsealderen visste derimot ikke menneskene om elefantene. Det vet vi fra Homer, for i Odysseen forteller han om hvordan Odysseus og hans menn fikk bråk med Polyfemos, en kyklop – en

kjempe som bodde i en hule, og hadde bare et stort øye midt i pannen.

At det bodde kjemper i huler er også nevnt av Empedokles fra Sicilia, og slike rester er beskrevet bl.a. av Giovanni Boccaccio, som ellers er mere kjent for helt andre ting.

Den tyske paleontologen Othenio Abel viste i 1910 at disse kjempene i virkeligheten var rester av dvergelefanter.

På flere øyer i Middelhavet finner man kranier av dvergelefanter i huler. Hvis man kommer inn i en slik mørk hule, og ser et digert kranium med en stor åpning midt i ansiktet (det er neseåpningen, for snabelen, og ikke øyet), er det jo ikke så rart at fantasien løper løpsk.

Dette viser at for 7-8000 år siden, visste folk utmerket godt om disse elefantene, men på tiden for Trojas erobring (ca. 1150-1200 f. kr.) eller i alle fall da Homer komponerte Odysseen noen hundrede år senere, var de allerede glemt.

På Rhodos finner vi også dvergelefanter, riktignok ikke de aller minste, for øya er tross alt ganske stor, og ligger nær fastlandet. Det er ikke mye vi har funnet, og den eneste støttannen er bare 35 cm lang, og 4-5 cm. tykk.

Men da Tlepolemos dro ut fra Lindos med sine skib, for å erobre Troja, levde disse elefantene ikke lenger på Rhodos.

Nils Spjeldnæs

Fra presteskole til den høyere allmennskole

Latinens rolle i norsk skole 1537-1896

Prøveforelesning for dr.art.-graden 25.10.1996, selvvalgt emne

Den danske kirkeordinans 1537

Da reformasjonen ble innført i Norge av kong Kristian III i 1537, manglet landet ikke bare menigheter, men også prester utdannet i Luthers lære. Stort bedre var det ikke i Danmark som ble reformert året før. For å råde bot på dette, ble en kirke- og skoleforordning snarest utarbeidet av danske lærde sammen med Luthers medhjelper Johannes Bugenhagen. Bestemmelsene finner vi i Den danske kirkeordinans av 1537. Ifølge dem ble det opprettet to typer reformerte latinskoler i det dansk-norske riket: to-klassede og fem-klassede. To-klassede skoler ble i løpet av århundret opprettet flere steder i Norge, men en del av dem gikk inn etter en tid. Vi skal bare beskjeftige oss med de store skoler som ble opprettet i stiftsbyene Oslo, Trondheim, Bergen og Stavanger, og senere i Kristiansand.

Sammen med en del andre bestemmelser senere i århundret holdt skoleloven av 1537 seg i grove trekk helt frem til 1809. Vi skal derfor dvele litt ved den. Den kjennetegner ikke noe brudd med middelalderen i den forstand at de syv «frie

kunster», eller *artes liberales* som de kalles, spesielt disiplinene grammatikk, retorikk, dialektikk og musikk utgjør en vesentlig bestanddel av den. Likeså inneholder den trekk av humanistenes dannelsesideal, antikken, samt av Luthers lære. Hadde det vært praktisk mulig, hadde i Luthers ånd gresk og hebraisk vært hovedspråkene slik at man kunne forstå Bibelen på grunnspråkene og dermed stå bedre rustet som prest til å utbre og forsvare den nye lære. Som det nå var, ble undervisningsspråket latin.

Av venstre spalte i pensumplanen (se oversikt bak) ser vi at det er lite morsmål. Men vi ser også at lesestoffet består av både tekster fra antikken og av samtidens humanister. Alle tekster ble lest som eksempler på grammatiske regler, og mye av innholdet gikk hen over hodet på elevene. Det var først og fremst språklige hensyn som talte. Ciceros brev, Terents og Plautus ble tatt i bruk for å oppøve taleferdigheten, Cicero også for prosabruk og brevskrivning, og Vergil og Ovid for øvelse i versskrivning. I praksis begynte man med latin rett etter at man hadde lært

alfabetet. Fra andre lectie (klasse) foregikk alt på latin, og det var straff for bruk av morsmål. Lærdom ble om nødvendig banket inn med *arma scholastica*, dvs. ris og ferle. Lekser og skriftlige og muntlige latinøvelser ble gitt hele skoletiden igjennom. Av oversikten fremgår ikke at det er kirkegang for de øvre lectier hver dag, og at de lengstkomne elever sto for kortjenesten og sang ved begravelser, brylluper m.m. Dette var en pliktjeneste som bevirket mye forsømmelse av skolen. Øvelser i sang og musikk kunne ikke foregå i skoletiden da alle lectier bortsett fra den øverste, satt i samme rom. Skolegangen var fra kl. seks (om vinteren kl. syv) til 17 (16 om vinteren). Repetisjon fant sted på onsdager som ellers var fri etter kortjenesten om morgenen. Dog fikk elevene stiloppgave med hjem. Den egentlige religionsundervisningen fant sted på lørdager som alltid ble avsluttet med kirkegang. Det var ingen friminutt og ferier, men sognegang (dvs. tiggergang rundt i stiftet) to ganger i året.

Elevene ble undervist av rektor og hans hjelpere, de såkalte hørere som, som navnet antyder, bare skulle overhøre i leksen, ikke lære eller forklare. De var egentlig klasseforstandere oppkalt etter lectien (eller klassen) de hadde ansvaret for. Første hører var den senest ansatte og derfor den mest uerfarne og ofte den mest udugelige. Han var også den dårligst betalte og hadde ansvaret for første lectie. Første lectie var delt i to, de som var helt ferske begynnere (abcdarierne) og de som hadde lært å lese og skrive (donatianerne), begge grupper oppkalt etter boken de holdt på med). Det var de siste som

hadde hørerens oppmerksomhet. Få hørere ble lenge i denne stillingen, de rykket opp, ble sagt opp eller forsvant frivillig. Ofte var det like mange og de samme problemer med dem som med elevene. Andre hører hadde ansvaret for andre lectie, og dersom det var fem lectier ved skolen, finner vi også en tredje hører for tredje lectie. I Norge fantes det på grunn av det lave elevtallet høyst fire lectier på 1500-tallet. Tredje og fjerde lectie ble derfor slått sammen og hørte under rektors ansvar. Rektorstillingen var ikke attraktiv på 1500-tallet. Den var dårlig betalt og ble ofte brukt som springbrett til en annen stilling, f.eks. til å erverve seg et prestekall. Få rektorer på 1500-tallet ble i sine stillinger lenge. Det gjelder derimot ikke for lektorembetet. Både i rang og lønn sto lektoren over rektoren. Han var ansatt i en geistlig stilling av Domkapitlet, og i teorien besto hans oppgave i å gi offentlige forelesninger i teologi for kanniker, skolens øverste lectie og borgere som hadde lyst å høre på. Men i praksis fikk han ansvaret for undervisningen i øverste lectie og skulle spesielt forberede dem for universitetet eller for den prestegjerning som mange av elevene gikk direkte ut i. Dermed ble skolen altså en presteskole og mottoet *sapiens et eloquens pietas* (lærd og veltalende fromhet).

Som vi ser av pensumlisten, sto lektoren imidlertid nok så fritt. Vi vet at Halvard Gunnarssøn i Oslo lærte elevene sine både historie, fysikk, gresk og hebraisk i tillegg til teologien. Dette var mulig fordi lektoren bare satt igjen med de beste elevene. Etter andre lectie foretok man

nemlig en sortering slik at de som ikke hadde evner i det hele tatt, ble tatt ut av skolen for å bli satt til et håndverk. Etter fjerde lectie (i Norge tredje lectie) fant en ny sortering sted der de som ikke hadde tilstrekkelig med boklige evner eller interesser, ble tatt ut til verdslig arbeid. De elever som da var igjen, var presteemner med gode latinkunnskaper.

Lectiene var ikke årsbestemte, man rykket opp når rektor fant en kunnskapsrik nok. I gjennomsnitt regner man med to år i hver lectie. Det var ikke noen fastsatt alder for å begynne skolegangen, den kunne begynne i fire-årsalderen like så gjerne som i voksen alder.

Den norske kirkeordinans 1607

Fra 1590-tallet fikk skolen i det dansk-norske riket sterk konkurranse fra jesuitene og spesielt etter 1599 med sistnevntes nye og effektive skolesystem. Også norske skolepersoner anbefalte eller sendte elever til deres katolske skoler i utlandet. Problemet med 1537-ordningen var at den bare tok hensyn til de organisatoriske rammer, ikke til progresjon og metode. Da myndighetene ble klar over faren for katolsk påvirkning, ble de lærde i riket beordret til å utarbeide en ny og bedre skolelov. Norske lærde ble tatt med

på råd, men ikke tatt hensyn til slik at den nye som den gamle ordningen ble utarbeidet av danske. Forordningen trådte i kraft med Den norske kirkeordinans av 1607 (se oversikt bak). Den delen som omhandler skolen, består av en *tabella schoolastica* som er mer detaljert enn 1537-planen, og en del *admonitiones* (formalinger). Av de siste går manglene ved den eksisterende skole frem.

Forandringene i 1607 er ikke dyptgripende, men er tenkt som en styrking av undervisningen innen de tradisjonelle rammer. Latin er fortsatt undervisningsspråket, tekstene eksempelsamlinger på grammatikken, og målet er utdanning av prester. De viktigste endringer består i at skolen utvides til seks klasser, og at lesestoffet utvides med Horats, Cæsar og et utvalg av Properts. Mange av samtidens kollokviebøker tas i bruk for å oppøve taleferdigheten som vektlegges hele veien. Det er nøye anvisning på hvilke av samtidens teoretiske lærebøker som skal benyttes, og repetisjon av det leste intensiveres. Gresk finner vi nå i de øverste tre klasser, og hebraisk kommer inn i den siste klassen. Vi ser at det både er dansk og latin i første klasse. Dette ble dog en papirbestemmelse. Fra andre klasse finner vi aritmetikk og siste året også geometri, begge er fag som tilhører de tradisjonelle *artes liberales*. Med forordningen faller sognegangen bort, og regelmessige eksamener og ferier omtales for første gang.

På bakgrunn av konkurransen fra jesuitene og nye pedagogiske idéer, først og fremst fra Wolfgang Ratke (Ratichius) og

Amos Comenius om morsmålsundervisning og passende progresjon i undervisningen, må også de neste forandringer i århundret ses. Det utarbeides nye lærebøker av danske lærde. De betegner riktignok en fjernelse fra humanistenes studier av antikken, men må ses som en pedagogisk nyvinning da de hedenske forfattere ikke nettopp var skrevet med tanke på passende progresjon i skolen.

Teologisk embetseksamen blir obligatorisk for prester fra 1629. Med den forsvinner innholdet i lektorens stillingsinstruks. Rundt den samme tiden opprettes konrektorater til hjelp for rektor med de nye fagene i den øverste klassen. Også rektor-kompetansen styrkes.

Et ledd i styrkingen av skolen er også de såkalte gymnasier, dvs. en overbygning til skolen og et forstadium til universitetet. De ble planlagt etter mønster av Johannes Sturms akademi i Strassburg. I 1636 fikk Kristiania, som Oslo nå het, som den eneste stiftsbyen i Norge sitt gymnasium. Det var 20 elever. Der ble det undervist av tre professorer i henholdsvis teologi, filosofi og fysikk. Gymnasiet ble ikke obligatorisk for elever fra de andre byene og medførte derfor en unødig belastning og forlenget skoletid for elevene i Kristiania. Elever i mesterlectien gikk både på gymnas og i latinskolen. Rundt 1660 ble

gymnasiet nedlagt, en avgjørelse som med tanke på gymnasiet i Lund og akademiet i Strassburg, som begge senere ble opphøyd til universiteter, etter min mening var skjebnebestemmende for senere norsk åndsliv. Nedleggelsen skjedde i en tid da byen endelig hadde fått et litterært miljø med en boktrykker, i en tid da det på grunn av krigen med svenskene hadde vært ustabile forhold i København, slik at norske elever hadde vært nødt til å søke andre universiteter, og i en tid da vi nettopp finner en petisjon fra norske borgere til kongen om tillatelse til å opprette et universitet i Norge. Et bedre og mer naturlig tidspunkt kom vi ikke på lenge. Søknaden ble imidlertid avslått.

I løpet av århundret ser enda to skoleforordninger dagens lys: I 1632 utvides skolen til syv klasser og i 1656 til åtte klasser. Dansk betones riktig nok i første klasse, men fortsatt bare som et nødvendig middel for innlæring av latin, ikke som et mål i seg selv. Denne holdningen til morsmålet varer til 1739. De nye pedagogiske strømninger fikk således ikke foreløpig noen solid grobund i det dansk-norske riket. Målet for skolen er fremdeles utdanning av latinkyndige prester. Lesning av klassiske autorer skyves høyere opp i utdanningssystemet, til gjengjeld utvides omfanget av dem og deres verker. På de lavere trinn tas hjemlige autorer i bruk. I det hele kan man si at mens latin ble dyrket som skolens morsmål på 1500-tallet, dyrkes det nå mer som et levende fremmedspråk innen alle fag, der forklaringer kan være på dansk, men likevel med vekt på både skriftlige og muntlige øvelser i latin.

1600-tallet er ortodoksiens århundre, og religionsundervisningen styrkes. I 1630-årene fikk det f.eks. som resultat at man forlangte de gamle hedenske gudenavn fjernet fra antikke tekster. Dette var vanskelig å få til, og støtte man under lesning på et slikt ufyselig navn, sies det at man spyttet på boken og svor en ed om at vedkommende forfatter nå måtte brenne i helvete – før man evt. fortsatte lesningen.

Nye fag av en mer allmenndannende karakter tas riktig nok inn i skolen. Men mange av dem skulle typisk nok leses som feriebeskjeftigelse. Til tross for utvidelsen til flere og flere klasser i skoleforordningene på 1600-tallet, ser de fire skolene i Norge ut til å ha hatt fem klasser i dette århundret. Dette betyr flere årskull i samme klasse og dermed mindre effektiv undervisning. Tallet på elever lå i Stavanger på 25-35, i de tre andre stiftsskolene hver på rundt 100 eller under. Bare unntaksvis kunne det komme høyere. Dette er et lite antall når man tar i betraktning at den totale befolkning i Norge i 1665 anslås til 440.000 mennesker. Antallet av dimittender til universitetet i København varierer fra noen få til rundt 30 personer pr. år. Mye avhang av gode rektorer, men dyktige folk i denne stillingen i alle skoler til samme tid er et sjeldent sammentreff. Nivået til de norske elever var derfor svært ulikt fra skole til skole og fra tid til annen. Og blant de norske elever var det forholdsvis høy strykprosent, noen ganger 50%, til universitetet. Rektorer til slike elever fikk da en irettesettelse. Opptaket til universitetet besto fra 1622 av en skriftlig eksamen, *Examen styli*, i 1630 ble den utvidet med en muntlig del, *examen artium*. Begge var

på latin. De ble senere bare kalt *examen artium*, og ble i Norge avholdt ved universitetet frem til 1883.

Etterhvert som 1600-tallet gikk på hell, og man kom inn i det 18. århundret, ble latinskolens mangler mer og mer åpenbare. Når det likevel på samme tiden i landet var forholdsvis flere dimittender til universitetet, skyldes det at mange private elever sendtes direkte avsted etter bestått eksaminering hos en rektor. Mer velhavende folk foretrakk f.eks. også huslærere fremfor hørerne for så å sende sine barn direkte til rektors klasse. En voksende verdslig embets- og borgerstand, litteratur på morsmål og nasjonalfølelsens fremvekst stilte nye krav til dannelsesidealet, og flere fikk behov for å kunne lese. Røster reiste seg om betydningen av morsmålsundervisning (dvs. dansk), moderne språk, real- og naturfag, filosofi, historie og jus. I det dansk-norske riket står Ludvig Holberg frem som representant for det synet. I det hele finner vi både på 1600- og 1700-tallet en rekke huslærere, privatlærere, privatskoler og andre alternative lærestalter.

De tomme skolestuer fremkalte planer om en reduksjon av skoletallet, og dermed av utgiftene, samt om innføring av danske skoler allerede i 1670- og 80-årene. Saken ble imidlertid droppet. Først i 1739 kom det til reformer i skolen.

Skoleforordningen av 1739

Reformene kom med Kristian VI (1730-46). Han var erklært pietist. Og for første gang ble norske skolepersoner spurt til råds og hørt, omenn på avstand. Det

gjelder rektorene Jacob Steensen i Bergen og Benjamin Dass i Trondheim. Begge betonte elevenes forståelse av pensum før pugging, og begge hadde nær forbindelse med personer i lovkomitéen som ble nedsatt. En tredje rektor, Jacob Rasch i Kristiania, var også grepet av reformiveren. For ham besto skolens oppgave også i å utdanne elever som var «dygtige og bequemme til at tiene Fædrelandet udi adskillige Stænder.» I hans tid som rektor ble det i Kristiania undervist i flere nye fag.

Resultatet av lovkomitéens arbeid ble «Forordning Angaaende Hvor mange Latinske Skoler i Danmark og Norge skal vedblive 17. april 1739». Av den går det frem at alle små latinskoler skal legges ned, og danske skoler opprettes i deres sted. Dette ble gjort for å spare utgifter. I Norge gjaldt det Tønsberg, Frederikstad, Skien og Stavanger. Andre var allerede gått inn eller tapt til Sverige. Selv om Kristiansand hadde overtatt for Stavanger som stiftsby i 1682, hadde sistnevnte klart å dimittere elever helt til 1739.

Med forordningen av 1739 (se oversikt bak) blir det for første gang innført opptakskrav til latinskolen: Elevene skal kunne den danske katekismus, kunne lese dansk og skrive noenlunde. Dermed spares sinkelectien inn. Meningen er å holde fattige barn borte fra latinskolen. De tjener fedrelandet bedre i sjøfarten, i et håndverk eller i bondestanden, sies det. Regelmessig eksamen, skriftlig og muntlig, med sortering av elever holdes hvert år. Vitnesbyrd fra disse eksaminer sendes senere med til universitetet. Paragraffen om opptakskravene er det mest radikale ved

skolefordningen av 1739. Med denne ser begynnelsen til den moderne folkeskole og latinskolen som den høyere skole dagens lys. Ellers har man i forordningen tatt konsekvensen av de ulike antall klasser på de forskjellige skoler i riket. Det tales bare om tre større grupper, så får den enkelte rektor fordele stoffet etter antall klasser. Kravet er at alle elever etter fullendt skolegang skal stå likt før universitetet. Betoning av danske lærebøker, unntatt for antikkens verker, på alle trinn er en videreutvikling av 1600-tallets skole. Men planen som helhet gir friere spillerom med hensyn til lærebøker, og mer moderne undervisningsmetoder tas i bruk. Lærdom skal ikke bankes inn mere. Alt skal forklares på morsmål før det skal pugges, og vi ser at nye teoretiske lærebøker står oppført på planen, mens derimot de gjengse samtalebøkene er borte.

Tidens pietistiske holdning avspeiles i skjerpet lesning av bibelhistorien og Det nye testamente, åndelige samtaler og sjeleomsorg. Musikkundervisning finner regelmessig sted, og kirkegang er fremdels obligatorisk. I det hele skal gudsfrykt innprentes den enkelte, og skolene være «Den hellige Aands Værksteder», der praktisk kristendomsopplæring blir betont. Vi må ikke glemme at vi er inne i en tid da folkeforlystelser som Holbergs komedier ble forbudt, og det er tvungen kirkegang for alle på søndager.

Til tross for at morsmålet skal praktiseres i både tale og skrift, skal likevel det latinske språk læres til gagns. Det legges vekt på både skriftlig og muntlig latin med vers- og prosaskrivning, oversettelser og

taler. Disputering på latin finner sted over måltidet, eller minst én gang i uken. I forhold til de tidligere pensumplaner faller Cæsar, Lucian, Propertius og Plautus bort, det skal leses mindre av Terentius, men mere av Vergil, og Cornelius Nepos og Eutropius er nye på planen. Gresk får en bred plass, og hebraisk er obligatorisk.

Modernistenes interesser ivaretas ved regning, geografi og historie helt fra første klasse. I de høyere klasser kommer jus, filosofi og geometri til. Selv om leseplanen således viser fremlegg i allmenndannende retning, er mangelen på moderne språk i pensumplanen iøynefallende.

Når det gjelder de ansatte, så falt det siste lektoratet bort med år 1750 her i landet. Rektoratet derimot var for lengst blitt den attraktive stillingen med enerådende makt innen skolen. Og i motsetning til det som var tilfellet på 1500-tallet ble rektorene nå oftest i sin stilling til sin død. For å få enda mer kontinuitet i skolen, ble det gitt muligheter for hørerne til etter fire års tjeneste å avansere til konrektor eller rektor.

Til tross for vektleggingen av morsmålet i skolefordningen av 1739, hjalp det lite for skolen i praksis. Målet var fortsatt å føre elevene frem til universitetet, og selv om opptaksprøven der etter reform av 1732 nok inneholder innrømmelser til det verdslige samfunn med prøve i naturvitenskapelige fag og filosofi, så er det en kjennsgjerning at all eksaminasjon foregikk på latin, skriftlig som muntlig. Når hertil kommer at rektor måtte betale mulkt for elever som strøk til universitet, ja, endog kunne miste sin stilling dersom tre

elever strøk under hans rektorat, er det naturlig at hovedvekten i skolen legges på pugging av nettopp latin. Forordningen av 1739 er alt i alt mer bestemt av pietistiske reformtanker som hadde den gamle geistlige skole enn en embetsmannsskole for øye. Det ser da heller ikke ut til at tallet på elever har gått vesentlig opp etter skolereformen.

I 1756 ble opptakskravene skjerpet til latinskolen for å holde fattige borte. Det kreves nå også kjennskap til latin for å komme inn. Dette kravet falt imidlertid bort igjen i 1775. Det gjør også fagene fysikk, aritmetikk og filosofi til examen artium. Det siste betyr automatisk en større vektlegging på klassiske verker. På 1770-tallet ble det forøvrig to ganger fremmet forslag om et norsk universitet, først av biskop Johan Ernst Gunnerus, siden av biskop Eiler Hagerup, men ingen av forslagene førte frem.

I 1775-forordningen om skolen hører vi for første gang at elever skal være fylt ni år for å kunne begynne på de offentlige skoler og at de må være 17 år for å komme på universitetet. Til private skoler kan foreldre derimot sende yngre barn. Pensumplanen er i store trekk lik 1739, men i planen er de enkelte fagene for første gang spesifisert nærmere punkt for punkt med angivelse av progresjon og metode. Problemet var imidlertid at man manglet lærebøker, utdannede lærere, og da universitetet ikke spurte etter de nye fagene, ble de ofte tilsidesatt i skolen.

Opplysningstiden med rasjonalismens betoning av nyttehensynet mer enn det

religiøse hensynet preget siste halvdel av 1700-tallet. Det oppsto spenninger mellom kirken og opplysningsmennene. På den ene siden sto realistene som krevde en allsidig orientering samt tilhengere av filantropinismen, som gikk innfor en mer menneskevennlig undervisning, og på den andre siden finner vi nyhumanistiske holdninger med varm kjærlighet til antikens åndsliv. Mens realister og filantropinister betonte lyst og mangfold, ville nyhumanistene gå grundig til verks på et snevert område. Stridighetene og en skole som ikke var tidsvarende, satte spor langt inn i skolestuen: Befolkningen nærmet seg totalt $\frac{3}{4}$ million, likevel finner bare i underkant av 200 elever veien til latinskolen, og ca. 20 hvert år til universitetet. Hertil må dog legges privatister og elever som gikk en allmenndannende real- eller borgerskole i andre halvdel av århundret. Der vektla man nye fag og moderne språk, men ga også latin for dem som ønsket seg over på latinskolen.

Forordningen av 1809

For å råde bot på den voksende misnøye med skolen ble en kommisjon under ledelse av hertug Fredrik Kristian av Augustenborg nedsatt i 1790. Resultatet ble «Forordningen angaaende de lærde Skoler i Danmark og Norge» fra 1809. Dette ble den siste danske skolelov for Norge. Den var innført og utprøvet i København, Odense og Kristiania allerede før og rett etter århundreskiftet. Når Kristiania skole ble reformert som en av de første i riket, skyldes det trolig et fornyet fremsatt ønske fra nordmennenes side om et norsk universitet. Med avslaget fra de danske myndigheter ble det, også som et plaster

på såret, gitt midlertidig tillatelse for nordmenn til å ta examen artium i Norge. Dette fikk ingen praktiske konsekvenser. Skoleforordningen av 1809 er en modifisert utgave av hertug Fredriks forslag. Det mest radikale i 1809 er at presteskolen forsvinner. Skolen løses etter nærmere 300 års tilknytning, fra kirken og skal stå under en verdslig skoledireksjon. Det betyr ikke at den blir konfesjonsløs, men først og fremst at elevene fritas for kor- og sangtjenesten.

I forordningen (se oversikt bak) opereres det for første gang med to målsetninger: en praktisk og en teoretisk utdanning inndelt i henholdsvis middelskole for elever som skal ut i en borgerlig stilling, og den fullstendige lærde skole som har universitetsstudier for øye. Fagkretsen i den fullstendige lærde skolen er som vi ser den samme som i middelsskolene bortsett fra fransk, tysk og geometri. Dog ser vi i begge typer skoler at visse fag også skal finne sted når og hvor det kan skje eller «findes gjørligt». I praksis betød det at nettopp disse mer tidsvarende fagene som var så sårt tiltrengt, gikk ut av den enkle grunn at man prioriterte de andre. I planen står det videre «Et grundigt og dannende Studium af de gamle Sprog og Klassikere skal stedse beholde den fortrinlige Plads, som deres Vigtighed for de lærde Skolers Øiemed hiemler dem, og naar en Discipels Modenhed for en højere Klasse eller for Universitetet bedømmes og afgjøres, skal hans Fremgang i disse Sprogkundskaber altid komme i fortrinlig Betragtning.» Likevel, står det, må ingen av de andre fagene tilsidesettes. Med dette systemet forsvinner klasselærerrol-

len og hørerfunksjonen, og vi får et faglærersystem der den enkelte lærer underviser i bare få fag.

Elever som velger middelskolen, betegnes som ikke-studerende, og av forordningen går det tydelig frem at de er et nødvendig onde og har lavstatus. I de skoler som har begge avdelinger kan ikke-studerende få lov å delta i undervisningen til de studerende i de to nederste klasser, men de må ikke utgjøre mere enn en tredjedel av elevene, og ingen nivåsenkning må finne sted. De kan selv velge antall fag, og de kan gå ut av skolen når de måtte ønske det. Middelskolen var fire-årig, men ikke avsluttende, og det danske vitnesbyrd som en ikke-studerende fikk med seg når han forlot skolen, kunne ikke brukes til noe. Middelskolen ble derfor ikke særlig populær, man foretrakk en borger- eller realskole som hadde et mer skreddersydd undervisningstilbud. På katedralskolen i Kristiania var det f.eks. bare to ikke-studerende i 1814.

En undervisningsplan etter hertugens modell finnes for bl.a. Kristiania fra 1805 (se oversikt bak). Opptakskravene til Middelskolen og den fullstendige lærde skolen er lesekunnskaper i dansk og latin samt beherskelse av de fire regningsarter. Eleven skal være minst ti år, heter det, og fullstendig skoletid beregnes til syv-åtte år fordelt på fire klasser (middelskoler mangler de to øverste). For første gang innføres forøvrig friminutt, de gamle lectioner forsvinner, og det blir flere klasserom. Forordningen er nok på papiret en syntese av realisme og nyhumanisme, men absolutt til fordel for den siste. I motset-

ning til planen av 1739 er hovedvekten nå lagt på nettopp dannelsesmomentet ved studiet av antikken. Vi finner innen faget latin nesten bare antikke verker, og bare få laget i samtiden. Dannelsesverdien ved lesning av de gamle skrifter var jo også humanistenes viktigste argument overfor realistene. Av planen ser vi at de gamle språkene fortsatt har en anelig plass blant de øvrige fagene. Og studerer man nærmere pensum i latin, vil man fort oppdage at den gjenspeiler mange timers ukentlig undervisning.

Det ser vi på fagfordelingen i Kristiania i 1801 (se oversikt bak). Oversikten taler for seg selv. Jeg har bare lyst å gjøre oppmerksom på den rolle latinen spiller i forhold til dansk.

Forordningen av 1869 og 1896

Med året 1814 står landet overfor enorme utfordringer og oppgaver som skal løses. Og det sier seg selv at en skole som bygger på en slik forordning som den fra 1809 og har universitetet som sitt ensidige mål, nødvendigvis må komme til kort. Det trengs norske embetsmenn innen alle grenser til å erstatte de danske, og et voksende næringsliv krever en mer moderne og praktisk utdanning. Debatten om skolen fortsetter derfor og spisser seg mer og mer til både innen og utenfor skolen. Den føres på flere plan: Mellom nyhumanister med ensidig vektlegging på de gamle språkene etter prinsippet *non multa, sed multum* (ikke mange slag, men mye av dem), og realister som ønsker en allsidig orientering eller encyklopedisk utdanning som de kaller det med vektlegging av real- og naturfag og moderne språk. Alle parter

ønsker det samme målet, men midlene er forskjellige. Fra 1830-årene spisser striden seg til. Hertil kommer det nasjonale gjennombrudd i 40-årene og ønsket om bl.a. gammelnorsk. Det blir et spørsmål om det nasjonale kontra det fremmedkulturelle. Dette må nødvendigvis gå på bekostning av de tradisjonelle språkene i en skole som var sprengt av timer og fag fra før. Skolen fungerte svært dårlig, noe som fikk skjebnesvangre følger for både latin og gresk mot slutten av århundret. Det var i en slik skole at bl.a. Alexander Kielland gikk.

Fra 1845 blir språket i avhandlinger og disputeringer ved universitetet valgfritt. Det har hittil vært latin. I 1857 må latinen vike igjen: Fra da av blir det mulig å velge mellom latinsk og engelsk stil til examen artium.

Med forordningen av 1869 (se oversikt bak) blir de lærde skoler omdannet til middelskoler med eller uten gymnasium. Middelskolen omfatter seks års skolegang. Opp på det er det tre alternativer: Et ett-to-årig realkurs, et latingymnas og et realgymnas hver på tre år. Det nye er at begge gymnaslinjer gir adgang til universitetet, dog innføres tilleggsprøver i latin for realistene. Middelskolen blir en fellesskole med linjedeling de to siste årene. Både den og første og andre året i realklassen skal være avsluttende med vitnesbyrd. Alle trinn i alle avdelinger er ett-årige. I middelskolen får elevene valget mellom latin og engelsk. Fransk kan man fritas for, og også naturkunnskap er valgfritt. I praksis betyr det at de faller bort ved flere skoler. Et moderne språk kan også

utgå ved elevmangel. I latingymnas velges mellom engelsk og fransk. I realgymnas er det to års tysk. Elevene mottas fra ni årsalderen, og opptaksprøve kreves til disse skoler. Rektors bot i forbindelse med elevens stryk til examen artium faller forøvrig bort. Dermed synker andelen av privatister som rundt 1860 lå nær 50%. Før vi forlater forordningen av 1869, kan det innskytes at denne modellen med ett års latin i middelskolen og tre år på den språklige linje finner vi uten gresk i Danmark helt frem til 1970-årene, med gresk til ca. 1960.

Etter 1869 var det mange som tok middel-skoleeksamen. Den nye reallinjen derimot trengte tid på seg for å vinne terreng. Likevel, i midten av 1890-årene var det flere realister enn latinere. I det hele økte det samlede antall studenter så mye at examen artium i 1883 ble overført fra Universitetet til skolene. Med folkestyrets gjennombrudd og partiet venstre i regjeringssposisjon fra 1884 fikk skoledebatten ny næring, og de gamle språkene fikk gjennomgå på nytt. Skolestriden som begynte som en pedagogisk debatt, fikk nå også politisk innhold. Den høyere skole føltes for folk flest som en embetsmannsskole, fremmed og unasjonal. Målet for venstre var å skape en allsidig og livsnær skole, en nasjonal enhetsskole som bygget på folkeskolen og med en høyere allmenndannende skole som overbygning. Men også andre var fiendtlig innstilt overfor latinen og det dannelsesgrunnlag den representerte. Vi skal være oppmerksomme på at mange av de ivrigste debattanter i disse årene hadde bakgrunn i skolen før forordningen av

1869 ble innført, og således før latinen mistet sin dominerende rolle. Alexander Kielland og hans bok «Gift» er bare et av mange innlegg i denne striden.

Det hele resulterte i loven om høyere allmennskoler i 1896. Her foreskrives det fem års folkeskole og fire års middelskole uten latin. Linjedelingen kommer først med andre klasse i gymnasiet, og der var det bare så vidt latinen fikk plass, mens gresk ble henvist til universitetet. De to gymnaslinjer består av en reallinje og en språklig-historisk linje med engelsk som det viktigste moderne språk. Latinen ble lurt inn av kirkeminister Jacob Sverdrup i paragraf 10 som omhandler avvik. Her står det ordrett: «Kongen kan med Stortingets Samtykke bestemme, at der i enkelte Gymnasier indtil videre skal undervises i Latin. Hvilke Fag eller Dele af Fag Elever, der læser Latin, ikke deltager i, bestemmes ved Reglement.» Det er sannsynligvis denne tilføyelsen vi kan takke for at faget latin tross alt er å finne ved visse videregående skoler i Norge den dag i dag. For i 1919 da man igjen inntok en mer liberal holdning til de gamle språkene, ble latinlinjen med mulighet for gresk godkjent på lik linje med andre.

Vi har nå sett hvor stor en rolle faget latin har spilt i den norske skole gjennom de

forløpne 400 år, og hvordan det i tidens løp har blitt skjøvet høyere og høyere opp i utdanningssystemet. Vi har samtidig fått et innblikk i skolens historie, og hvordan myndighetene gjennom århundrer har tatt i bruk flere alternativer for å skape en bedre skole her i landet: Forandring av metode, innskrenkning og intensivering av fagområder, utvidelse av den totale skolegang, innføring av nye fag, styrking av lærerkompetansen m.m. Det vi merkelig nok har få eksempler på, er gjeninnføring av fag som av en eller annen grunn tidligere har falt ut. Få synes å ha tenkt på at det kunne være et aktuelt alternativ. Jeg tenker naturlig nok på faget latin. Det er fremdeles høyst anvendelig. Det mest nærliggende eksempel jeg kan gi på det, er mine prøveforelesninger i dag¹, og disputasen i morgen². Til sammen utgjør de en reise i tid på ca. 2000 år. Legger vi til den greske litteraturen som jeg tar utgangspunkt i, kan vi legge til enda rundt 500 år. Reisen begynner rundt 700 år f.Kr. i Boiotia, tar oss med gjennom antikkens Hellas og Roma, videre gjennom middelalderens Italia og de tyske land, tar oss innom renesansetidens Wittenberg, Rostock, København og Oslo for å slutte med skolen i Norge i moderne tid. Det er ikke mange språk som kan vise til en lignende kultur.

Inger Ekrem

1) Tittel på prøveforelesning, oppgitt emne: Lærediktet i romersk litteratur.

2) Tittel på avhandling: Historieskrivning og -undervisning på latin i Oslo omkring år 1600. Halvard Gunnarssøns Philippiske Carionkrønike Rostock 1596. Med innledning, oversettelse og kommentar.

**Den danske kirkeordinans 1537
(med tilleggsbestemmelser)**

Evt. litt gresk, ellers ikke nærmere angitt pensum

lektor

5. lectie
mesterlection

Melanchthons grammatikk, retorikk og dialektikk, Vergil, Ovids *Metamorphoses*, Ciceros *De officiis* eller *Epistolae familiares*, brev- og vers-skrivning

rektor

4. lectie

Melanchthons grammatikk, Terents, utvalgte komedier av Plautus, Ciceros *Epistulae*, brevskrivning

3. hører

3. lectie

Melanchthons grammatikk, Esop, Mose-lanus' *Paedologia*, Erasmus' *Colloquia*

2. hører

2. lectie

Donatianerne: Donats grammatikk, Catos disticha

1. hører

1. lectie
sinkelection

ABCDarierne: ABC, *Pater noster*, *Credo*, de 10 bud, dåps- og nadverord, barnebønner

Den norske kirkeordinans 1607

Melanchthons grammatikk, dialektikk/logikk og retorikk, Erasmus' <i>Adagia</i> og <i>Colloquia</i> , Ciceros epistler og korte taler, Cæsar, Claius' prosodi, Vergil, Horats, Glareanus' musikkkompendium, Clenardus' greske grammatikk, Isocrates/Lucian, Theognes, Frisius' aritmetikk, Det nye testamentepå gresk, gresk og hebraisk kalligrafi, latinsk og gresk vers- og prosaskrivning	lektor	6. klasse mesterlection
Melanchthons lille grammatikk og prosodi, Hadrianus Junius' nomenklator på gresk og latin, Erasmus' <i>Adagia</i> , Vives' <i>Colloquia</i> , Ciceros brev, Talons retorikk og logikk, Terents' tre siste komedier, Vergils Ekloger, utvalg av Properts/Esop, musikkepitome, Clenardus' greske grammatikk, greske evangelier og epistler, utvalgte greske sentenser, Frisius' første to bøker i aritmetikk, katekismus, Castellios dialoger, latinsk og gresk kalligrafi, latinsk vers- og prosaskrivning	rektor	5. klasse
Melanchthons lille grammatikk og prosodi, Hadrianus Junius' lille nomenklator, Manutius' fraser med dansk, siste del av Corderius' <i>Colloquia</i> , Ciceros epistler, Terents' tre første komedier, Ovids <i>Elegiae de Ponto</i> , musikkrudimenter, greske dekl. og konj., aritmetikk, katekismus, Castellios siste dialoger, latinsk, dansk og gresk kalligrafi, skr. øvelser i kollokvier og epistler	4. hører	4. klasse
Grammatikkepitome, Hadrianus Junius' nomenklator på latin og dansk, Manutius' fraser med dansk, første del av Corderius' <i>Colloquia</i> , Ciceros brev, Esop, Catos disticha, Guidos skala, Corderius' <i>Colloquia</i> forts., Erasmus' <i>De civilitate</i> , begynneraritmetikk, katekismus og epistler på latin og dansk, latinsk og dansk kalligrafi, latinske skriftl. øvelser i kollokvier og epistler	3. hører	3. klasse
Grammatikkepitome, nomenklator-epitome på latin og dansk, Manutius' fraser med dansk, Corderius' epitome av <i>Colloquia</i> , Ciceros epistler, Esop, Mimus' sentenser, Sulpitius' <i>De moribus</i> , Erasmus' <i>De civilitate</i> , begynneraritmetikk, katekismus og evang. på latin og dansk, latinsk og dansk kalligrafi, skriftl. øvelser i fraser	2. hører	2. klasse
ABC på dansk og latin, nomenklator-epitome, Donat med dansk, lille katekismus på latin og dansk, latinsk og dansk kalligrafi	1. hører	1. klasse sinkelection

**Forordning Angaaende Hvor mange Latinske Skoler i Danmark og Norge
skal vedblive 17. April 1739**

Compendium Theologiæ Theticæ practicæ & Characteristicæ, Compendium Jurisprudentiæ Danicæ, Philosophia Moralis, Instrumentalis & Naturalis, Geometria, Geographia tam, generalis quam specialis, Notitia Autorum Latinorum & Græcorum, Technologia, seu Definitiones breves omnium Artium & Scientiarum, Ex Rhetorica, quæ restant, tam quæ ad tria Orationum genera, quam quæ ad Amplificationum & generadiscendi spectant, Ciceronis & Livii Orationes selectæ, Virgilio Æneidos Libr. 2dus & Libr. 6tus, Horatii Odæ selectiores & unus alterque sermonum, Syntaxis Græca & Prosodia ejusdem Lingvæ, Novum Testamentum, Pythagoræ aurea Carmina, Homeri Iliados Lib. primus, Isocratis Orationes duæ, Plutarchus de Liberorum institutione, Grammatica Hebræa, Geneseos Hebr. Capita IV. priora, Dicta Hebræa & Græca ad Definitiones Theologicas, exercitia styli, orationes

de øverste klasser

Compendium Theologiæ Theticæ & practicæ, Cornelius Nepos, Prosodia Latina, Virgilii Eclogæ nonnullæ, Selecta Carmina ex Ovidii Libris Tristium & Ponticorum, Doctrina Elocutionis & Dignitatis Orat. ex Rhetorica, Virgilianæ Æneidos Lib. Imus, Curtius, Cellarii Compendium Antiquitatum Romanarum, Compendium Mytologiæ Veteris, Ciceronis Officia, Grammatica Græca, Primitiva Græca, Evangelium Johannis Græcum, Exercitia Styli tam historici, quam moralis nec non epistolici, Exercitia Poëseos Latinæ, Grammatica Latina, Arithmetica, Philosophia moralis, Rudimenta Historiæ Universalis, Geographiæ initia, Præcepta Logica, Compendium Historiæ Biblicæ

latinskole

de mellemste klasser

Paradigmata Declinationum & Conjugationum /Donatus, Aurora Latinitatis, Catechismus Lutheri på dansk med forkl., Nomenclator, Grammatica Latina, Compendium Historiæ Biblicæ, Rudimenta Historiæ Universalis, Geographiæ initia med kart, Epistolæ Ciceronis minores, Eutropii Breviarium Historiæ Romanæ, Phædri Fabulæ, Terentii una & altera Comœdia, Arithmetices Rudimenta, Philosophiæ moralis Initia & Gnomæ selectiores, Exercitia Styli

de nederste klasser

Dansk katekismus, lese håndskrift og trykk, skrive

dansk skole

Forordning angående de lærde Skoler i Danmark og Norge 1809

Fagkretsen i den fullstendige lærde skole

dansk
latin
gresk
hebraisk
fransk
tysk
religion og moral
geografi
historie
aritmetikk
elementærgeometri
kalligrafi

Naar og hvor det kan skee

naturkunnskaper
antropologi
engelsk
tegning
vokalmusikk
gymnastikk

Fagkretsen i middelskolen

dansk
latin
gresk
hebraisk
-
-
religion og moral
geografi
historie
aritmetikk
-
kalligrafi

Naar og hvor det findes gjørligt

naturkunnskaper
antropologi
engelsk
tegning
vokalmusikk
gymnastikk
fransk
tysk

Undervisningsplan for katedralskolene i København, Kristiania og Odense 1805

Latin

Cic.*De oratore, De amicitia, De senectute*, deler av *De natura deorum, De officiis*, Sallust, Tacitus (især *Agricola, De moribus Germanorum, Annales*), Quintilian, Vergil *Aen.*, Horats, utvalg av elegiske, episke og didaktiske diktere (f.eks. i Doerings *Eclogæ*). Stiløvelser to ganger i uken. Taleøvelser. To timer ukentl.: Romersk og gresk mytologi, romersk historie og rom. og gresk litteraturhistorie (ethalvårhver)

hebraisk (for vordende teologistudenter)

Latin

Statarisk: Cic. utvalg av brev og taler, Sveton, Terents, utvalg av Ovid *Metamorphoses*, Verg. Ekloger

Kursorisk: Utvalg av Plinius d.y., Curtius, Cæsar, Livius

Syntaks, prosodi, metrikk. Oversettelse to timer i uken tillatin.

dansk, gresk, fransk, religion og moral, antropologi, geografi, historie, aritmetikk, matematikk, fysikk, naturhistorie

latinskole

4. klasse

3. klasse

Latin

Latinsk lesebok, Krestomati, Cornelius Nepos, Eutropius, Justinus, utvalg av Ciceros brev, Plinius, Phædrus

Etymologi, syntaks, oversettelse til latin, ord og idiomer pugges, skriftl. oversettelse til dansk av pensum

dansk, gresk, fransk, tysk, religion og moral, antropologi, geografi, historie, aritmetikk, matematikk, fysikk, naturhistorie

2. klasse

Latin

Latinsk lesebok, enkeltsetninger, samtaler, fabler, korte fortellinger, deklinasjon og konjugasjon, globebøker

dansk, gresk, fransk, tysk, religion og moral, antropologi, geografi, historie, aritmetikk, matematikk, fysikk, naturhistorie

1. klasse

Lese dansk og latin, regne

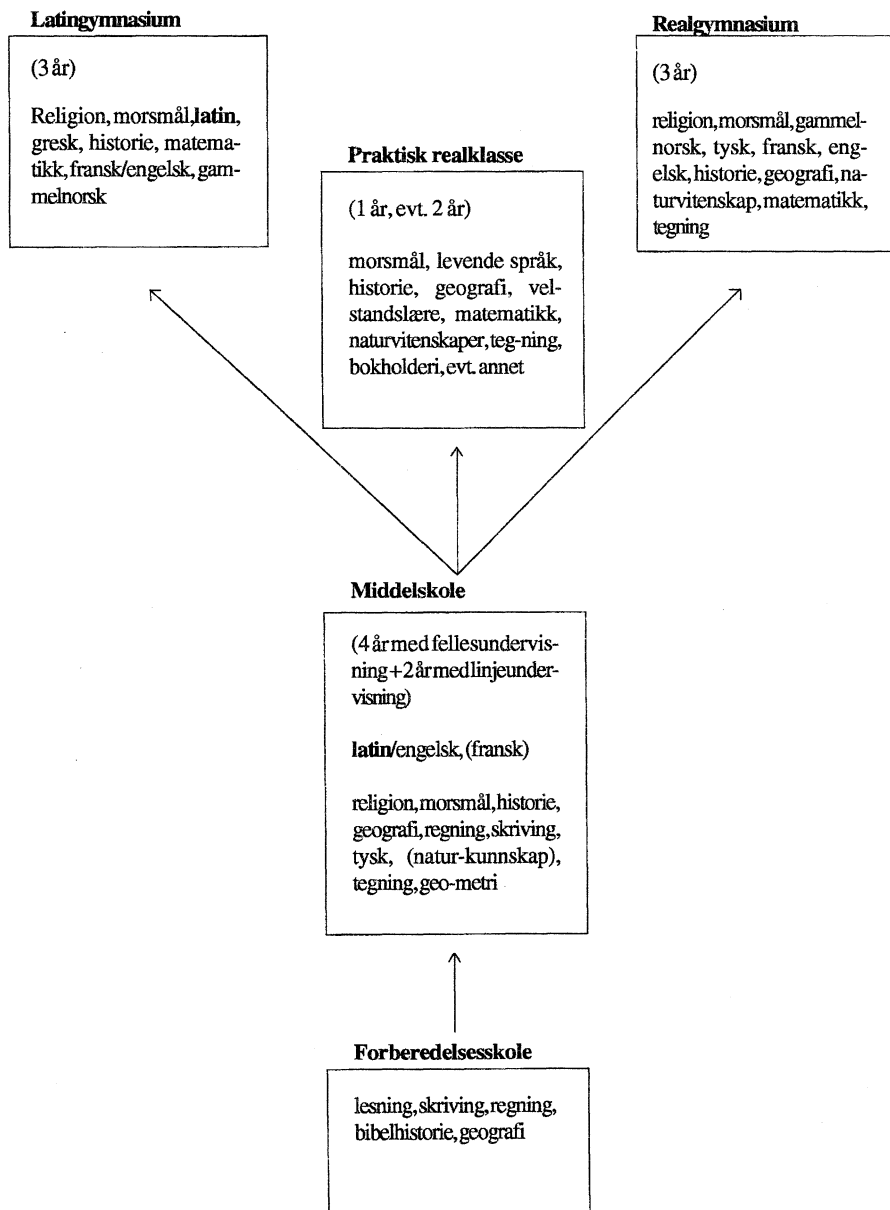
dansk skole

Fagfordeling i Kristiania 1801

8-årig skole

	72	uketimer over 8 år	
Latin	26	" "	6 år
matematikk	24	" "	6 år
religion og moral	22	" "	6 år
dansk	20	" "	6 år
gresk	20	" "	6 år
historie	16	" "	6 år
naturhistorie	16	" "	6 år
geografi	16	" "	6 år
antropologi	12	" "	6 år
fransk	12	" "	6 år
fysikk	12	" "	6 år
skjønnskrift	14	" "	4 år
tysk	12	" "	4 år
tegning	8	" "	4 år
sang	8	" "	2 år
engelsk	4	" "	2 år
hebraisk for teologer	4	" "	2 år

LOV om offentlige Skoler for den høiere Almendannelse 1869

Litteraturliste

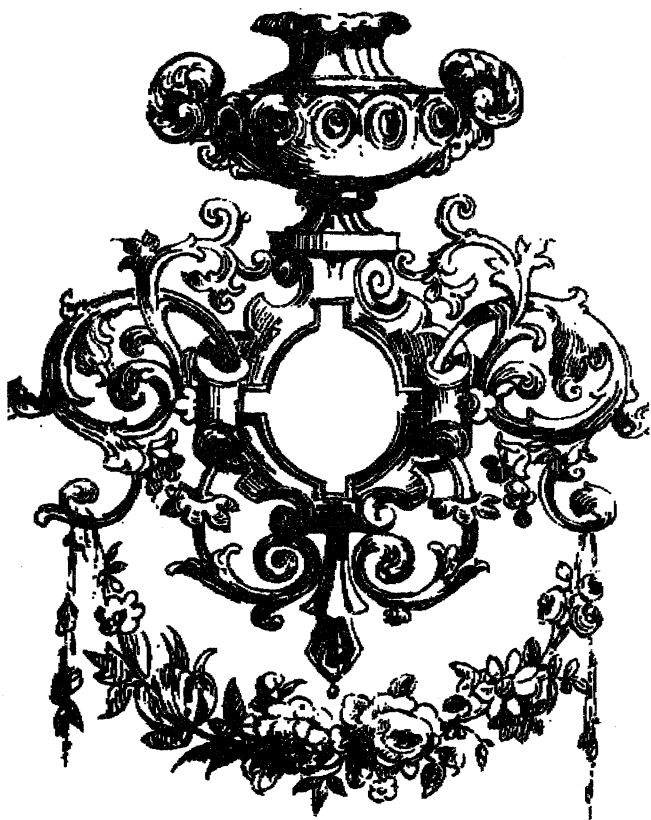
- Aas, Einar** 1925, *Stavanger Katedralskoles historie 1243-1826* (Stavanger).
- Aas, Einar** 1932, *Kristiansands katedralskoles historie 1642-1908* (Oslo).
- Aas, Einar** 1935, *Kristiania katedralskole i det nittende århundre* (Oslo).
- Andersen, Otto** 1914, *Norges høyere skolevæsen 1814-1914. En oversigt* (Kristiania).
- Andersen, Otto** 1921, *Realisme eller klassicisme. Et kapitel av 1830-årenes kulturkamp* (Kristiania).
- Andersen, Øivind** 1986, «Hva leste peblingene?» i *Klassisk Forum* 1986:2 s. 31-48 (Oslo).
- Andresen, Anton Fredrik** 1994, *Opplysningsidéer, nyhumanisme og nasjonalisme i Norge i de første årene etter 1814. Nytt lys på vår første skoledebatt* (= KULTs skriftserie nr. 26/NASJONAL IDENTITET nr. 3) (Oslo).
- Dahl, Helge** 1976, *Klassisisme og realisme. Den høgre skolen i Norge 1809-1869* (Oslo-Bergen-Tromsø).
- Ellingsen, Terje** 1988, *Kirkeordinansen 1537/39* (Oslo).
- Engelstoft, Christian T.** 1860-2, «Kirke-Ordinantsens Historie» i *Ny kirkehistoriske samlinger* red. H.F. Rørdam II s. 1-110 (København).
- Erichsen, Andreas E.** 1894, *Rektor Mag. Benjamin Dass* (København).
- Erichsen, Andreas E.** 1906, *Bergens Katedralskoles historie* (Bergen).
- Erichsen, Andreas E.** 1911, *Trondhjems Katedralskoles historie* (Trondheim).
- Figved, Paul B.** 1991, *Videregående skole i Norge. Fra lærd skole og omvandrende geseller til én skole for all ungdom. Utg. av Rådet for videregående opplæring* (Oslo).
- Høigård, Einar** 1942, *Oslo katedralskoles historie* (Oslo).
- Høigård, Einar og H. Ruge** 1971, *Den norske skoles historie* (1. utg. 1947; 3. opplag Oslo).
- Jensen, Kristian** 1982, *Latinskolens dannelse* (København).
- Kolsrud, Oluf** 1962, *Presteutdanning i Noreg* (Oslo).
- Lausten, Martin Schwarz** 1989, *Kirkeordinansen 1537/39* (København).
- Myhre, Reidar** 1994, *Den norske skoles utvikling* (1. utg. 1971; 6. utg. Oslo).
- Mykland, Knut (red.)** 1988, *Norges historie VII* (Oslo).
- Ness, Einar** 1989, *Det var en gang – norsk skole gjennom tidene* (Oslo).
- Nyerup, Rasmus** 1804, *Historisk-statistisk skildring av tilstanden i Danmark og Norge III 1* (København).
- Olsen, Max W.** 1936, *Den danske Kirkeordinans af 1539 og andre Aktstykker vedrørende den lutherske Kirkereformations Indførelse i Danmark* (København).
- Sirevåg, Tønnes** 1986, *Niels Treschow. Skolemann med reformprogram – Det frie Norges første kirkestatsråd ved aktstykker opplyst* (Oslo).
- Skolehistoriske aktstykker** 1958-90, nr. 1-24 utg. av Selskapet for norsk skolehistorie (1.-3. utg. Oslo).

Tønnessen, Hans Olav 1966, *Tekster og aktstykker til den norske skoles historie* (Oslo).

Undervisningsplan 1888, *Undervisningsplan for middelskolerne og gymnasierne vedtaget den 1ste marts 1885 af*

kirke- og undervisningsdepartementet utg. etter foranstaltning av Kirke- og undervisningsdepartementet (2.utg. Kristiania).

Øverås, Asbjørn et al. 1952, *Trondheim katedralskoles historie 1152-1952* (Trondheim).

Bokanmeldelser

Catullus: Samlede dikt. Gjendiktet av Johann Grip og Henning Hagerup. Oslo: Tiden, 1996. ISBN 82-10-03933-4. 206 s. inkl. kommentarer (24 s.) og etterord (20 s.).

Litteraturprofessoren i Dag Solstads siste roman nærer en nagende tvil, en tvil om Ibsen er i stand til å "ryste" oss, nå, hundre år etter. I sin fortvilelse søker han etter et glimt av forklarelse i sine studenters blikk når han insisterende legger ut om forbindelsen mellom den greske tragedie og Ibsens *Gengangere*, men akk, forgjeves. Professoren hører urovekkende stemmer i sitt eget hode: kanskje har det aldri eksistert noen slik rystelse i forbindelse med menneskeskapte kunstverk; kanskje har de bare rystet oss i kraft av den dagsaktuelle sensasjonen.

Catulls dikt, som nylig har kommet i norsk gjendiktning ved Johann Grip og Henning Hagerup (henholdsvis bokklubbredaktør og frilans litteraturviter), er åpenbart fulle av dagsaktuell sensasjon, og overleveringen henger – dermed kanskje ikke så merkelig – i en eneste tynn og tilfeldig tråd. Evner disse diktene, disse "leilighetsdiktene", etter to tusen år ennå å "ryste" eller i det minste bevege oss?

Den forrige gjendikteren, Sigmund Skard (1978) var ikke i den ringeste tvil: "Vi og han sigler i lag som gamle skipskameratar

under raude segl over vår tids kokande hav, berre skilde frå kvarandre av ein bagatell på nokre tusen år. Slik kan tids-grensene sprengjast i historia av eit uredde sannferdig diktarsinn." Er det da paradoksalt nok slik at det er det dagsaktuelle, det umiddelbare og personlige, det tabu-belagte og sensasjonelle, som fortsatt er Catulls styrke? Gjendikterne gjør i etterordet rede for diktenes betydelige gjenomslagskraft fra førsteutgaven av (1472). Og i en megetsigende kommentar opplyser de om hvordan den engelske historiker og politiker Macaulay – som ikke var upoetisk anlagt – ifølge ham selv ikke kunne lese dikt 8 ("Miser Catulle") uten å ta til tårene. For vår del kan vi supplere med instituttloren ved Klassisk i Oslo. Det fortelles at professor Amundsen ikke maktet å gjennomgå dikt 85 ("Odi et amo") uten lommeørkle.

Grip og Hagerup synes ikke på noe tidspunkt å ha latt seg bevege til tårer. Tvert imot forteller de i etterordet fornøydlig – og sannheteneri dette tilfelle saken relativt uvedkommende – om hvordan den ene gjendikteren møtte med den romerske dikt forløp, om hvilken følelsesmessige

reaksjon dette møtet avstedkom. Gjendikteren iscenesetter seg selv på Hovedøya en varm sommerdag for noen år siden, utstyrt med et kommentert begynnerutvalg av latinsk litteratur, rektorordboken og *Teach Yourself Latin*. Havende gnidd sin panne mot de første versene av dikt 13 ("Cenabis bene, mi Fabulle"), var han tross sine anstrengelser så langt fra tilbøyelig til gråt. Å nei. "Da siste linje var tolket, begynte gjendikteren å le; tvers igjennom bøyningens mønstre og syntaks hadde Catullus greid å nå frem med de over 2000 år gamle vittighetene sine – mens man for sin egen del plutselig var blitt en slags forsinket utgave av Catullus' kjære venn Fabullus" (s. 185-86). Kanskje var det også en lettelse over å oppdage at latin er noe mer enn *pius Aeneas* og pontifikale prosesjoner som gjorde seg gjeldende. I alle fall "rystet" han – av latter. Catulls urbane fleip hadde nådd frem til en *kindred spirit*. Og skal vi tro forordet, kom flere til etter hvert som gjendikterne prøvde ut sine norske versjoner for stamgjestene på Café Cadadou.

Gjendikterne går ambisiøst til verks. På to viktige punkter der deres forgjengere, på norsk og andre språk, av forskjellige årsaker som oftest har vært unnfallende, er Grip og Hagerup kompromissløse: Alle 116 dikt er tatt med, også gruppen av lange og mer pretensiøse dikt (61-68), som i omfang utgjør nær oppunder halvparten av det hele, ikke bare et utvalg av de lyriske og epigrammatiske "bagatellene". I etterordet betones med rette sammenhengen mellom for eksempel Lesbaidiktene og det kjønnsproblematiserende "Attis" (dikt 63).

Det andre punktet har med det frspråklige og direkte i Catulls uttrykk å gjøre. I og for seg henger det sammen med det første, ettersom årsaken til at flere dikt ofte er blitt utelatt i gjendiktningssammenheng ligger i en frykt for det "grove", ofte seksualiserte eller skatologiske språket. Slipper noe av det gjennom sensuren, er – eller var – det med all verdens forblommelse. For atten år siden hevdet Skard at "vår tid" riktignok tåler mer av slikt, men selv finner han grovhetene uinteressante og inkluderer bare "ei relativt uskyldig prøve" (dikt 28, "Pisonis comites" i Erik Eggens evfemistiske versjon fra 1921). Grip og Hagerup, derimot, har ingen skrupler. Her får vi lese om "utpulte hofter", "rasshøl", "gladhomse Aurelius og pikkenfeier Furius", "gamle gubbers hengepikk", "ni knull på rad og rekke", "dasspapir", "drittklatt", "Priapus-kødden", "den åpne og vrengte fitta til et hunnesel som pisser friskt i varmen". De to siste versene av dikt 15 ("Commendo tibi me") eier fortsatt sensasjonskraft slik de her er gjengitt: "Med spredte bein og med bakdøra åpen/ skal du stappes full av reddik og breiflabb." Så langt jeg kan bedømme, har gjendikterne i dette og lignende tilfeller behørig holdt seg innenfor de fullmakter originalen gir. Men at de har hatt god nytte av Nick Adams' solide redegjørelse for *The Latin Sexual Vocabulary*, er hevet over tvil.

Grip og Hagerup har gjenskapen frisk og vital Catull som bare unntaksvis har en svak eim av lampeolje ved seg. Dikterstemmens umiddelbare friskhet akkompagneres til gjengjeld utmerket av gjendikternes kyndige og velproporsjonerte filo-

logiske kommentarer. Dette har vært et stort arbeid som de har kommet meget vel fra.

På et tredje punkt har imidlertid ambisjonene sviktet. Originalenes verssmål er forlatt, med den begrunnelse at det som klinger smidig og uanstrengt på latin, lett kan bli stivt på moderne språk (s. 5). Ikke slik at de tyr til enklere, rimede anakronismer, som Erik Eggen gjorde i 1921; her er det snakk om til dels temmelig frie rytmer. I de lengre heksameterdiktene, men også i de epigrammatiske, tilstreber de dog en viss daktylisk *flair*. Et kompromiss ikke fullt så radikalt som Kraggeruds *Aeneide*, for versene og den ujevne høyremargen beholder de. Resultatet blir utvilsomt best der en viss taktfasthet er bevart, om det enn ikke er snakk om en transformert utgave av Catulls kvantiterende *metra*. Noe av det fascinerende ved originalene er jo nettopp at en del *unpoetische Wörter* lar seg føye inn i elegante og tradisjonsrike diktstrukturer. Ikke minst i invektivdiktene merkes det godt: en utskjelling på "prosa" kan riktignok inneholde potent metaforisk sprengstoff, men den mangler den spenningsfylte dimensjonen versformen kan tilføre.

I en tekst som det nevnte dikt 13 ("Cenabis bene, mi Fabulle") nærmer Grip og Hagerup seg et taktfast *schema*, men det holder ikke helt:

Kom til et festmåltid, kjære Fabullus,
hjemme hos meg om en dag eller to,
ta med en mengde av utsøkte retter,
og kom ikke uten en nydelig jente
og perlende latter og saltkar og vin.
Bringer du dette, blir måltidet storslått,

for pungen jeg skulle hatt rikdommer i
er tømt for alt annet enn edderkoppspinn.
Selv kan jeg by deg på ublandet vennskap,
men også på noe som henfører mer:
En duftende salve som jenta mi fikk
av Venus og samtlige kjærlighetsguder.
Når du får lukte på den, vil du ønske
å bli til en eneste dirrende nese.

Til sammenligning kan vi lese Ebbe Lindes versjon. (Merkelig nok nevner ikke de norske gjendikterne denne sin utmerkede svenske forløper, som i likhet med dem selv verken viker tilbake for det direkte uttrykket – skjønt han var prestesønn – eller unnlater å inkludere samtlige overleverte dikt. Hans Catull ble komplett i utgaven fra 1978.) Her overføres Catulls ellevestavelser til aksentuering av svenske vers:

Du skall få dig en härlig middag hos mig,
min Fabullus, vill gud, om några dagar!
Medförendast en dryg och utsökt matkorg,
ej förglömmandes flickor, vin och salt och
gott humör till en myckenhet av gapskratt.
Medförs detta, så kan jag garantera
att du får dig en härlig middag hos mig.
Spindelväv i min pung är allt jag äger,
öppen famn må dig bli likvid för vinet,
nej, en finare gård, en doft, en olja,
som min flicka har fått till skänks av Venus.
Får du nosa på den, o vän Fabullus,
ber du genast en bön till höga gudar,
att de gör dig till helt och hållet näsa.

Likevel, i noen dikt holder jeg med gjendikterne at en friere form demonstrerer sine fortrinn, som i deres versjon av dikt 85 ("Odi et amo"). Her gjengis først Grip og Hagerup, som gir begge vers i distik-honet opptakt og begrenser heksametret til fem takter, dernest Linde, som i sin noe stivere versjon er metrisk tro, og til slutt

Skard:

Jeg hater og elsker. Du spør hvordan det lar seg gjøre?
Jeg vet ikke, men at det skjer skjærer i meg som tortur.

Älskar gör jag, och hatar. Varför, kanske du frågar.
Vet ej. Men vet att det sker, vet att det är tortyr.

Hatar. Elskar. Slik mitt liv. Du undrar deg kvifor?
Veit ikkje anna enn det. Veit at det slit meg i sund.

Klassikere vil kanskje nærme seg Grip og
Hagerups bok med en viss skepsis –

disse outsiderne vet jo ikke en gang at Catullus heter Catull på norsk. Men det er det ingen som helst grunn til. Deres gjen-diktninger er livskraftig poesi og kompetent filologi i skjønn forening. Desto mer gledelig er det at de er begått av frifanter utenfor de institusjonelle rekker. Gratulerer med boken.

Jon Marius Haarberg

Kunsthistoriske fotspor i filologisk spotlight

I H.P. L'ORANGES fotspor. Forskning ved Det norske instituttet i Roma. Redaksjon: Erik Østby, Tone Skedsmo, Glenney Alfsen, Messel Forlag 1996, 290 s.

Med sin tittel tilkjennegir boken seg som en tributt til Hans Peter L'Orange (1903-1983). Deter institutt-gründeren L'Orange det gjelder. Den siden av hans betydning for norsk humanistisk forskning kommer klart og godt frem i Magne Malmangers innledende utsyn over virksomheten i de snart 40 år. Malmanger fremhever med rette L'Oranges overtalelsesevne, greker-nes Peitho med stor bokstav. Jeg anbefaler alle å ta frem sluttkapitlet i essaysamlingen til L'Oranges 70-årsdag, «Roma og Det norske Roma-institutt». Her møter man den stringente styrke i L'Oranges kampanje for et institutt i Roma. Likevel var suksessen alt annet enn gitt på forhånd. Den avhang av et visst antall støtte-spillere med på samme tid vid åndelig

horisont og gavmild tilgang på pengemidler, ingen selvsagt kombinasjon hos oss.

Det bokverk som nå foreligger er ment å speile instituttets virksomhet gjennom hele dets historie. 16 bidrag er samlet med Erik Østby som hovedredaktør. De utgjør naturligvis bare en del av virksomheten slik han gjør oppmerksom på. Den som vil ha et fyldigere bilde kan ta for seg rekken av Roma-instituttets Acta-bind. Da vil man se at enkelte markante skikkelser i instituttets liv er conspicuøse ved sitt fravær. Det som er samlet, er ikke desto mindre en førsteklasses mønstring av eldre og nyere norsk "mediterran" kunsthistorisk forskning. Undertegnede har lest samtlige bidrag med interesse og

utbytte. Jeg kan bare anbefale boken til alle medlemmer av Norsk Klassisk Forbund. De som gjennom årene har nytt godt av Roma-instituttets tjenester, burde se på anskaffelsen som noe av en forpliktelse. I tilgift er man garantert mange berikende timer med kyndig omvisning.

Med den posisjon gründeren hadde som permanent bestyrer til 1973, internasjonalt anerkjent forsker og magnetisk lærer kunne man lett ha tenkt seg sterkere føringer på virksomheten. Preferanse ble nok gitt til senantikken og tidlig middelalder i profileringen av instituttet blant de øvrige institutter i Roma, men det har grodd bra på andre områder også slik boken vitner om. Det er i dag grunn til å fremheve det feltarkeologiske engasjement med støtte i et nordisk samarbeide. Denne utvidelsen skyldtes i første rekke L'Oranges etterfølger Per Jonas Nordhagen og daværende amanuensis Rasmus Brandt (stikkord: Ficana, Iuturna, Castor og Pollux).

Noen bidrag vil nødvendigvis vekke gjenkjennelse, men aldri en overflødig sådan. Det var et lykkelig grep av redaktørene å innlede med L'Orange's artikkel om det langobardiske tempel i Cividale fra Kunst og Kultur 1953. Den tåler gjenoptrykket meget godt, ikke uventet fra en penn som L'Oranges. Artikkelen er eksemplarisk som «prosjektbeskrivelse». L'Orange hadde evnen til på et tidlig tidspunkt å gripe helheten og vesentlige sider ved en sak samtidig som han tok tilhøreren ved hånden inn i opplevelsen av en visjon.

Det er godt å finne igjen i norsk form en av de tunge artikler fra instituttets første Acta-utgivelse, analysen av påskekelde-labren fra Cori ved Hjalmar Torp. Et eminent stykke forskning! Det en og annen kanskje av og til savnet hos Torp under omvisninger, sansen for den religiøse dimensjon, får man til fulle demonstrert i denne inntrengende analysen. Jeg håper den er obligatorisk lesning for alle kunsthistoriestudenter. Torp har for øvrig føyet til et postskript som biter godt fra seg overfor et par nyere bidrag.

En som har bevart meget av den friske impetus fra sin tidlige forskning er Per Jonas Nordhagen. Alt da vi vandret våre første skritt med L'Orange på Forum i 1961, ble det henvist til Nordhagens arbeide i Santa Maria Antiqua. Noen år senere resulterte undersøkelsene i en gedigen doktoravhandling. Nordhagen la på en måte grunnen til den distinkt norske og nordiske satsning i dette hjørnet av Forum (Iuturna-helligdommen, Castor og Pollux-templet, Augustus' Partherbue, og nå senest Oratoriet for de 40 martyrer). Nordhagen får det til å virke som han ennå ikke har sagt sitt siste ord om sitt vanskelige og interessante materiale.

Som norsk deltager i undersøkelsen av Castor og Pollux-templet vil Siri Sande være vel kjent for Klassisk Forums lesere (se art. «Castor og Pollux-templet på Forum Romanum og de skandinaviske utgravinger», Klassisk Forum 88:2, 41-56). Denne gangen redegjør hun for vanskelighetene med å identifisere arkitekturdeler og om templets kranke skjebne opp

gjennom historien, i senantikk, middelalder og nyere tid.

Rasmus Brandt, Roma-instituttets nåværende bestyrer, går på en måte den samme historiske vandring like i nærheten. Han fokuserer på kirken Santa Maria Liberatrice som Forum-arkeologene ryddet av veien i 1900. Som få andre kjenner Brandt hele Romas lange og skiftende livssyklus, og hans nesten bokstavelige dybdeboring er fascinerende lesning. Man blir minnet om et av L'Oranges yndlingstemaer, Romas «sekeltrinn» som man stadig beveger seg opp- og nedad i denne byen.

Boken inneholder også to vektige «greske» bidrag. Det ville ha vært skjevt å utelukke det perspektivet i lys av Etrurias og Magna Graecias betydning for byen ved Tiberen og i lys av hva arkeologien har bragt frem av det greske i de samme områder. Erik Østby sammenfatter en del av sin forskning rundt tempelskulpturene fra Selinunt på Sicilia. Det er et tema som har opptatt ham fra hans studiedager. Han har offentliggjort tre internasjonale bidrag, større og mindre, om sitt materiale og sine synspunkter i løpet av 80-årene, men disse artiklene er av gode grunner ikke lett tilgjengelige for de fleste. Forhåpentlig vil Selinunt en dag bli kronen på Østbys lange forskning omkring det greske tempel. Få forskere gjør ham i dag rangen stridig som kjenner.

Axel Seeberg, L'Oranges etterfølger som professor i klassisk arkeologi i Oslo, er først og fremst vaseforsker med en

grunnfestet posisjon i det internasjonale laug av slike spesialister. Hans behandling av et av klenodiene i vasekunsten, Françoisvasen, er vel egnet til å vise hvor vidtfavnende og spennende denne gren av den klassiske arkeologi er. Seeberg evner å stille overraskende nye spørsmål til et forterpet tema på grunnlag av common sense og et inngående kjennskap til forskningshistorien.

To bidrag har jeg lest med spesiell glede, Laszlo Berczellys «De som ikke skrev bøker – sarkofagrelieff som vitnesbyrd om hverdagsfilosofi i keisertidens Roma» og Erling Skaugs «Tingenes tause tale. Maleteknikk som historisk kilde i italiens senmiddelaldermaleri». Berczelly er på mange måter den som klarest fører arven fra L'Orange videre. Hos ham merker man orienteringen mot en europeisk humanisme. Kunsten og dets temaer angår ham, den synliggjør allmennmenneskelige spørsmål av stor rekkevidde. Som sin lærer har han en sterk sans for de mest sentrale monumenter: Ara Pacis, Pantheon, Parthenon-utsmykningen. Ikke minst er han en kjenner av den rike sarkofagkunsten. Han kobler sammen sarkofagkunsten med gravepitafene, og reiser spørsmålet om menneskers forestillinger om det hinsidige i de siste faser av den pagane kultur. En viktig problemstilling blir reist, men – forståelig nok – ikke fullt ut besvart: Hvor stor betydning har «oppdragsgiverens» tro for gravskriftenes utformning og sarkofagenes billedtema? Det er å håpe at også dette arbeidet kan munne ut i et «capolavoro» fra norsk klassisk arkeologi. At artikkelen

dertil er skrevet på et meget godt norsk, kan nevnes selv i en publikasjon godt over akademisk gjennomsnittsnivå i så måte.

I Erling Skaugs artikkel får vi et fascinerende innblikk i 1300-tallets malerverksteder gjennom deres bruk av stempler som en del av fremstillingsprosessen. Denne forskning er langt på vei vokst frem som et svar fra museenes side på mesterforfalskernes kjøpenickiader. Erling Skaug har utviklet sine innsikter gjennom en lang rekke år og sammenfatter på utmerket måte i sin artikkel en større publikasjon om de toskanske kunstnere fra 1994.

For øvrig inneholder *I H.P. L'Oranges fotspor* undersøkelser av: kolonien Cales i Nord-Campania (Knut Ødegård, cf. *Klassisk Forum* 90:1, 32-36), hvordan rikfolk innrettet seg når de spiste på varme sommerettermiddager (Espen Anderson), et stort gravbygg fra det 4. årh. ved Via Appia (Hemming Windfeld-Hansen, cf. *Konstantin-seminaret* 1985), Santa Maria Antiqua-sarkofagen (Wenche M. Pierce), en romansk brønnomramning på Tiberøya (Gunnar Danbolt), kunstteori i Italia under senrenessansen (Magne Malmanger), bildet av Erik den Hellige i Santo Stefano Rotondo i Roma (Leif Holm Monssen).

Illustrasjonene er gode og gjengivelsene upåklagelige; bl.a. brukes det flittig av materialet fra instituttets fototek. Det eneste jeg noen steder vil sette fingeren på, er valget av format. Gjerne skulle vi ha hatt en del av de skarpe sarkofagbildene i større format (og med litt rikeligere billedtekst attåt). Derimot kunne vi godt ha

renonsert på noe av spaltetildelingen til plantegninger (bl.a. i Windfeld-Hansens artikkel). Oversiktskartet på s. 66 (Ødegård) er for lite detaljert (f. eks. uten inntegning av Via Appia og Via Latina) i forhold til teksten (som på sin side oppviser italienske og latinske navneformer om hverandre; tilogmed italianisert *marittimae*).

Der kunne jeg gjerne ha sluttet. Når den positive leseropplevelsen har en mer detaljert og til dels kritisk hale av en viss lengde, skyldes det bare delvis ergrelse. Som enhver god fagbok gir den stoff til fruktbar ettertanke, spesielt gjelder dette enkelte sentrale epigrafiske vitnesbyrd som etterlates som mer eller mindre håpløse gåter underveis.

Det er for så vidt av mindre sentral betydning at en strofe fra den svenske rikshelgen Eriks hymne er kommet galt ut i Monssens bidrag (også i originalpublikasjon *Acta Ser. 2*): *tuorum memor supplicum* betyr ikke «i minne om dine lidelser», men i våre dagers språk: «idet du minnes dem som vender seg til deg i bønn/som ber om din beskyttelse.»

Mer betenkelig er det at Cividale-tempiettoets viktige dedikasjonsinnskrift, som det i sin tid ble gjort all mulig omhu for å få hentet frem og nedtegnet så nøyaktig som mulig, ikke er kommet bedre ut etter alle disse år. Hva ble det til med de epigrafisk ansvarliges arbeide (Mor og Leicht)? Det som fremlegges som lesning i 1953 har så vidt jeg kan se ikke vunnet noe i løpet av årene frem til den endelige publikasjon i 1979 (*Acta*, Vol. VII, s.

125). Analysen gjør bl.a. ikke noen av stedene oppmerksom på at det noenlunde leselige [XRE FAVE VOTIS POPULI VOCESQ(U)E (P)RE(C)ANTI(S)], er et heksameter. Det foregående (ikke etterfølgende s. 26) ord ACERBUM samsvarer helt med en heksameterutgang. Da kan Mørlands tekstrestitusjon neppe være riktig (ARCEAT A MUNITORIBUS OMNE ACERBUM «skal holde alt bittert (ondt) borte fra dem som bygger forsvarsverker»). *Munitoribus* er for så vidt ikke umulig; det kunne i og for seg fylle 3. og 4. fot; men da ville det være dårlig fatt med cesuren. Selve begrepet *munitor* "befestningsarbeider" virker nesten som bestilt for L'Oranges forestillinger om langobardernes kritiske situasjon. Jeg har ikke kunnet finne noe grunnlag for nettopp denne lesningen. Men siden dokumentasjonen på s. 234 i Actabindet må være langt mindre enn det som et eller annet sted finnes som dokumentasjon av innskriften, avstår jeg fra videre antagelser og forsøk. Bare dette: det etterfølgende ADVOCA er også tvilsomt fordi det ikke passer inn i metrikken. Og det betyr heller ikke "hjelp" (imperativ), men "kall til hjelp", og det synes å passe dårlig sammen med vokativen *Christe*. PRECANTIS hører ikke til POPULI, men er sannsynligvis et substantivert presens partisipp (men det kan ikke helt utelukkes at det er adjektivisk akk. pl.; smlgn. *verba precantia*).

En minst like viktig tekst i sin sammenheng er påskriften på kanten av brønnomramningen i San Bartolomeo på Tiberøya, en kirke som opprinnelig ble reist av keiser Otto den III nær år 1000 og dedisert

til den hellige Adalbert. Danbolt gir en grundig stilistisk analyse av det oppsiktsvekkende kirkeinventar som denne pozoen er. Stor interesse må nødvendigvis knytte seg til det man kan få ut av de middelalderske innskriftene. Jeg siterer Danbolts redegjørelse for det som finnes på brønnkanten (s. 207/8): «Den andre innskriften er plassert i to konsentriske rekker rundt kanten, og har sin begynnelse rett over 3. figur. Slik den står i dag, sterkt ødelagt av taumerkene, er bare følgende bevart: QUI SITIT... CORPORA... GEMINA CLARADIEI. Ved hjelp av tidligere avskrifter kan deler av den rekonstrueres til: QUI SITIT AD FONTEM VENIAT... AURIAT (é) VENA AQUAS CORPORA... PAULINI... GEMINA CLARA DIEI

Antagelig henspiller første linje på Johs. 7,37: *Om noen tørster, han komme til meg og drikke! Den som tror på mig, av hans liv skal det, som Skriften har sagt, rinne strømmer av levende vann*. Den andre linjen er meget vanskelig å tyde.»

Heller ikke her har forskeren vært klar over at det ligger en heksametrisk form til grunn. Da avskjærer man seg fra en viktig mulighet for å komme videre. Henvisningen til Joh. 7, 37 med Jesu ord om seg selv: *Si quis sitit, veniat ad me et bibat*, har sammenheng med fortellingen om den samaritanske kvinnen i kap. 4: *qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum, sed aqua, quam dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam*. QUI SITIT AD FONTEM VENIAT er en elegant omforming av Johs. 7,37 til heksameter; vi kan følge teksten frem til 1. longum i 4. fot (dvs. hephthemimeres). Det gjenstår 7 (el. 6)

stavelser for å få et fullt heksameter. Den heksametriske form rimer imidlertid dårlig med det som kommer, ord som likevel gir mening: AURIAT = HAURIAT; dette ordet står som bydende konjunktiv parallelt med VENIAT: «og han skal øse», selvsagt “vann”, og *e vena* “fra vannåren” er i og for seg rimelig nok. Men hva med bruddet med heksametret? Jeg antar (foreløpig) at teksten mot slutten av linjen er blitt slitt bort og at noen siden har restituert meningen rent prosaisk, i alle fall uten tanke for heksametret. En annen mulighet er at teksten er misvisende skrevet av på grunnlag av en nesten utvisket innskrift. Det er imidlertid ingen grunn til å tvile på (H)AURIAT, det fyller 5. fot. Men hva med resten av heksametret, på den ene side 4. fot (med en lang eller to korte stavelser som mangler) og på den annen side 6. fot? Ut fra Johannes kan vi ha mistanke om at et ord for “min” er blitt borte; “**min**kilde” villere rent meningsmessig passe utmerket i sammenhengen. Og vi bør utvilsomt også ha et bindeord (konjunksjon) for å få knyttet sammen de to konjunktivformene. Er dette mulig å få inn på bare to stavelser? Ja, faktisk: MEUM ET går fint, altså QUI SITIT AD FONTEM VENIAT <MEUM ET> HAURIAT: «Den som tørster, han skal komme til min kilde og øse». De to manglende stavelser i 6. fot må altså begynne med vokal. To muligheter gir seg så vidt jeg kan skjønne: enten INDE (“derfra”, dvs. fra kilden) eller UNDAM (“vann”).

Linje 2 virker, ganske riktig, ved første blick, håpløs, men sammenholdt med de opplysninger Danbolt henter ut av pozzo-

ens avbildede skikkelser, er det mulig å komme lenger. At forfatteren i det hele tatt ikke kommenterer egennavnet Paulinus i innskriften er likefrem påfallende siden det går direkte på en sentral problemstilling i hans undersøkelse. Vi går ut fra at formen igjen er heksametrisk. Indikasjonene i så måte er temmelig klare. Da har vi altså CORPORA som 1. fot. Utelatelsesprikkene i Danbolts gjengivelse er derimot ikke til å forstå: PAULINI utgjør 2. fot og 1. longum i 3. fot (altså til penthemimeres). Den Paulinus vi har i genitiv er den bekjente Paulinus av Nola som er sentral i San Bartolemeo-kirken. Jeg ser heller ingen grunn til å trekke GEMINA i tvil. Igjen tror jeg prikkene er misvisende. GEMINA føyer seg til PAULINI i skanderingen. Vi kunne tro at det var ablativ entall, da blir *a-en* 1. longum i 4. fot, men etter meningen ønsker vi ordet som epitet til CORPORA, “to kropp(er)” og da kan vi i stedet regne med elisjon av kort *a*. CORPORA PAULINI GEMINA virker helt uforståelig om vi ikke regner med heksametrets liberale ordstilling: det er tale om “to kropp(er)”, med den poetiske bruk av adjektivet *geminus* for “to av samme slag” (*OLD* s.v. 4). Skal vi gjette at det dreier seg om helgenrelikvier, og at Paulinus er den ene av disse to? I så fall samsvarer det på beste måte med kirken slik den fremsto i annen halvdel av det 12. årh.

CLARA DIEI ser i og for seg upåklagelig ut som en heksameterutgang (5. og 6. fot); da kunne i så fall CORPORA... CLARA forbindes (“herlige legemer”), men dermed er det slutt, og vi får ingen mening i resten. Igjen dreier det seg etter alt å

dømmme om en gal restitusjon av bortvisket tekst (evt. feillesning). Men vi er langt fra rådløse. Hvis vi regner CORPORA PAULINI GEMIN(A) for sikkert, vil det si at vi savner én person, ett "corpus sancti". Ikke før er saken formulert, så gir i grunnen svaret seg av seg selv. Det er bare ett navn mulig i heksameterutgangen: *Bartolomei*. Og verslinjen som helhet lar seg rekonstruere slik (om enn tentativt når det gjelder "hic ac"): CORPORA PAULINI GEMINA <HIC AC BARTOLOMEI> (jeg har fremhevet de bokstaver som er riktige i CLARA DIED): «Her (er) Paulinus' og Bartolomeus' tvende jordske legemer.» Dette lar seg sammenholde med Danbolts egen informasjon (s. 211) om hvem som var hovedhelgener i kirken i det 12. årh.: «Det er symptomatisk at innskriften over kirkens portal, datert til 1000-tallet, uttrykkelig sier at kirken bare huset relikviene til Bartolomeus og Paulinus, og ikke nevner Adalbert med et ord, til tross for at hans relikvier beviselig hvilte

under alteret.» Da er en av to oppfatninger riktig: at innskriften på pozzo-kanten er å datere *etter* selve pozzo-en (hvis vi følger Danbolts datering). Men den oppfatning han går imot, den senere datering av pozzo-en, får ny næring av mine overveielser ovenfor. Kanskje er det ikke så sikkert likevel at 3. figur på brønnomramningen er Adalbert av Prag? Ytterligere klarhet i saken kan bare fås ved et nærmere studium av selve innskriften (autopsi) sammen med en vurdering av de tidligere nedtegnelser om innskriften.

Et lite tankekors: Roma-instituttet har det finske institutt i Villa Lante som nabo på Gianicolo-høyden. Det finske institutt har til tider bugnet av epigrafisk ekspertise med internasjonale størrelser som Kajanto og Solin i første rekke. Hvorfor har man ikke søkt kontakt?

Egil Kraggerud

Mary Beard and John Henderson:

Classics. A Very Short Introduction, Oxford University Press 1995

Hva vil det si å holde på med studier av antikken i dag? Hvordan tolker vi en romersk tekst eller et gresk tempel? Dette har antikk-forskerne Mary Beard og John Henderson satt seg fore å undersøke i *Classics. A Very Short Introduction*. Her tar de leseren med på en oppdagelsesferd

inn i så vel antikkforskerens hverdag som antikken selv. Dette er en utradisjonell introduksjon til antikke studier med mer vekt på betydningen og fortolkningen av antikken enn av katalogisering og oppramsing av overleverte fakta. Dermed blir boken også et spennende innlegg i debat-

ten om de klassiske fags fremtid. Fulle av provokatoriske sleivspark og et vel av lærdom og treffende paralleller er Beard og Henderson de perfekte guider på en ferd fra Britisk Museum til det evige Arcadia.

Turen starter, ikke unaturlig, der hvor folk flest ofte kommer i kontakt med antikken – nemlig på museum. På tur i Britisk Museum løper våre to guider kjekt forbi Parthenon-frisen, som man kanskje skulle tro var målet for turen, og konsentrerer seg heller om et lite rom opp en trapp (rom 6) hvor man finner fragmenter av frisen fra Apollo templet i Bassae datert ca. 500 f Kr. Frisen viser seg å utgjøre litt av et puslespill selv om den ser nokså ryddig ut der den er utstilt i dette spesialdesignede rommet. Et puslespill som blir brukt som modell for hvordan man nærmer seg antikken, eller som forfatterene sier hvordan man leser antikken. Templet i Bassae er selvfølgelig et unikt monument, men prosessene og spørsmålene knyttet til tolkningen av monumentet er grunnleggende for enhver tilnærming til antikken. Her er det derfor ikke bare spørsmål om den korrekte rekkefølge på fragmentene, eller historiene bak. Våre guider gir oss ikke en enkel forklaring av frisen, men stiller leseren overfor en rekke spørsmål. Og forskjellen på å se monumentets fragmenter ryddig dandert og opplyst i et museum og hvordan det må ha tatt seg ut dårlig opplyst og syv meter oppe på veggen i det indre av et religiøst tempel blir grundig understreket. Stikkordet her er den historiske kontekst. Denne konteksten blir vidt definert, her dreier det seg om historie, religionshistorie, kunst- og arki-

tekturhistorie, litteratur, filologi, filosofi, naturvitenskapshistorie osv. Med andre ord alle de akademiske disipliner som er involvert i begrepet klassiske studier. Forfatterne snakker også om flere historiske kontekster. Det dreier seg ikke kun om hva «en gammel greker» ville ha sett og lest inn i templet, men også hva en innbygger i det romerske Hellas ville se, hva malere på 1600-tallet så, hva de første arkeologene så, og hva vi ser og leser i dag. Et antikt monument kan ikke sees isolert fra den kulturelle tradisjon den er en del av. Noe som blir avspeilet i den ytterst nyttige historiske oversikten forfatterne gir som inneholder Goethes *Romerske Elegier* og filmen *Ben Hur* så vel som Homer og Vergil.

Med Bassae-templet som Ariadne-tråd går turen derfor ikke direkte til antikken, men via de første oppdagerne av templet i moderne tid, med de mål og midler de hadde (kap.2) og erfaringene til en moderne turist som oppsøker Bassae (kap.3). Med Pausanias som guide nærmer vi oss sakte (kap.4), men sikkert antikken. Deretter (kap.5) diskuteres Bassaes arkeologi og hva den kan fortelle oss om f.eks. slaveri og religionsdyrkelse. Med utgangspunkt i Pausanias diskuteres filologiske problemer og deres konsekvenser (kap.6). Problemer med rekonstruksjon blir drøftet (kap.7), og drama får en plass i forbindelse med diskusjonen av den underliggende tematikken i Bassae-frisen (kap.8). Litteratur blir diskutert under temaet respons på Bassae og dets omgivelser i Arcadia (kap.9). Her blir også responsen på studiet av antikken berørt. Blant annet blir forfatternes kritikk av

Kiellandsk språkundervisning ytterligere understreket av et par vidunderlige illusstrasjoner. I siste kapittel, *Et in Arcadia ego*, blir Arcadia brukt som eksempel på antikkens evige og levende tilstedeværelse. Antikke studier er ikke noe studium *post mortem*, selv om språkene gresk og latin ofte omtales som døde. Vår kultur er full av antikke spor og antikt materiale blir resirkulert og utviklet hvor enn man går. Forfatterne avslutter boken med å si at *Et in Arcadia ego* er et motto som fremdeles lever og som enhver må gi sitt eget innhold.

Konsentrasjonen om Bassae-templet er et godt grep. Man går konkret til verks og leseren får innblikk i en antikkforskers verden. Man kan kanskje innvende at denne konsentrasjonen om Bassae-templet til tider kan virke noe anstrengt, men stort sett fungerer den ypperlig som modell. Boken har ingen pretensjoner om å dekke «alt». Den er ingen a-å over høydepunkter fra den antikke verden. Pausanias er omtalt mer enn Homer, og vekten er lagt stort sett på det greske. Søker man en faktabok om antikken må man gå annetsteds hen. Likevel sitter denne leser igjen med en beundring for hvor mange aspekter som er dekket. I sin

fokus på antikkforskerens håndverk får leseren en prøve på et tekstkritisk apparat (s.58) og greske bokstaver tegnet slik de kan leses på innskrifter i templet (s.47). Man kan se et Alkaisk versemål, og forfatterene gjengir den egyptiske Galluspapyrusen og en del av det eneste Tacitus-manuskriptet. Enten det gjelder et monument som er utstilt i et museum, eller en Penguin-utgave av Platon, så er det viktig å ha i mente forandringene som har foregått underveis. Hvert kapittel er utstyrt med referanser og nyttige og spennende forslag til videre lesning. Boken er også utstyrt med kart hvor alle antikke stedsnavn i teksten er med, den ovennevnte historiske oversikt og et nyttig register. I tillegg kommer en rekke morsomme illustrasjoner i forbindelse med vekten på antikkens *nachleben* eller resepsjon. Forfatterne gjør det aldri kjedelig for leseren og øser av sin kunnskapsrikdom. Denne oppdagelsesreisen inn i en antikkforskers eller antikkturnists verden illustrerer til fulle hvor levende studiet av antikken kan være. Dette er en vital bok, som bør gi både leg og lærd noe å tenke på. 130 siders utfordrende og morsom lesning enhver bør unne seg.

Mathilde Skoie

Maria Helleberg, *Tavs Frihed, Romerske Kvinder*, Dansk Gyldendal 1996

Det er ikke hver dag at det skrives populære bøker om romere på et skandinavisk språk. Enda sjeldnere om romerske kvinner. Derfor er det verdt å merke seg den skjønnlitterære forfatteren Maria

Hellebergs bok *Tavs Frihed, Romerske Kvinder* som kom ut på dansk i fjor.

Problemet med romerske kvinner er at kildematerialet er så lite. Førte vers av den

augusteiske Sulpicia bevart i Corpus Tibullianum og fragmenter av satirer av en Sulpicia som levde under Domitian er de eneste primærkilder vi har som faktisk er skrevet av kvinner. Det er derfor med en viss varsomhet man må betrakte de øvrige kildene som alle er skrevet av menn. I USA har f.eks. debatten gått høyt i The Womens Classical Caucus – en undergruppe av The American Philological Society – om nettopp hvordan man behandler de mannlige kildene vi har (se f.eks. debatten om Ovid i tidsskriftet *Arethusa*). Ofte kan denne type debatter og bruk av sofistikerte metoder hentet fra moderne feministisk teori dessverre virke noe ekskluderende. Hellebergs bok er et forsøk på å forene kvinneforskning med det hun kaller patriarkalsk forskning. «Historien defineres her (dvs. i den patriarkalske forskningen) alene som mænds domene: politik og krig, Kvindeforskningen forsøgte at utvide bildet, men gikk ind i huset og smækkede døren bag sig. Tiden synes nu at være inde til at bringe de to verdener i kontakt med hinanden».

Helleberg skriver levende og godt om romerske kvinner fra senrepublikk til tidlig keisertid og gjør flittig bruk av de kilder vi har. Ofte siteres de antikke primærkildene ekstensivt og referanser til disse blir gitt i fotnoter underveis. F.eks. blir lange utdrag av Ciceros brev sitert, og i tilfellet Sulpicia har forfatteren gjengitt diktene i sin helhet både på latin og i egen

dansk oversettelse. Denne presentasjonen av kildene er en av bokens beste sider selv om man nok savner en større kritisk distanse i behandlingen av dette kildematerialet. Av og til blir behandlingen av kildene litt for naiv. Særlig når Helleberg bruker romersk poesi, savner jeg en større oppmerksomhet rundt genrekonvensjoner og referanser til nyere forskning på området. Selv sier hun også at boken er nettopp en «personlig læsning av nogle endnu levende og vedkommende tekster» skrevet av en «halv lægkvinde». Kapitlene er stort sett tematiske og dreier seg om emner som ekteskap, familie, barn og politikk. Likevel virker Hellebergs fokus for det meste biografisk dvs. en hovedvekt på enkeltkvinnenes historier mer enn deres symbolverdi og det større bildet. Men som Helleberg sier selv «perioden er mildest talt fuld af gode historier, gode tekster og overdådigt gode figurer», så noen og enhver, og ikke minst en god forteller som Helleberg, kan la seg friste til å bli hengende fast i enkelthistoriene. Av og til har denne leser et inntrykk av at det er den skjønnlitterære forfatteren mer enn den populærvitenskapelige som kommer til orde, men bevars det er spennende å forsøke å forestille seg hvordan romerske kvinner hadde det, og Hellebergs forestillinger kan være en fin inngangsport til videre studier.

Mathilde Skoie

**Norsk Klassisk Forbunds
årsmøte 20. og 21. september 1997
i Bergen**

Program:

Lørdag 20., ca. kl. 12.00:

Etter årsmøteforhandlingene med enkel klassisk servering i *Historisk museums lokaler* fortsetter vi med følgende faglige samvær:

Professor II Georg Johannesen i dialog med *cand. philol. Amund Børdal*, begge *Reorisk Forum/Senter for europeiske kulturstudier*: "Hvordan skal den klassiske arven i Norge forvaltes av dilettanter?"

Professor R.H. Pierce, Klassisk:
"Nubiaprojektet".

Professor Else Mundal, Nordisk:
"Norrøn helgenkult".

Kl. 19.00 blir det sosialt samvær i *2den etage, Kaigaten*, hvor daglig leder for *Senter for europeiske kulturstudier*, dr. art. *Siri Meyer*, vil kåsere om den besværlige *Kjærligheten*.

Søndag 21., ca. kl. 12.30:

Omvisning i Nykirken og det gamle erkebispesetet i Bergen ved *Sokneprest Nils Heie*.

Miniorgelkonsert i Nykirken ved *organist* (og varastyremedlem) *Knut H. Ekle*.

Vi håper på fyldig fremmøte!

for Norsk Klassisk Forbund
i Bergen

Jan Songstad

Knut H. Ekle

NORWEGIAN JOURNAL OF GREEK AND LATIN STUDIES

Symbolae Osloenses, det norske klassiskfilologiske tidsskrift, opptrer med (delvis) nytt navn, ny lay-out og redaksjonell policy fra vol. 72 (1997). Det begynte som *Symbolae Arctoe* i 1922, et godt navn som likevel ble skiftet ut med det nåværende allerede fra vol. 2, 1924 - i begeistringen over at Christiania ble til Oslo. Når vi nå tilføyer en undertittel, er det for å markere at det allerede i lang tid har vært undervist og forsket i klassisk filologi ved alle våre fire universiteter. Dessuten skal navnet antyde at tekster på de to klassiske språkene er basisen for vår virksomhet, enten de er skrevet i antikken, middelalderen eller i moderne tid. Middelalderlatin, bysantinsk gresk og nylatin er i dag meget vitale deler av norsk klassisk filologi.

Tidsskriftet har hatt et godt ry for sine gedigne artikler, men ikke den spredning man kunne ønske, det være seg i Norge eller internasjonalt. Derfor prøver vi nå en ny linje, med et innslag av aktuelt og leservennlig stoff. Med overskriften *SO DEBATE* vil vi hver gang presentere en større debattartikkel over et aktuelt tema innenfor internasjonal forskning, fulgt av kommentarer fra en rekke forskere og en fylldig bibliografi. Debatten skal sette søkelyset på aktuelle problemer, nye tekster eller nye metodiske utfordringer, og vender seg ikke bare til de nærmest berørte fagfolkene, men vil forhåpentlig ha en videre appell og informasjonsverdi for alle med en seriøs interesse for klassiske studier.

Så følger en avdeling med artikler av kjent merke, med en viss prioritering av forskere ved norske universiteter eller temaer med tilknytning til norske

SPESIALTILBUD FOR MEDLEMMER I
NORSK KLASSISK FORBUND OG FOR STUDENTER

Jeg ønsker å abonnere på *Symbolae Osloenses* f.o.m. vol. 72 (1997)

- ☐ til ordinær pris NOK 290,- (inkl. porto)
- ☐ til spesialpris NOK 195,- (inkl. porto) som medlem i NKF
- ☐ til spesialpris NOK 195,- (inkl. porto) som student ved

Navn: _____

Adresse: _____

Postnr.: _____ Poststed: _____

(Klassisk Forum 1997/1)

tekstsamlinger (papyrussamlingen i Oslo, de norske middelalder- og nylatinske tekster osv.). Vi håper at *SO* fortsatt vil være det sted våre forskere, særlig de i begynnelsen av karrieren, sender sine artikler til, får dem sakkyndig bedømt og hurtig publisert.

Siste del av tidsskriftet vil romme forskningsoversikter, bokanmeldelser i artikkelform og informasjon om hvem som foraker om hva ved de norske universiteter, de siste års publikasjoner, doktoravhandlinger under arbeid osv. *SO* vil altså gi norsk klassisk forskning et tydeligere ansikt ut mot verden, gjennom artiklene så vel som informasjonsdelen.

PRØV ET ABONNEMENT PÅ *SYMBOLÆ OSLOENSES*!

Symbolæ Osloenses har hatt en heller liten skare abonnenter i Norge. Men trenger det å være slik? Redaksjonen har med forlaget forhandlet frem en gunstig spesialpris for medlemmer av Norsk Klassisk Forbund og for studenter. Vi håper at mange vil ta sjansen på å gjøre seg kjent med det nye *Symbolæ Osloenses*, og dermed med klassisk filologisk forskning på et internasjonalt nivå, men med norsk tilknytning.

Blant innholdet i vol. 72 kan nevnes en stor debattartikkel av Peter Brown om "The World of Late Antiquity Revisited", kommentert av ti fremragende internasjonale eksperter på senantikken som akkurat nå er et av de mest spennende forskningsfeltene. Videre skriver Egil Kraggerud om imitasjon og intertekstualitet hos Vergil, Fridrik Thordarson om Herodots troverdighet og David Konstan om monarki og vennskap hos Dion fra Prusa. Det gis oversikter over litterære studier av bysantinak hagiografi og over de siste års forskning om nordisk nylatinsk litteratur. Og glem ikke at informasjonsavdelingen gir en rask adgang til norsk ekspertise på mange av antikk- og middelalderforskningens felter!

Kan sendes
ufrankert
i Norge.
Adressaten
betaler
porto.

**SYMBOLÆ
OSLOENSES**

Universitetsforlaget
Kundeservice, Tøyen
0608 Oslo

Res coquinaria

De som har vandret rundt i gatene i Pompeii, Herculaneum eller Ostia har ikke unngått å legge merke til «vertshuset på hjørnet» med bardisk med amforaer til vin, vann og olje, hyller for mugger og krus og langs bakveggen ovner for steking eller varming av enkle retter.

Innenfor var det ofte en liten «kafe» med bord og stoler eller benker til å sitte på for lavere lag av folket mens finere etablissementer hadde noen triclinia til bruk for et mere elegant klientell.

De enkle «snack-barene» var møtested for håndverkere og slaver mens de ventet på sitt herskap som bedrev finere sysler. I keisertiden kunne boligblokkene – insulae – ha inntil seks etasjer og beboerne hadde få kokemuligheter i sine primitive leiligheter, en liten flyttbar ovn eller et fyrfat. Faren for ildebrann var overhengende både for fattig og rik og den røde hane var stadig på ferde. Vi husker kanskje farene forbundet med matlaging i vertshusscenen i Horats' livfulle skildring av den strabasjose «Reisen til Brundisium» (Sat. IV).

Som oftest spiste folk ute; ærbare kvinner fikk dog maten brakt hjem. Det var ingen faste stengetider på disse popinae. Keiserlige forordninger forsøkte å forby salg av «pubmat», da dette oppmuntret til nattebråk og gateterrorisering. Drikking og terningspill virket sikkert heller ikke dempende på gemyttene.

Da som nå var pølser populært, gjerne ledsaget av brød i forskjellige varianter. Det ble også servert «tapas»; ristede nøtter, belgfrukter og grønnsaker i skarpe sauser.

På cauponae var det også overnattingsmuligheter, ofte med serveringspersonale som sto til tjeneste også nattetid – igjen jfr. Horats' beskrivelse. Her følger en liten innskrift i form av dialog mellom vertinne og gjest: – Vertinne, hvor mye skylder jeg? – En sextarius vin, en as for brødet, to for

tilbehøret. – Enig. – For piken, åtte as. – Greit. – Høy for muldyret, to as. – Det dyret kommer til å ruinere meg.

Her følger nok en innskrift fra et vertshus, som reklamerer med følgende meny særlig myntet på venatores (jegere): kylling, fisk, skinke og påfugl. Oppskriften denne gang kommer fra et pent etablissement – får vi tro.

Innbakt skinke.

1 – 1 ½ kg utbenet skinke

225 gr. tørkede fikener

3 laurbærblader

3 ss honning
salt, olje og mel til en smidig deig

Kok skinken med fiken og laurbærblad (kanskje salt og pepperkorn i vannet?). Når den er ferdig – etter 1-2 timer, glaseres den med honning. Fjern eventuelt skinnet og pakk den inn i et nytt skinn, som Apicius sier, dvs deigleiven – og stek i moderat ovn i en halvtimes tid.

Brukes ferdig kokt bayonneskinke skjær da noen snitt og putt inn fiken oppbløtt i vin og fortsett som forklart ovenfor.

Inger Marie Molland Stang

